

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041 - 4255

BELLE TEN

Cilt : XXV

Sa. 100

Ekim 1961

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 9 6

Sahibi: T. T. K. adına Başkan Ord. Prof. ŞEMSEDDİN GÜNALTAY.
Yazı İşlerini fiilen idare eden Mes'ul Müdür: ULUĞ İĞDEMİR.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, Etüdlr :	Sayfa
İĞDEMİR, ULUĞ: Belleten yirmibeş yaşında	535
———— : Belleten a vıngt cıng ans	539
ATLAN, DOÇ. DR. SABAHAT: Küçük Asya şehir sikkeleri üzerinde Büyük İskender tasvirleri (1 harita, 4 levha ile birlikte)	543
SEVİM, DR. ALİ: Temürtaş'ın Halep hâkimiyeti	571
———— : Temürtaş als Herrscher von Halep	583
UZUNÇARŞLI, ORD. PROF. İ. HAKKI: Otranto'nun zaptından sonra Napoli Kıralı ile dostluk görüşmeleri (4 fotokopi ile birlikte)	593
Çeviri :	
JIRMUNSKIY, V. M. (Çeviren: KAYNAK, DR. İSMAIL): "Kitabı Korkud" ve Oğuz destanı geleneği	609
Nekroloji :	
KANSU, ORD. PROF. DR. ŞEVKET Aziz: Henri Breuil (Bir resimle birlikte) ..	631
Muzaffer Şenyürek	633
Bibliyografaya :	
BIYIKLIOĞLU, TEVFİK: Bernard Lewis, <i>The Emergence of Modern Turkey= Modern Türkiye'nin doğuşu</i>	635
Kitaplardan Haber	641
1961 yılının ilk yarısında T. T. K. Kitaplığına gelen kitap ve dergiler	649

BELLETTEN

ISSN 0041-4255

Birinci baskı : 1961
İkinci baskı : 1996

BELLE TEN

Cilt : XXV

Ekim 1961

Sayı : 100

BELLE TEN YİRMİBEŞ YAŞINDA

ULUĞ İĞDEMİR

Belleten bu yüzüncü sayısı ile yirmi beş yılını doldurmuş oluyor. Türkiyemizde kesintisiz yirmi beş yıl yayınına ara vermemiş ilmî bir dergi hatırlamıyorum. Hiç aksamadan, seviyesini gittikçe yükselterek 25 yıl düzenle çıkmış olmak, Belleten için övünülecek bir sonuçtur. Belleten'in bundan böyle de aynı düzen, aynı ilerleme temposu içinde yayınına devam edeceğine ve ileride 50 inci, 100 üncü yıl dönümlerini kutlayacağına hiç şüphe etmiyorum.

Türk Tarih Kurumu, daha kurulduğu günlerde, fikirlerini yayacak bir dergi çıkarmayı düşünmüş, fakat ilk yılların hummalı çalışmaları daha ziyade tarih tezi ve okul kitapları üzerinde toplandığı için, buna imkân bulunamamıştır. Belleten'i kuruluştan altı yıl sonra, 1 Ocak 1937' de yayınlamak mümkün olmuştur. Belleten'in ilk sayısının önsözünde bu derginin kapsayacağı konular şöyle sıralanmıştır :

“1 — İlmî tetkikler (şahsî tetkikler, mühim tercüme v. s.).

2 — Vesikalar (aynen veya izahlı olarak), Kitabeler, resmî veya hususî vesikalar.

3 — İlmî haberler (hafriyat neticeleri, kurumumuzun faaliyeti, tarih hareketleri, kongreler v. s.).

4 — Bibliyografya.

5 — İlâveler (vesika, eski ana metinler, kanunnâmeler aynen ve icabına göre tenkitli ve haşiyeli olarak neşredilecektir)”.
Aynı önsözde şunlar da açıklanmıştır :

“Türk Tarih Kurumu üyeleri Belleten'in tabii yazıcılarıdır. Bundan başka Türk ve yabancı âlimler, tarihseverler tarafından gön-

derilecek değerli yazılar Belleten'e basılabilir. Tetkiklerden bazıları ecnebi bir dilde aynen veya hulâsa olarak neşredilecektir.... Belleten'in başlıca maksat ve gayesi sonsuz bir genişliğe mâlik olan Türk tarihini izah ve tevsiktir. Bu mecmua üç ayda bir olmak üzere senede dört defa çıkarılır".

Belleten ilk sayısında ilân edilen ilkelere bağlı kalmış ve yıllar geçtikçe gelişmiş, olgunlaşmıştır.

Belleten, bu ciddî ve devamlı çalışmalarıyla yalnız yurt içinde değil, yurt dışında da lâyük olduğu yeri almış, TTKB rumuzıyla Milletlerarası ilmî dergiler arasında literatüre geçmiştir. Bugün Belleten, Japonya'dan Amerika'ya kadar bütün dünyada 161 Üniversite, Akademi ve İlmî Kurumla mübadele edilmektedir. Dünyanın belli başlı büyük kitaplıklarında Belleten'in tam bir koleksiyonunu bulmak mümkündür. Bu kitaplıklardan bazıları eksiklerini tamamlamak için tükenmiş sayıların fotokopilerini bizden istemektedirler.

Belleten'in ilk sayısı İstanbul'da Millî Eğitim Bakanlığı Basım-evinde basılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı Basımevinin gittikçe artan işleri yüzünden ilk sayılarda bazı aksamalar, gecikmeler olmuştur. Nihayet 1942 yılında Kurumun Ankara'da küçük bir Basımevi kurmasıyla Belleten 21 inci sayıdan başlamak üzere Ankara'da Türk Tarih Kurumu Basımevinde basılmaya başlanmıştır.

Gerek Millî Eğitim Bakanlığı Basımevinde ve gerekse Türk Tarih Kurumu Basımevinin ilk yıllarında Belleten elle dizilen harflerle basılıyordu. Kullanılan harflerin gün geçtikçe eskimesi, Belleten'in baskı bakımından kalitesini düşürmekte idi. Nihayet 1950' de Türk Tarih Kurumu Basımevi'nin Türkiye'de ilk defa başarı ile kullandığı Monotype dizgi makinesini getirtmesi üzerine, Belleten 57 inci sayıdan başlayarak bu makine ile dizilmiye başlanmış, böylece her gün biraz daha ilerlemek suretiyle bugün Avrupa'nın birinci sınıf dergilerinin baskı seviyesine yükselmiştir.

Belleten, muhteva bakımından da, ilmin bugünkü ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmaktadır. En çok eksikliğini duyduğumuz bibliyografya ve kitap tanıma bölümleri son yıllarda önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Her altı ayda bir Kurum kitaplığına gelen kitaplarla dergilerin bir listesi verildiği gibi, Türk ve Türkiye tarihini, tarih kültürünü ilgilendiren eserlerin "*Kitaplardan Haber*" başlığı altında her sayıda tanıtılmasına da başlanmıştır.

Bir arkadaşımız Belleten'in 25 yıllık indeksini hazırlamaktadır. Böylece 25 yıl içinde Belleten'de çıkmış olan yüzlerce yazının yazar adlarına ve konularına göre tam bir fihristi yayınlanmış olacaktır ki, bunun ilim adamlarına sağlayacağı faydanın ne kadar büyük olacağı aşikârdır.

Türk Tarih Kurumu Basımevinin kurmaya başladığı klişe atelyesi tamamlandıktan sonra, Belleten yeni bir ilerleme daha kaydedecek ve Avrupa dergileri ayarında resim basma imkânına da kavuşacaktır.

Türk Tarih Kurumu, Belleten'in ilim çevrelerinde gördüğü rağbete lâyık olması için elinden gelen fedakârlığı yapmaktadır.

BELLETEN A VINGT CINQ ANS

Par ULUĞ İĞDEMİR

Avec le présent numéro-le centième- **Belleten** accomplit sa vingt-cinquième année d'existence. Je ne me souviens d'aucune revue en Turquie qui parût sans interruption durant une aussi longue période. Le fait d'exister sans arrêt depuis un quart de siècle, tout en se perfectionnant continûment, nous remplit d'une juste fierté, et je suis persuadé que notre périodique paraîtra au même rythme de progrès, pour fêter dans l'avenir sa cinquantième et même sa centième année.

Dès les tout premiers jours de sa fondation, la Société d'Histoire Turque avait accepté le principe d'une revue, organe des idées qu'elle se proposait de propager; mais les travaux des premières années, consacrés principalement à l'élaboration de la thèse turque de l'Histoire et aux manuels scolaires, empêchèrent la réalisation de ce dessein, de telle sorte que le premier fascicule de *Belleten* ne put voir le jour que le 1er Janvier 1937, avec six ans de retard.

Dans l'avant-propos de ce premier numéro les sujets qui constitueraient le contenu de la Revue étaient mentionnés comme suit :

“1 — Etudes scientifiques (études originales, traductions importantes etc..).

2 — Documents, avec ou sans commentaires (Inscriptions, documents officiels et privés).

3 — Informations scientifiques (Rapports de fouilles, activités de la Société, activités afférentes à la science historique, Congrès etc...).

4 — Annexes (aux documents, aux anciens textes, aux codes, avec ou sans commentaires, et avec notes en cas de besoin)”.

Voici ce qui est dit aussi dans l'avant-propos :

“Les membres de la Société d'Histoire Turque constituent la phalange naturelle des auteurs de *Belleten*. Toutefois les articles, de valeur certaine, envoyés par des savants turcs et étrangers, par des personnes adonnées aux études historiques, peuvent également y être acceptés. Les études paraîtront, si besoin est, avec traduction inté-

grale ou résumé en langue étrangère..... Le but primordial de la fondation de Belleten c'est d'expliquer l'histoire turque et d'encourager l'étude de cette histoire, si grandiose et si vaste. La revue est trimes-trielle; elle paraîtra donc quatre fois par an".

Belleten est resté fidèle aux principes énoncés dès sa parution et s'est constamment développé et perfectionné avec les années.

C'est grâce à son activité sérieuse et continue que Belleten occupe aujourd'hui la place éminente qu'il mérite, non seulement à l'intérieur, mais aussi à l'étranger. Il est cité dans la bibliographie des revues de renommée internationale sous le symbole: TTKB. Du Japon aux Etats-Unis, on l'échange contre des publications émanant de 161 Universités, académies et sociétés savantes. On en peut trouver la collection complète dans les principales bibliothèques du monde entier. Quelques-unes de ces bibliothèques nous demandent les photocopies des fascicules épuisés qui leur manquent.

Le premier numéro de Belleten avait été imprimé à İstanbul, à l'Imprimerie du Ministère de l'Education Nationale. La charge de cette dernière devant de plus en plus lourde, des retards survinrent dans la préparation des premiers fascicules. Mais la Société d'Histoire Turque ayant fondé en 1942 à Ankara une imprimerie de modeste envergure, c'est cette dernière qui assumait l'impression du périodique à partir du No 21.

A l'imprimerie du Ministère et à celle de la Société, Belleten était d'abord composé à la main, ce qui faisait baisser petit à petit sa qualité d'impression, les caractères s'usant avec le temps. Mais en 1950, la Société d'Histoire Turque fit venir -et fonctionner avec succès pour la première fois en Turquie - une machine à composer "Monotype". A dater de ce jour, c'est-à-dire à commencer par le No 57, notre périodique a été, et est actuellement, composé sur cette machine, ce qui a fait que, pour la qualité de l'impression, le niveau de perfection technique de Belleten a atteint aujourd'hui celui des meilleures revues d'Europe.

Du point de vue de son contenu, Belleten s'efforce de répondre aux exigences actuelles de la science. La partie bibliographique et la présentation des livres, dont nous déplorons l'insuffisance, ont fait ces dernières années des progrès considérables. En effet, chaque semestre nous donnons la liste des livres et périodiques reçus à la bib-

liothèque de la Société durant les derniers six mois, et nous faisons connaître par des résumés succincts, dans chaque fascicule, sous la rubrique "*Nouvelles des Livres*", des ouvrages ayant trait, de près ou de loin, à l'histoire turque et de la Turquie et à la culture historique.

Un de nos collaborateurs prépare l'index de Belleten pour les vingt-cinq années écoulées. Point n'est besoin d'insister sur la très grande utilité pour les savants d'une liste complète, selon l'auteur et l'ouvrage, des centaines d'articles et études parus au long d'un quart de siècle.

L'équipement de l'atelier de clichés (que nous avons commencé d'organiser à l'imprimerie) une fois terminé, Belleten avancera encore dans la voie du perfectionnement et aura la possibilité d'imprimer des illustrations aussi parfaites que celles des revues occidentales.

La Société d'Histoire Turque ne recule devant aucun sacrifice pour donner à Belleten une tenue toujours digne de la confiance et de la réputation dont il jouit déjà dans les milieux scientifiques.

KÜÇÜK ASYA ŞEHİR SİKKELERİ ÜZERİNDE BÜYÜK İSKENDER TASVİRLERİ *

Doç. Dr. SABAHAT ATLAN (İstanbul)

Grek san'at ve edebiyatının mevzularını din ve mitolojiden aldıkları, malûm bir vakiadır. Klâsik ilkçağ mitolojisinde eski kahramanların hayatları ve yaptıkları işler hakkında anlatılanlar bu çağda yaşamış olan insanlar tarafından o kadar iyi biliniyordu ki, değişik mevzularda çalışan san'atkârların eserlerinde gayet kısa bir şekilde aksettirmeye çalıştıkları tasvirler, hattâ bunların yalnız imâ edilmiş şekilleri bile, herkes tarafından hemen kavranıyor ve anlaşılıyordu. Bunun gibi, bir san'atkâr tarihî vakıaları da tasvir etmekle vazifelenildiği zaman, onun bir çok hallerde bunları da mitolojik bir şekle soktuğu görülmüştür. Büyük ve tarihî bir olayın, bunu tasvir eden san'at tarafından bir Mythos haline sokulma şekli ve tarzı hakkında bize en güzel misali, Büyük İskender'in tarih ve şahsiyeti vermektedir.

İskender'in Hindistan'a yapmış olduğu ve âdeta efsaneye benzeyen büyük seferi, her devirde insan hayalini pek fazla tahrik etmiş ve neticede bu sefer bütün tarihî realitesini kaybederek şair ve san'atkârlar tarafından âdeta mitolojik bir hâdise vaziyetine sokulmuştur. Bu faaliyet daha sefer esnasında; bu sefere katılmış olanların gittikleri yabancı memleketlerde mitolojik bir mazinin izlerini bulduklarına inanmaları neticesinde başlamıştır.¹ Bunların izlerini bulduklarını sandıkları bu mitolojik olay ise, efsanevî bir devirde aynı şekilde Hindistan'a bir sefer yapmış ve bu memleketi zaptetmiş olan Dionysos'un Hind seferiydi.²

Büyük İskender ordularının Hindistan'dan dönerken Karamania'da tertip ettikleri ziyafet ve şenlikler ve bu münasebetle içilen şarapların o ve onu takip eden devrin insanlarında İskender seferinin

* Harita, Ön Asya Kültürleri Kürsüsü asistanlarından Refik Duru tarafından yapılmıştır. Kendisine teşekkür ederiz.

¹ Arr. Anab. VII 10, 6. H. Berve, Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage. Münih 1926. Bd. I s. 94.

² F. A. Voigt, Dionysos. Roscher's ML s. 1087. Kern, Dionysos. REV₁ sü. 1039.

bizzat Dionysos'un Hindistan seferinden başka bir şey olmadığı inancını meydana getirmiş³ ve böylece geç Hellenistik devir edebiyatında "Alexanderroman" dediğimiz bir Mythos meydana gelmiştir.⁴ Güzel san'atların her bölümünde Büyük İskender'in tarihinden alınarak meydana getirilmiş öyle tasvirler buluruz ki,⁵ bunlar tıpkı klâsik devrin mitolojik tasvirleri gibi, ekseriya çok kısaltılmış ve âdeta imâ edilir bir tarzda meydana getirilmişlerdir. İşte şimdi burada evvelâ bu mahiyetteki tasvirlerin Küçük Asya şehir sikkeleri üzerinde yer almış olan örneklerini verecek, sonra da muhtelif şehirlerin değişik tarihlerde bastırdıkları sikkeleri üzerinde bulduğumuz İskender portrelerini tetkik konusu edeceğiz.⁶ Bütün bu resimlere şüphe en evvel, Büyük İskender'le doğrudan doğruya (veya bilvasita) temasa gelmiş şehirlerin sikkelerinde raslamamız gerekecektir.

³ Plut. Alex. 67; Curt. Ruf. IX 10, 24 v. d.; Arr. VI 28, 1; krşl. Kaerst, RE I 1 No: 10 (Alexandros) s. 1432; Berve, ayn. yer I 94.

⁴ Berve, ayn. esr. I s. 70 ve Not 1.

⁵ İskender'in heykel, büst ve baş olarak bütün tasvirlerini toplu bir halde işlemiş olan müelliflerin eserlerinden benim İstanbulda görebildiklerim:

Theodor Schreiber, Studien über das Bildnis Alexanders des Grossen, ein Beitrag zur Alexandrinischen Kunstgeschichte mit einem Anhang über die Anfänge des Alexanderkultus; in: Abhandlungen der sachsichen Gesellschaft der Wissenschaften 21 (3) 1903 Leipzig. Kurt Gebauer, Alexanderbildnis und Alaxandertypus in Mitteilungen des Deutschen Archaeologischen Instituts, Athenische Abteilung. Bd. 63/64, 1938/39 s. 1-106, Taf. I-XVI.

M. Bieber, The portraits of Alexander the Great. in: Proceedings of the American philosophical Society. vol. 93, Nr. 5 (1949) s. 373-427

Madalyonlar: H. Dressel, Fünf Goldmedaillons aus dem Funde von Abukir. Abhd. Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften vom Jahre 1909 Berlin. J. N. Svoronos, Les médaillons d'or provenant de Tarse et d'Aboukir. Journal International d'Archéologie Numismatique cilt X (1907), Atina. s. 309-371, pl. VIII-IX-XIV.

Contorniatlar: A. Alföldi, Die Kontorniaten. Ein verkanntes Propogandamittel der stadtrömischen heidnischen Aristokratie in ihrem Kampfe gegen das christliche Keisertum. Festvortrag, gehalten am 9. V. 1941. 1942, Leipzig. Tafeln, Text. 1943. [s. 85-87 ve 108. İskender'e ait].

Vazolar: P. Hartwig, Ein Thongefäss des C. Popilius mit Szenen der Alexanderschlacht. RM XIII (1898) s. 399 v. d. krşl. H. Fuhrman, Philoxenos von Eretria. Göttingen 1931. s. 89 v. d.

⁶ *Sikkeler üzerinde İskender*: Fr. Imhoof-Blumer, Portraetköpfe auf Antiken Münzen hellenischer und hellenistischer Völker. Leipzig 1885 s. 14-17.; H. Gaebler, ZfN 24 (1904) s. 316-338, Lev. VI-VII; 25 (1906) s. 1-38 lev. I-III. Die antiken Münzen Nordgriechenlands. III. Die antiken Münzen von Makedonia und Paio-

I — İZMİRİN KURULUŞU: Eski çağlar Smyrna'sının M. s. II. ve III. yüzyıllarda basılmış sikkeleri⁷ üzerinde oldukça acayip ve enteresan bir tasvir dikkati çeker (Lev. II, 1). Burada bir çınar ağacının altında başını ağacın göğdesine dayanan kalkanı üzerine koymuş vaziyette, arka üstü uzanıp yatmış, vücudunun üstü çıplak, altı bir mantoya sarılı genç bir erkek görünmektedir. Bu genç, sağ kolunu başının altına doğru uzatırken, sol kolunu yerde yanına koymuş, miğfer, kılıç ve mızraktan ibaret diğer silâhları ise yerde yanında yer almıştır. Yatanın sağ tarafında, arka plânda yüzleri birbirine dönük ayakta duran, sağ elleri ile hitonlarının yakasını öne doğru çekmiş, sol ellerinde ise birer arşın ve dizgin tutan iki kadın yer almıştır ki, bunlar Smyrna'da büyük ihtiram gören, çok eski devirlere ait mâbetleri bulunan ve şehrin sikkeleri üzerinde pek çok tasvir edilen⁸ Nemesai' (Νεμῆσαι).dır Bu sikke resmini ancak Pausanias'ta raslanan bir pasajın (VII 5, 2, 3) yardımı ile izah etmek mümkündür. Buna göre: “. Philippos'un oğlu İskender bir rüyaya göre, bugünkü şehrin kurucusu olmuştur. Şöyle ki: İskender bir gün Pagos dağında avlanmaya çıkar ve avdan sonra bu dağın üzerinde çift olarak ibadet gören Νεμῆσαι (Nemesis'ler)'in mâbedinin bulunduğu yere gelir. Mâbedin önünde bir kaynak ve dalları bu kaynağın üzerine doğru uzanmış bir çınar ağacına raslar. Bu ağacın altında uykuya yattığı zaman rüyasında kendisine Nemesis'ler görünür ve ondan orada bir şehir kurmasını ve eski şehrin halkını buraya

nia III, 1: s. 14-25, 94-196 lev. IV 11-19; III, 2: s. 12-18, 47-48 lev. IV 19-23, lev. XI 25-28 (Makedonya eyaleti autonom sikkeleri üzerinde). Th. Schreiber, ayn. esr. s. 162-187 (İskender, Diadoklar, Makedonya Eyalet sikkeleri, Küçük Asya'dan Apollonia Pisdiaie (s. 185), Nikaia (s. 186), Aigaei (s. 186) ve Alexandria ad Issum (s. 187). K. Gebauer, ayn. esr. s. 2-25 (İskender, Diadoklar ve Makedonya Eyaleti autonom sikkeleri), ve en son olarak Büyük İskender arkeolojisi hakkında bütün literatür: Peter. R. Franke, Literaturüberblick der Griechischen Numismatik. Epirus-Makedonia; in: Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte Bd. 7 (1957), s. 127 v. d.

⁷ Mionnet III 229, 1279 (Hadrianus); B. v. Head, BMC Ionia s. 279 Nr. 346 (M. Aurelius); H. Brunn, Kleine Schriften III s. 196 fig. 43 (M. Aurelius); Head, BMC Ionia s. 294 Nr. 442 (Gordianus III); Macdonald, Cat. Hunterian Coll. II s. 386, Nr. 253, lev. VII 16 (Gordianus III); Head, BMC Ionia, s. 296, Nr. 452, lev. XXIX 16 (Philippus Arabs); von Aulock, Sylloge, Deutschland 2231 (Philippus Arabs).

⁸ Head, BMC Ionia, Nr. 221, 227, 241, 353, 359, 364.

iskân etmesini talep ederler...". Tanrıçaların İskender'den istedikleri hakikaten yapılmış⁹ ve Pagos (bugünkü Kadifekale) üzerinde kurulan şehre "Yeni İzmir" adı verilmiştir.

Pausanias'daki bu sahnenin İzmir'in II. ve III. yüzyıllara tarihlenen bu bronz sikkeler ile yine aynı devre ait kurşun bir mühür¹⁰ üzerinde aynen tekrarlanmış olması, efsanenin Yeni İzmir için evvelâ büyük bir önem taşıdığını, sonra da resmî bir değeri olduğunu göstermektedir. Buna göre, İzmir'de bu efsanevi rüyayı canlandıran ve sikke üzerindeki tasvir şeklinden dolayı bir tablo veya bir kabartma olması gereken bir san'at eserinin mevcudiyetine ve sikkelerle mühürler üzerindeki bütün bu tasvirlerin hepsinin bu orijinale dayandığına kat'i olarak bakabiliriz.

Bu orijinal ne zaman yapılmıştır? Vucudunun üstü çıplak, altı mantoya sarılmış bir İskender heykeli Sipylos dağı Magnesia'sında (Manisa) bulunmuştur ve M. ö. II. yüzyıla aittir.¹¹ Nemesai, arkaik devirden itibaren Pagos'daki mâbetlerinde ibadet görmekte, fakat tasvirdeki şekilleriyle milâdi I. yüzyıldan itibaren İzmir sikkeleri üzerinde yer almaktadırlar.¹² Efsanenin sikkeler üzerinde ilk görünüşü ise, şimdiye kadar bilinen malzemeye göre, Hadrianus zamanına aittir. Binaenaleyh rüyayı gösteren eser, Hadrianus'tan hayli evvelki bir tarihte yapılmış olsa gerektir.¹³

⁹ Pausanias'tan maada Smyrna'nın Alexander III (İskender) tarafından kurulduğunu yazan diğer eski müellifler: Plin. N. H. V 118; Aristides, orat. XX 7 K. XXI 20. krşl. Burchner, RE III A, 1 (Smyrna) s. 763 "Hellenistische Stadt"; D. Magie, Roman Rule in Asia Minor II, s. 876, 66. Yeni şehrin 1- Büyük İskender veya 2- Antigonos ve Lysimachos (Strab. XIV 646), 3- veyahut da İskender'in plânlayıp diğerlerinin kurmuş olması hakkındaki bütün malzeme burada toplanmıştır.

¹⁰ H. Brunn, Kleine Schriften III, s. 196, fig. 44. Münih Müzesindedir ve İzmir'de satın alınmıştır.

¹¹ K. Gebauer, ayn. esr., s. 59, K 49 ve s. 95. İstanbul Müz. res. M. Bieber, a. y., fig. 65/66. Aynı şekilde İskender tasvirleri için bk. Dressel, Fünf Goldmedaillon . . . , s. 11, lev. E = JIN X (1907), lev. XIV 3. Dressel, s. 15 M., lev. III 3 = JIN X (1907), lev. XII 1.

¹² BMC Ionia., s. 250, Nr. 133 (Domitian zamanı). Fakat Nemesis'lerin elbise şekillerinden dolayı Hellenistik devre ait olması icap eder.

¹³ H. Brunn, Kleine Schriften III, s. 197 de Pagos dağı üzerinde ve Nemesislerin mâbedi önünde bu efsaneyi hatırlatmak maksadıyla, İskender'i uyur vaziyette gösteren bir heykelin yapıldığını ve İzmir'in muayyen zamanlarda kutlanan kuruluş şenlikleri münasebetiyle basılan sikke ve mühürler üzerinde, kalıpların mâbet önündeki bu heykel ile rüyada olduğu gibi, yalnız mâbedin içindeki Neme-

Bu sahnenin bu İmparatorların sikkeleri üzerinde yer alması sebebine gelince, mevzuubahis İmparatorların hepsi, Küçük Asya üzerinden doğuya geçmiş ve hattâ bazıları bizzat İzmir'e uğramış olanlardır. Hadrianus (117-138), M. s. 121-125 seneleri arasına raslayan birinci seyyahatinde doğudan batıya dönerken 123 senesini küçük Asya'yı gezmeyle geçirmiş ve bu esnada bütün batı Anadolu'yu dolaştıktan sonra İzmir'e de gelmiştir,¹⁴ Burada hatip Polemon'un tavassutu ile şehre ikinci Neokorie'yi vermiş¹⁵ Hadrianeaia Olympia oyunlarını tesis etmiş, para yardımıyla bulunmuştur.¹⁶ Binaenaleyh bu esnada yapılan Hadrian şenlikleriyle şehrin kuruluşu şenlikleri de birleştirilerek bu münasebetle basılan sikkeler üzerine şehrin kurucusu İskender'i gösteren bu tablonun konulmuş olması düşünülürse de, bu sahnenin Antinoos'un portresiyle birleştirilmesi dolayısıyla sikkelerin daha sonraki bir tarihte ve her halde 134 senesinden sonra basılmış olması lâzımdır.¹⁷

Markus Aurelius (161-180), 175 senesinde Cilicia valisi Avidius Cassius'un isyanı üzerine oğlu Commodus ile birlikte Küçük Asya'ya geçmiş, Mısır'a kadar uzandıktan sonra dönüştü, 176 yazının sonla-

sis'lerin birleştirildiğini ileri sürmektedir. Fakat birbirinden ayrı tarihlerde basılmış sikkelerle kurşun mühürler üzerinde bu sahnenin en küçük teferruatına kadar (ağacın şekli, silâhların yerleri ve saire) birbirinin aynı oluşu, böyle bir san'at eserinin, ona sikkeler üzerinde ilk rasladığımız devirden daha evvelki bir tarihte her hangi bir san'atkâr tarafından (belki mevcut mâbet heykeli kopya edilerek) yapıldığı ve bu eserin şehrin mühim bir yerinde ve meselâ Nemesis mâbedi içinde muhafaza edildiği ve ancak sonraki tarihlerde sikke kalıpları tarafından kopya edildiğini kabul etmemizi lüzumlu kılmaktadır.

¹⁴ W. Weber, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus, 1907 Leipzig s. 123. Burada İmparatorun takip ettiği yol, batı Anadolu'da uğradığı şehirler, yaptığı yardımlar, tesis ettiği şenlikler, hepsi gösterilmiştir.

¹⁵ Head, HN² 1911, s. 593. I. Neokorieyi Trajanus, 3 üncüyü Sept. Severus vermiştir. BMC Ionia, s. 263, not 15. RE XXI, 2, sût. 1331. I inci Neokorie = İmp. Tiberius; 2. İmp. Hadrianus; 3 üncü Caracalla zamanında, 214/15 senesinde.

¹⁶ Weber, ayn. esr. 139. Willy Stegemann, RE XXI, 2, sût. 1334. Şehre 1-123/24; 2-133/34 senelerinde olmak üzere iki defa para yardımıyla bulunmuştur.

¹⁷ Antinoos, Hadrianus'un ikinci seyyahatine (128-134) katılmış ve kültü 130 senesinde, Mısır'da Nil nehrinde boğulması üzerine tesis edilmiştir (Weber, ayn. esr. 250 v. d.). Fakat İskenderiye sikkeleri üzerinde ilk defa resminin görünüşü 134/35 senesine raslar ve bunun için Antinoos tipli Küçük Asya sikkeleri de bu tarihten itibaren görülmeye başlar ki (Bosch, Kl. M. 35) İzmir sikkesinin de bu tarihten sonra basılmış olması gerekir. krşl. Willy Stegemann, RE XXI, 2, Polemon No: 10, 1335.

rında İzmir'e de uğramış ve bu esnada şerefine Dionysos şenlikleri tertip edilmiştir. 178 senesi zelzelesinde büyük zarar gören şehir ise, hatip Aristides'in İmparatorundan temin ettiği yardımla, yeniden inşa edilmiştir.¹⁸ İhtimal ki Theudianos'un ismiyle basılanlar (Mionnet III s. 231 No: 1296, 1297), İmparatorun oğlu ile birlikte İzmir'de bulunduğu esnada¹⁹; Lukianos zamanına ait olanlar da (Mionnet suppl. VI 343, 1707) 178 senesinde, şehrin yeniden inşası şerefine basılmışlardır.

Gordianus III (238-244) Part harblerini yapmak için 242 baharında Roma'dan hareket ederek Trakia ve Moesia eyaletleri boyunca yürüdükten sonra Çanakkale boğazını geçerek Bithynia'ya gelir ve 243 baharında da Anadolu'yu katederek (Bosch, Kl. M. s. 55) doğuya gider. Doğuda 244 senesinde öldürülmesi üzerine yerine İmparator olan Philippus I (244-249) ise aynı sene içinde yine Küçük Asya üzerinden Roma'ya döner. Küçük Asya'da bu iki İmparator şerefine basılan bütün sikkeler onların buradan geçişleri münasebeti ile basılmış olduğundan (Bosch, Kl. M. s. 55-56), İzmir'in mevzuu-bahis sikkeleri de herhalde o esnada basılmış olsa gerektir.²⁰

2 — S A G A L A S S O S ' U N Z A P T I : İskender İonia'dan sonra sırasıyla Caria, Lycia ve Pamphylia'nın işgalini tamamlamış ve sonra Termessos önündeki dar boğazdan geçerek, Phrygia'nın merkezi Kelenai'a (Dinar) ulaşmak maksadıyla kuzeye dönmüş ve bu esnada dağlık Pisidia'nın en mühim şehirlerinden birisi olan²¹ Sagalassos'u (Ağlasun kazası) zaptetmiştir.²² Şehir için gayet önemli

¹⁸ V. Rhoden, RE I 2 (Annius), Nr. 94, Süt. 2303. krşl. RE II, 1 (Aristeides) Nr. 24, süt. 888.

¹⁹ Çünkü Theudianos Antoninus Pius zamanında da faaliyette bulunduğu-ndan, Lukianos'a takaddüm etmesi lâzımdır. bk. BMC İonia s. 257, not. Nr. 342, 343 (Ant. Pius); Nr. 346, 349, 350 (M. Aurelius.)

²⁰ Makedonya Eyaleti başşehri Beroia da 242 senesinde, doğuya giderken buraya da uğrayan Gordianus III; 247'de ise Carp'larla yapacağı harb münasebetiyle yine burada bulunan Philippus Arabs şerefine Olympia Alexandria adını taşıyan İskender oyunları tertip edilmiş ve bu münasebetle İskender tipleriyle altın madalyonlar (krşl. not. 5) ve bakır sikkeler (not. 6. Gaebler) basılmıştır; bk. HN² IXXVI ve s. 241/42 Beroia. Herhalde İzmir'de de vaziyet böyle olmuştur.

²¹ A. H. M. Jones, The cities of the eastern Roman Provinces. Oxford. 1937 s. 142. D. Magie, ayn. esr. I, s. 266 v. d. II, s. 1139, not. 17. (şehir hakkında bilinen bütün bibliyografya).

²² Arr. Anab. I, 28, 2-8.

olan bu olaya da buranın yine Roma İmparatorluk devrinde basılmış sikkeleri²³ üzerinde yalnız bir defaya mahsus olmak üzere, temas edildiğini görüyoruz (Lev. II, 2): resmin sol tarafında ve ön plânda, at üzerinde, yukarıya kaldırılmış sağ clindeki mızrağı ile sağa doğru hücum etmekte olan bir muharip görünmekte ve bunun başının üzerinde soldan sağa yazılmış ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ isminden, Büyük İskender'i gösterdiği anlaşılmaktadır.²⁴ Sikke resminin sağ tarafında ve İskender'in karşısında, sağa doğru kaçmaya hazırlanan ve sağ ayağı yüksekçe bir kaidenin arkasında, solu ise yerde bulunan, kısa elbiseli, miğferli, sol elindeki küçük kılıcı ile bir Pisidia'lı görmekteyiz ki, başını geriye çevirmiş, sağ elini himaye ister bir şekilde, ileriye doğru uzatmıştır. Bu iki figür arasında, fakat arka plânda cepheden ve çıplak, sol ayağını aynı iki kademeli kaideye koymuş, sol eli bu diz üzerinde, yukarıya kaldırdığı sağ elindeki şimşek demeti ile kaçan Pisidia'lıyı tehdit ve korkutmakta olan Zeus yer almıştır.

İzmir sikkelerinde olduğu gibi, burada da şehrin ve İskender'in tarihi ile ilgili bir vak'a, yani Arrianos'un buranın İskender tarafından zaptı ve muharebenin seyri hakkında anlattığı ehemmiyetli bir an canlandırılmıştır. Bugünkü Isparta vilâyeti dahilinde bulunan eski Sagalassos şehri, Pisidia Alplerine dahil bir dağın batı yamacında kâindir ve bu yamaç bu günkü Ağlasun kasabasına doğru oldukça dik bir şekilde inmektedir. Arrianos'un anlattıkları (Anab. I 28, 2-8) gözönüne getirildiği takdirde, Makedonya ordusunun tepeye Ağlasun tarafından tırmandığı anlaşılır. Buna göre: "Şehir halkı İskender ve askerlerini şehirlerinin önündeki tepeleri tutmuş olarak bekliyorlardı ordunun ön kısmını teşkil eden okcular ve Agriyanlar tepeye ulaştığı zaman Pisidia'lıların her taraftan hücumuna uğramış ve bunlar hafif silâhlı oldukları için mağlûp olmuşlardır.

²³ Bu sikkelerin hepsi Imp. Claudius II. Gothicus (268-271) zamanına aittirler: 1- Hill, BMC Lycia, Pamphylia and Pisidia. s. 250, 50, lev. XXXVIII, 11 = A guide to the principal coins of the Greeks Br. Mus. London 1932 (lev. 49, 28). (Londra). 2- Inv. Wadd. 3837 (Paris). 3- Viyana, 4- Bu imparatorun bizzat Roma ve Eyaletlerde basılmış sikkelerini incelemiş olan Viyanalı numizmatlardan A. Markl'dadır.: A. Markl, Das provinzialcourant unter Kaiser Claudius II. Gothicus. Wiener numismatische Zeitschrift. Sonderabdruck XXXII, Band 1900, Taf. VII-XIV, s. 161, No: 12 Sagalassos. pl. VIII 12 (Markl.). Dördünün de arka yüzlerinin aynı kalıptan olduğunu söyler. 5- İstanbul, von Aulock inv.

²⁴ Mionnet, Suppl. VII 177. Atlı figürü İmparator, ortadaki çıplak figürü ise İskender olarak kaydetmiştir.

Fakat arkadan ağır silâhlı piyadenin başında İskender görününce, harb yeniden başlamış ve Pisidia'lılar bu sefer mağlûp olmuşlardır. Bunların bir kısmı ölmüş, *kurtulanlar da geriye kaçmışlar ve şehir İskender tarafından baskınla alınmıştır.*" Yazarın son söyledikleri ile sikke resmi karşılaştırılınca, burada bilhassa İskender'in yaklaşması üzerine Pisidia'lıların mağlûbiyeti ve kaçıışı sahnesinin canlandırılmış olduğu anlaşılır.

Sikke resmine dikkatli bakılınca, bunun komposition bakımından meşhur İskender mozaığı ile²⁵ oldukça yakın bir benzerliği olduğu görülür. Oradaki gibi burada da İskender at üzerinde²⁶ ve hücumu sol taraftan yapmakta, muharebenin son kısmı ön plânda ve resmin orta kısmında cereyan etmektedir. Mozaığın sağ yarısını dolduran kaçanlar grubunun başındaki Dareus, İskender'in korkunç savletinden ürkmüş, arabasını sağa çevirerek kaçmaya hazırlanmıştır. Bu esnada korkudan açılan gözleri İskender'e bakmakta ve ileriye uzattığı sağ eliyle kendini korumakta veya niyaz talep etmektedir²⁷. Sikke resminde ise, aynı yüz ifadesiyle sağa doğru uzaklaşmakta olan Pisidialı ileri uzattığı sağ eliyle bu yardımı aradaki tanrıdan dilemektedir. Mozaığın orta kısmını işgal eden ağaç ve diğer figürlerin yerini sikke resminde şehrin baş tanrısı Zeus almıştır.

İskender mozaığı, Eretria'lı ressam Philoxenos'un Makedonya kralı Kassandros'un siparişi üzerine 317/16 senesinde meydana getirilmiş bir tablonun, M. ö. 100 senelerinde yapılmış bir Roma kopyası olarak kabul edilmiştir²⁸. Yine bu ressamın İskender'i avda gösteren bir tablosunun kopyesi olan Palermo mozaığında da komposi-

²⁵ K. Gebauer, ayn. esr., s. 100, K 63. M. Bieber, ayn. esr., s. 387, fig. 27-28.

²⁶ At üzerinde İskender: Apelles'in Ephesos için yapmış olduğu bir tablosunda İskender atlı olarak tasvir edilmişti ve İskenderiye'de böyle bir heykeli vardı. bk. Th. Schreiber, ayn. esr., s. 229 v.d. Mozaık, İskender lâhdi ve Napoli'de Museo Nazionale de Herculano'dan gelme bronz heykelcik (M. Bieber, ayn. esr. fig. 22, 23-24 F. Winter, Kunstgeschichte in Bildern KIB. s. 335, 1) ve Roma Makedonya Eyaleti Autonom sikkeleri ve madalyonlar üzerinde mevcuttur (krşl. not. 5 ve 6 daki eserler).

²⁷ H. Fuhrman, Philoxenos von Eretria. Archaeologische Untersuchungen über zwei Alexandermosaiken. Göttingen 1931, s. 141. G. Lippold, Antike Gemäldedekopien. Münih 1951, s. 107.

²⁸ H. Fuhrman, Philoxenos. s. 42. M. Bieber, ayn. esr., s. 387. G. Lippold, ayn. esr., s. 105 v. d., fig. 86. Krşl. G. Kleiner, Das Bildnis Alexanders des Grossen. Jb I 65/66 (1950/51) s. 224 v. d. (1950 - 51)

tion hemen hemen aynı olup, sağda kaçan bir Pers görülmektedir ki ²⁹ bunu bizim sikke resmindeki Pisidia'lı ile karşılaştırabiliriz.

Sagalassos sikkelerinin basıldığı tarihte (268-270), böyle bir resmi sikke kalıpcısının kendi kendine bulmuş olduğunu pek kabul edemeyiz. Binaenaleyh onun daha ziyade şehrin mühim bir mâbet veya meydanını süslemiş, bir tablo veya daha büyük bir ihtimalle, bir kabartmadan ibaret olan bir orijinali model olarak kullanmış olması lâzımdır. Bu eserin san'atkârı ise Philoxenos'un yukarıda mevzubahs ettiğimiz bu iki eserini herhalde görmüş ve her ikisinden de muayyen motifleri alarak, kendisi de muhtemelen şehir halkının gururlarını okşamak maksadıyla, ortaya şehrin baş tanrısını gösteren bir heykelin kopyasının ilâvesiyle yeni bir eser meydana getirmiştir ³⁰.

Sagalassos'un bu büyük bronzları üzerinde bu tasvir yalnız bir defa ve İmparator Claudius II Gothicus zamanında yer almış ve hepsi aynı kalıptan basılmışlardır. Şu halde bunların aynı zamanda ve tek bir hâdise ve meselâ İmparatorun şehri ziyareti esnasında yapılmış bir bayram münasebetiyle basılmış olmaları icap ederdi. Fakat Claudius II, gayet kısa süren saltanatı (268-270) zamanında doğuya hiç gelmemiş, binaenaleyh Pisidia'ya da uğramamıştır. Fakat şehir bu İmparator zamanında zenginliğinin en yüksek derecesine ulaşmış, çeşitli tiplerle bastırıldığı bronz sikkelerin üzerinde "Pisidia'nın birincisi" olarak kendisiyle iftihar da etmiştir. ³¹ İşte bu esnada mevzubahs eser de sikkeler üzerinde, değişik bir tip olarak tekrarlanmış olsa gerektir.

PORTRELER

3 — KALCHEDON (Kadıköy): Bu şehrin M. ö. III. yüzyıl başlarında, ³² yani Trakya ve Anadolu'nun kral Lysimachos idaresi altında

²⁹ G. Lippold, ayn. esr., s. 108, fig. 87. Lippold, s. 110'da Philoxenos'un bu iki tablosunun birleştirilmiş olarak, İskender lâhdinde bulduğumuzu söyler.

³⁰ İskender mozayığındaki başlıca figürleri alarak yeni ilâvelerle İskender'in Pers kralı ile muharebesini tasvir eden diğer eserler için: Fuhrman, Philoxenos, s. 134. P. Hartwig, Ein Thongefaess des C. Popilius mit Scenen der Alexander-schlacht RM. XIII (1898), s. 399 v. d.

³¹ Hill, BMC Lycia Introd. CIX. Yalnız bu katalogda Sagalassos'un Claudius II zamanında muhtelif tiplerle basılmış 16 sikke mevcuttur. s. 248, Nr. 43-59.

³² Lysimachos kendi tipleriyle sikke basmaya M. ö. 297'de başlar: E. Newell, Royal Greek Portrait coins. New-York 1937, s. 19. Kalchedon da sikkelerinde bu

bulunduğu esnada basılmış tetradrahmi (Lev. II, 3 a) ve drahmileri (Lev. II, 3 b)³³ üzerinde, aynı tarihlerde mevzuubahis bölgenin kralı darphane haline getirilmiş bir çok şehrinde³⁴ basılmakta olan Lysimachos sikkeleri üzerindeki İskender başı aynen kopya edilmiştir.³⁵ Tetradrahmi ve drahmiler üzerindeki baş, aynı baş olduğu gibi, her ikisinin kalıbı da aynı san'atkâr tarafından hazırlanmıştır. Bu sikkeler üzerinde İskender başı fevkalâde güzel ve tabii işlenmiş olup belki de bütün Lysimachos sikkeleri üzerindeki başların en güzel ve şahanelerinden birisidir: alın ortasındaki kırışık, muntazam düz burun, hafif kalkık burun delikleri, derin ve çok açılmış gözler, sımsıkı kapalı ağız, ufak ve boyna gayet muntazam bir tarzda inen çene ve geniş bir yanak. Alnın üzerinde yükselen ve sonra yanlara ve kulağın önüne düşenlerle, ense saçları, başın tepesinden öne hafif ve muntazam dalgalar halinde gelerek diyademin altına giren diğer saçların hepsi, gayet güzel bir şekilde işlenmiştir. Boynuz kulağı çevrelemekte ve onu açıkta bırakmaktadır.

Bir çok Küçük Asya şehrinin M. ö. I. yüzyıldan başlayarak Roma İmparatorluğu devrinde basılmış sikkelerinde raslıyacağımız çeşitli İskender başlarına örnek olan³⁶ bu başın orijinali Lysippos,³⁷

tipi ancak bu tarihten itibaren kopya edebilir. Lysimachos 281'de öldüğüne göre, Kalchedon da bu tarihler arasında (297-281) kopya etmiştir: krşl. Head, HN² (1911), s. 512.

³³ J. Babelon, Cat. de la collection de Luynes III, s. 7, Nr. 2413, lev. XCI (tetradr.) = RG., s. 294, 22, lev. XLVI 12, von Aulock, Sylloge, Deutschland. Nr. 489 (drahmi). RG., s. 294, 23, lev. XLVI, 13 (drahmi). Wroth, BMC Pontus, Paphlagonia, Bithynia. s. 126, 21, lev. XXVII, 14 (drahmi).

³⁴ Bu şehirler için en son: H. Seyrig, Parion, au 3e siecle avant notre Ere. Ayrı basım: Centennial volume of the ANS. New-York 1958, s. 616, fig. 1.

³⁵ Kalchedon ne İskender ne de Lysimachos tarafından zaptedilmeyerek müstakil kalmış ve kendi sikkelerini basmıştır: L. Müller, Münzen des Thrakischen Königs Lysimachos. Kopenhag 1855, s. 33. H. Seyrig, ayn. esr., s. 614-616. Lysimachos tiplerini kopya etmesine sebep, etrafında ticarî münasebette bulunduğu bütün şehirlerin kralı Lysimachos sikkeleri bastırıldığından, onlara uymak içindir. Kalchedon'da kralın ismiyle sikke ise, ancak kralın ölümünden sonra, posthumus olarak basılmıştır: E. T. Newell, ayn. esr., s. 19. H. Seyrig, ayn. esr., s. 617, fig. 2. krşl. s. 618. M. Thompson, A Countermarked Hoard from Büyükçekmece. MN. VI (1954), s. 15, Nr. 50, s. 18, Nr. 67.

³⁶ Lysimachos sikkeleri üzerindeki bu başın M. s. 3 üncü yüzyıl Makedonya Eyaleti autonom sikkeleri, Tarsos ve Abukir madalyonları, Gemmeler, Kontorniyatlar üzerindeki kopyaları için: Not. 5 ve 6'daki eserlere bak.

³⁷ J. Naue, Die Portraitdarstellung Alexanders des Grossen auf Griechischen Münzen des Königs Lysimachos von Thrakien: ZfN VIII (1881), s. 29-53.

Pyrgoteles³⁸ veya başka bir san'atkâr tarafından³⁹ yapılmış olsun, muhakkak ki İskender'in yaşadığı devre en yakın bir zamanda yapılmış bir başı aksettirdiğinden, bizim için ayrıca büyük bir önem taşımaktadır. Aynı profili Mısır'da M. ö. 318 de Ptolemaios I tarafından basılmış tetradrahmiler üzerinde onu fil postu içinde gösteren başta,⁴⁰ M. ö. 300 senelerine tarihlenen Priene'de bulunmuş İskender heykelciğinde⁴¹ ve Menderes Magnesia'sında aynı tarihlerde basılmış bir Lysimachos sikkesi üzerindeki başta⁴² bulmak mümkündür.

4 — ΝΙΚΑΙΑ (İznik): Eski Nikaia'nın M. Aurelius (161-180), oğlu Commodus (180-192) ve Sev. Alexander (222-235) zamanında basılmış küçük bronz sikkeleri üzerinde İskender'in hem çeşitli başlarını (Lev. III 4 a-f), hem de onu ilk defa tam figür şeklinde (Lev. III, 4 g) tasvir edilmiş olarak buluyoruz.⁴³ Bu başlar, tip itibarıyla hepsi birbirinin aynı ve Lysimachos sikkeleri üzerindeki başın Roma İmparatorluk devrinde yapılmış kopyelerini,⁴⁴ hemen bir müddet sonra, Heliogabalus (218-222)'tan itibaren başlayacak olan Makedonya eyaleti autonom sikkeleri⁴⁵ üzerindeki İskender başlarından farklı bir şekilde aksettirmekte olup, hiç birisinde boynuz mevcut değildir.⁴⁶

³⁸ Th. Schreiber, ayn. esr., s. 290. H. Thiersch, Lysipps Alexander mit der Lanze. JbI XXIII (1908), s. 162/63.

³⁹ K. Gebauer, ayn. esr., s. 21.

⁴⁰ M. Bieber, ayn. esr., s. 406, fig. 36.

⁴¹ M. Bieber, ayn. esr., s. 407, fig. 38-40. K. Gebauer, ayn. esr., s. 53, K 44 M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age. New-York 1955, fig. 412-414. winter, KIB 334, 5

⁴² M. Bieber, Portraits of Alexander, the Great, s. 407, fig. 41.

⁴³ a = RG 191, lev. LXXI, 21 (M. Aurelius). b = RG 289, lev. LXXIV, 27 (Commodus). c = RG 287, lev. LXXIV, 25 (Commodus). d = RG 290, lev. LXXIV, 28 (Commodus). e = Sylloge, Deutschland Nr. 627 (Sev. Alexander). f = RG 288, lev. LXXIV, 26 (Commodus). g = RG 291, lev. LXXIV, 29 (Commodus). Imhoof-Blumer, KM I, 9, lev. I 12. Diğer bir baş, BMC Pontus, Paphlagonia ... s. 159, 47 (Commodus).

⁴⁴ Bir çok mabetlere İmparatorun heykeli yanına İskender'ininki de konmuştu: M. Bieber, The portrait of Alexander. s. 425 (Romada). F. Koepp, Über das Bildnis Alexanders des Grossen. 52 Programm zum Winkelmannsfeste. s. 5 (Gades, te Hercules mabesinde). G. Scholz, Die Militaerischen und Politischen Folgen der Schlacht am Granikos. Klio 15 (1918), s. 199 v. d. Anadolu'da bulunmuş İskender heykelleri için bak: K. Gebauer, ayn. esr., s. 51-61. K 43-K52.

⁴⁵ Bak. Not 6 ve H. P. L'orange, Apotheosis in ancient Portraiture. Oslo 1947, s. 20, fig. 4 c-e.

⁴⁶ Lysimachos sikkeleri ve üzerindeki İskender başı için: krşl. Kalchedon ve orada verilen notlar.

a ile b'de öne uzatılmış bir boyun üzerinde oturmuş başta dar bir alın, uzun ve kıvrık bir burun, kısa ve dışarıya doğru kıvrılmış bir çene, derin gözler ve şiddetin ifadesi olan sımsıkı kapanmış bir ağız görünmekte; a'da ensede düz olarak aşağıya sarkan saçlar, b'de baş öne daha fazla uzatılmış olduğu için, arkaya doğru uçmaktadır. İskender başlarında yüzü bir aslan yelesi gibi çevreleyen saçlar, b'de bir rulo şeklinde kıvrılmıştır ki, bunu Lysimachos sikkeleri İskender başlarından ziyade Roma devrinde yapılmış İskender başlarında bulmaktayız.⁴⁷ b'deki sımsıkı kapanmış dudaklar ve lüzumundan fazla açılmış gözlerle ifade edilmiş sertlik ve heyecanı, bir çok Lysimachos sikkesi başında, İskender mozayığında⁴⁸ ve Priene İskender'i başında⁴⁹ görüyoruz. Muhakkak ki a ve b ile beraber aynı heykel başının kopyesi olan c'de, bu haşin ifade bir az yumuşamış ve bunun için de baş daha az öne uzatılmış, ağız da hafif açılmıştır. d ve e Lysimachos sikkeleri başlarına daha çok benzerler ve bunun için ayrı bir heykel başının kopyesidirler. f'de baş sola dönmüş ve bunda ensedeki yelesine nazaran daha güzel tebarüz ettirilmiş, yukarıya bakan gözlerdeki nemlilik⁵⁰ ve dudaklardaki hafif tebessümü ile diğer başlardan ayrı bir karaktere bürünmüştür. Hepsinde kralî diyadem mevcuttur ve yalnız ikisinin yanında (b, d) ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ismi yazılmamıştır.

g üzerinde ise İskender çıplak, cepheden sağ ayak üzerinde durmaktadır.⁵¹ Sol ayağını arkaya koymuş, sol eliyle bir mızrağa dayanmakta, yanda aşağı uzattığı sağ eliyle de küçük bir kılıç tutmaktadır.⁵² Sol ele doğru çevrilmiş başta, kralî diyademin altından çıkan saçlar bütün yüzü çevrelemiştir. Figürün bir kaide üzerinde durmakta olması, bunun ayrıca bir heykelin kopyası olduğunu kat'ileştirmektedir.

⁴⁷ Meselâ: Boston başı: M. Bieber, The portrait of Alexander the Great. s. 418, fig. 76-77.

⁴⁸ krşl. not. 25. ve G. Kleiner, aynı eser. s. 224/25

⁴⁹ krşl. not. 41.

⁵⁰ İskender'in hususiyetleri: M. Bieber, the portraits of Alexander the Great. s. 382.

⁵¹ krşl. not. 43 g. Ayrıca: Th. Schreiber, ayn. esr., s. 186, fig. 23.

⁵² Diğer kılıçlı İskenderler: K. Gebauer, ayn. esr. s. 53, K. 44=M. Bieber, Hellenistic Sculpture. fig. 413-414 (Priene); Gebauer, ayn. esr., s. 59, K 40=M. Bieber, Portraits of Alexander the Great. fig. 65-66 (Magnesia) ve Nessos Gemmesi üzerinde, K. Gebauer, ayn. esr., s. 27, G 31 (M. Bieber, Portraits of Alexander the Great. fig. 26).

İskender'in portrelerini, heykellerini yapmak müsaadesini haiz antik devrin üç meşhur san'atkârı (Lysippos, Apelles, Pyrgoteles) içinde onu çıplak, mızraklı olarak tasvir etmiş olan Lysippos'un bu meşhur eseri, muhtemelen İskenderiye'de durmakta idi.⁵³ Zamanımıza kadar gelmiş ve çeşitli malzemedan yapılmış heykelciklerden bugün Louvre'da bulunan, İskenderiye'den gelme bir tanesi, arkeologlar tarafından umumi olarak Lysippos'un bu heykelinin kopyesi olarak kabul edilmiştir.⁵⁴ Bunda İskender'in bacak vaziyeti değişik, baş ise sağ tarafa bakmaktadır. Fakat Louvre⁵⁵ ve Floransa'da bulunan mermer bir heykel⁵⁶ ile Nelidow bronz heykelciği,⁵⁷ bazı ilâveler hariç, umumî hatlarıyla tamamıyla Nikaia sikkesi üzerindeki İskender'e benzerler. Bunlarda da duruş sağ ayak üzerindedir ve baş mızrağa dayanan sol ele bakmaktadır ki arkeolog Lippold da, Lysippos'un bu eserinde İskender'in boynunun sol tarafa döndürülmüş olduğuna işaret eder.⁵⁸ Nikaia sikkesi üzerindeki bu İskender, ister Lysippos'un orijinalinin bir kopyesi, ister onun tesirinde daha sonraki devirlerde meydana gelmiş bir İskender heykelinin kopyesi olsun, gerek sikkeler,⁵⁹ gerek diğer eserler arasında onu Lysippos'un "mızraklı İskender"i tariflerine uygun bir şekilde gösteren yegâne eserdir.⁶⁰

Nikaia, Antigonos Monoftalmos tarafından kurulmuş eski Antigoneia'nın M. ö. 300 senelerinde kral Lysimachos tarafından geniş-

⁵³ Th. Schreiber, ayn. esr., s. 44, 118. M. Bieber, Portraits of Alex. the Great. s. 389, K. Gebauer, ayn. esr., s. 35.

⁵⁴ K. Gebauer, ayn. esr., s. 64, K 61, M. Bieber, Portraits of Alex. the Great. fig. 18. winter, KIB 334, 3

⁵⁵ Th. Schreiber, ayn. esr., s. 284 W ve X.

⁵⁶ Th. Schreiber, ayn. esr., s. 284 Y.

⁵⁷ K. Gebauer, ayn. esr. s. 54, K 46. krşl. s. 93. S. Reinach, Rep. statuaire III. s. 159, 1. Bu, Louvre bronzunun Hellenistik devirde yapılmış bir şekli kabul edilen Gabii'den gelme heykelcikte de sağ ayak üzerinde durur ve solu arkaya koyar. Baş da sola bakar: M. Bieber, Portraits of Alex. the Great, fig. 19.

⁵⁸ RE XIV 1 (Lysippos) Nr. 6. süt. 52, Nr. 19.

⁵⁹ Onu mızraklı, fakat zırhlı olarak, Makedonya Eyaleti autonom sikkeleri (H. Gaebler, Zur Münzkunde Makedoniens. ZfN XXV (1906), s. 8. Nr. 5, 6, lev. I 12) ve Babil Dekadrahmileri üzerinde buluruz (Ch. Seltman, Greek Coins, lev. XLIV 6, 7). Burada lev. II A.

⁶⁰ Bazı Gemmeler üzerinde raslananlar kat'i olarak İskender değillerdir. bk.: K. Gebauer, ayn. esr. s. 27 G 32/33, lev. IV 12, 13.

letilmiş şeklidir ve ismini de onun ilk karısının adından almıştır.⁶¹ İskender'in yakın arkadaşları ve kumandanları olan bu kralların her ikisi de şehri kurduktan sonra ordularındaki Makedonya'lı askerlerden bir kısmını buraya iskân etmişlerdi.⁶² Binaenaleyh şehrin sikkeleri üzerinde çok miktarda İskender tasvirine raslamak gayet tabiidir. Şehrin mitolojik kurucusu ise, tanrı Dionysos'tur ve bu sebepten Nikaia'da bu tanrı en fazla ibadet görmüş ve sikkeleri üzerinde bir çok defa Ktistes (kurucu) kelimesiyle birlikte, en çok bu tasvir edilmiştir. Dionysos bu işi, mitolojik Hind seferinden döndükten sonra yapmıştır.⁶³ Belki de aynı seferi daha sonra yapmış olan İskender, bir çok yerde izlerine rasladığımız gibi⁶⁴ burada da, elimizde kat'i bir delil olmamasına rağmen, Dionysos ile bir tutulmuştur.

Nikaiada İskender'in başı ile basılmış sikkelerin çoğu Commodus'a aittir ve bunlar üzerinde ismi M. Aurelius Commodus Antoninus şeklinde yazıldığı için, hepsi 180 senesinden itibaren, yani tek başına İmparator kaldıktan sonra basılmışlardır.⁶⁵ Vaka Commodus ikinci Neokorie'yi Nikaia'nın ezeli rakibi olan Nikomedeia'ya vermiştir (Bosch, Kl. M. s. 230), fakat Nikaia ile de meşgul olmuş ve meselâ şehrin surları önünde bir Apollonion yaptırmıştır (Ruge, RE XVII 1 süt. 232). Buna karşılık Nikaia'da İmparator kültü için bir mâbet yaptırmış, 186-191 seneleri arasında Kommodeia oyunları tesis edilmiş⁶⁶

⁶¹ W. H. Waddington, Recueil Général des Monnaies Grecques d'Asie Mineure. (RG) I 3. Nicée et Nicoméde. s. 395. W. Ruge, RE XVII 1 (Nikaia), Nr. 7, süt. 228.

⁶² Waddington, ayn. esr., s. 396 not. 6. A. H. M. Jones, ayn. esr., s. 151. D. Magie, ayn. esr., s. 1186 not. 13. W. Ruge, ayn. esr. süt. 229.

⁶³ Dionysos'un Hint seferini işaret eden sembol fillerdir: E. Traemer, Roscher's ML., S. 1119, 1145. Bu sebepten şehrin sikkeleri üzerinde fillere ve fillerin çektiği bir araba içinde Dionysos tasvirine raslıyoruz: Sylloge, Deutschland. Nr. 604, 656. Dionysos'un Hint seferinin diğer san'at eserleri üzerindeki tasvirleri için: H. Graeven, Darstellungen der Inder auf Antiken Kunstwerken. JbI XV (1900), s. 195, 218.

⁶⁴ Abukir definesine ait bir madalyon üzerinde vücudunun altı bir pars postuna sarılmış bir Dionysos olarak: bk. Dressel, ayn. esr., s. 8, lev. I B. s. 47=JIN X (1907), lev. X 1, 2. Atınada İskender=2 inci Dionysos olarak devlet tanrıları arasına alınmış ve Protogenes onu Pan ile birlikte tasvir etmişti: Berve, ayn. esr. II, s. 329 (Protogenes). H. P. L'orange, Apotheosis s. 133, not. 2.

⁶⁵ Cl. Bosch, Die Kleinasiatischen Münzen der Römischen Kaiserzeit. Teil II. Bd. I Bithynien, 1. Hälfte. s. 42 (Kl. M).

⁶⁶ Cl. Bosch, Die Festspiele von Nikaia. Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung'dan ayrı basım. 1950, Heft. 1 s. 89.

ve sikkeler üzerinde “KOMOΔΟΥ ΒΑCΙΑΕΥΟΝΤΟC Ο ΚΟCΜΟC ΕΥΤΥΧΕΙ = Kommodus’un saltanatı zamanında cihan mes’uttur” sözleri ile⁶⁷ İmparatoru övmüştür. Binaenaleyh onun namına bastırıldığı sikkeler üzerinde şehir için önemi olan İskender’in portresini koyması hâdisesini de, bu olaylar arasına koymamız lâzımdır.

Sev. Alexander, İskender’e çok önem veren ve kendisini ona benzeten bir İmparatordu.⁶⁸ Bu sebeble 231 senesinde Part harbi münasebeti ile doğuya Nikaia üzerinden geçtiği esnada,⁶⁹ şehrin onun portresiyle bastırıldığı bazı sikkeler üzerine İskender’in başını koydurtmuş olması büyük bir ihtimal dahilindedir.

5 — K A U N O S (Dalyan): Karia’nın güney - doğusunda ve Lycia hududuna en yakın liman şehirlerinden birisi olan Kaunos, Halikarnassos ve Myndos ile birlikte bu bölgenin İskender’e en çok mukavemet gösteren şehirleri olmuş ve zaptları ancak 332’de Makedonya kralı Kilikia’da bulunduğu zaman tamamlanmıştır.⁷⁰ Şehrin İskender ile daha yakından bir teması olmamakla beraber, Ptolemaioşların idaresi altında bulunduğu M. ö. 309-189 seneleri arasında⁷¹ basılan küçük gümüş (Lev. IV a) ve bakır sikkeleri üzerinde (Lev. IV b)⁷² başının yer aldığını görüyoruz: krali diyademin tuttuğu saçlar, bütün İskender portrelerinde olduğu gibi, alnın üzerindeki yüksekliliği meydana getirdikten sonra, kulakları örterek yüzü çevrelemekte ve sonra bol miktarda enseye dökülmektedir. Alnın ortası yine çizgili, dudaklar açık, çene kısa, dolgun ve öne doğru kıvrılmış, boyun ise kalındır. Bütün bu hususiyetleri İskenderiye’de bulunmuş, teknik ve ifade bakımından ayrı bir gurup meydana getirmiş olan İskender başlarında bulmaktayız ki, bunların en karakteristik noktası Lysippos’un İskenderlerinde görülen sert, haşın ve aslanvarî karakteri kaybederek, yüzlerin yumuşamış olmasıdır.⁷³ Bu İskenderiye mekte-

⁶⁷ Head, HN² (1911) s. 517. RG. No. 321.

⁶⁸ M. Bieber, Portraits of. Alex. the Great. s. 425.

⁶⁹ Cl. Bosch, Kl. M., s. 52.

⁷⁰ W. W. Tarn, Cambiridge ancient History VI, s. 364. krşl. E. Meyer, Grenzen der hellenistischen Staaten. I, s. 73.

⁷¹ M. Rostovtzeff, Die Hellenistische Welt. Gesellschaft und Wirtschaft. Tübingen 1956 III, s. 1177. Head, HN² 1911, s. 613.

⁷² HN² 1911, s. 613. Sylloge, Kopenhagen... Caria. Lev. VI 184 (Ac) Head, BMC Caria... s. 75, Nr. 11, lev. XII 4 (AR); Nr. 12, lev. XII 5 (Ae).

⁷³ K. Gebauer, ayn. esr. s. 33-51. İskenderiye’den gelme başlar: K 1- K 42. lev. 6-13. krşl. M. Bieber, Portraits. of Alex. the great. s. 391.

bi hususiyetlerini en bariz bir şekilde bugün Cleveland'da muhafaza edilmekte olan İskenderiyeden gelme bir İskender başında görmekteyiz.⁷⁴ Kaunos sikke resimlerini bu başın yanına koyunca aynı hususiyetlerin burada da tekerrür ettiğini görürüz. Şu halde Kaunos şehri, sikkeleri üzerinde, diğer Küçük Asya şehirlerinden farklı olarak, Lysimachos sikkeleri İskenderinin tesirinde kalmış bir başı değil, muhtemelen Ptolemaios'ların nüfuzu altında, İskenderiye mektebine mensup bir İskender başının kopyesini koymuştur.

6 — APOLLONIA PISIDIAE (Uluborlu) :

Eski Apollonia Mordiaeum'un⁷⁵ M. s. III. yüzyılın başlarına tarihlendirebileceğimiz sikkeleri⁷⁶ üzerinde (Lev. IV, 6) Büyük İskender, Ktistes olarak gösterilmiştir.⁷⁷ Âlimlerin bu şehrin kuruluşu ve kurucuları hakkındaki fikirleri birbirinden ayrı olmakla beraber,⁷⁸ İskender tarafından kurulmadığı kat'idir, çünkü antik kaynaklarda buna dair bir kayıt mevcut değildir.⁷⁹ Binaenaleyh burada imâ edilmek istenen kurucu bizzat Büyük İskender olmayıp, kendisini ona benzeten, onu gerek şeklen gerekse yaptığı işler bakımından taklit eden bir Roma İmparatoru olsa gerektir. Bunlar arasında bu hususta en başta geleni Caracalla,⁸⁰ sonra da Sev. Alexander⁸¹ dir. Caracalla,

⁷⁴ K. Gebauer, ayn. esr. s. 44. K 23. M. Bieber, Portraits of Alex. the Great s. 391, fig. 47-48. M. Bieber, Hellenistic Sculpture, Fig. 334/35.

⁷⁵ Head, HN² 1911, S. 706. A. H. M. Jones, ayn. esr. s. 128.

⁷⁶ 1- Inv. Wadd. 3620. 2- von Aulock, inv. 950, 9. 3- BMC Lycia s. 202 lev. XXXIII 1. 4- Sylloge, Kopenhagen Nr. 95 (Hippophoros ile) 5- von Aulock, inv. 950, 95. 6- inv. Wadd. 3621. 7- Imhoof, KM II 364, 1, 8- Sylloge, Kopenhagen Nr. 96 (Apollon ile). 9- inv. Wadd. 3622. 10- Imhoof, KM II 364, 3. 11- BMC, s. 204, 9, 10 (Lycia ile Homonoia). 12- Imhoof, KM II, 364, 2. 13- Sylloge, Kopenhagen Nr. 102 (Perge ile Homonoia).

⁷⁷ İskender'in Ktistes gösterildiği diğer şehir, Phrygia'daki Otrus'tur: JHSt. VIII, s. 478 v. d. W. Ruge, RE XVIII, 2. s. 1884-1888 (Otrus).

⁷⁸ A. H. M. Jones, ayn. esr. s. 128: Seleukos Nikator tarafından kurulmuştur; Hirschfeld, RE II 1 (Apollonia) Nr. 21, s. 116: Pergamon tarafından kurulmuştur. Bu husustaki bütün malzeme ve buraya yerleştirilen kolonistler için: D. Magie, ayn. esr. II, s. 1315, not. 20.

⁷⁹ Th. Schreiber, ayn. esr., s. 185. "İskender kışı bu şehirde geçirmiş ve ona yeni adını vermiştir, şehir de bu sebepten sikkeleri üzerine onun başını koymuştur" der.

⁸⁰ A. Domaszewski, Geschichte der römischen Kaiser. Leipzig 1921, II s. 263. Dressel, ayn. esr., s. 41/42. M. Bieber, Portraits of Alex. the Great., s. 425.

⁸¹ M. Bieber, Portraits of Alex. the Great., s. 425.

yalnız İskender'in heykellerine bakarak onun meşhur bakışını, sola meyleden boynunu, alın kırıştırmasını taklit etmekle kalmamış,⁸² İmparatorluğun her tarafından topladığı İskender heykelleriyle Roma şehrini ve bilhassa Kapitol mâbetlerini süslemeye de gayret etmiştir.⁸³ İşte bu İmparator Part harbi için 214 senesi baharında Roma'dan ayrılarak Küçük Asya'ya gelince, kendisi ordusunun küçük bir kısmıyla İskender'in takip ettiği yolu, yani batı ve güney Anadolu'yu takiben Antiochia'ya inmiştir. Bu esnada bir çok şehri ziyaret etmiş, etmediklerinden de gelen elçi heyetlerini kabul ederek onlara imtiyazlar vermiş veya diğer yardımlarda bulunmuştur ki, bu münasebetle buralarda namına pek çok sikke basılmıştır (Bosch Kl. M. s. 47 ve not. 222). İşte bu esnada Apollonia'ya da bazı imtiyazlar vermiş, muhtemelen şehrin imarına yardım etmiş ve şehir de İmparatora olan şükranlarını bu esnada bastırıldığı sikkeler üzerinde onu ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΤΙCΤΗC olarak göstermekle ifade etmek istemiştir.⁸⁴ Aslan postu içinde gösterilmiş olan bu İskender başı, onu Küçük Asya sikkeleri üzerinde bu tarzda gösteren en son örnektir ve üslûbu, havası Makedonya eyaleti autonom sikkeleriyle,⁸⁵ biraz daha sonraya tarihlenen Kontorniyat'lar üzerinde aynı tipteki İskender başlarına benzemekte (krşl. Not: 5) ve muhakkak bir heykelin kopyası bulunmaktadır.

7 — ΑΙΓΕΑΙ (Ayaş): İskenderun körfezinin kuzeyinde, güney ve kuzeyden gelen büyük ticaret yollarının kavşak yeri olan Aigeai liman şehri, bilhassa Roma İmparatorluğu zamanında büyük bir gelişme göstermiştir.⁸⁶ Bu şehrin de sikkeleri üzerinde rastladığımız

⁸² İskender'i taklit edenlerden diğerleri: 1- Mithridates Eupator, G. Kleiner, Bildnis und Gestalt des Mithridates. Jb I, Bd. 68. 1953 ten ayrı basım, s. 78 v. d. 2- Pompeius: M. Gelzer, Pompeius, s. 59, 96 v. d. 134. krşl. G. Kleiner, ayn. esr. s. 77. 3- Pyrrhos ve Demetrios Poliorketes. M. Collignon, Geschichte der Griechischen Plastik II (1898), s. 464, not. 3.

⁸³ M. Bieber, Portraits of Alexander the Great, s. 425.

⁸⁴ Sev. Alexander Part seferi için 231 ilkbaharında Roma'dan hareket ettiği zaman, Anadolu'da o da Caracalla gibi, ordusunun bir kısmı ile Ionia, Karia, Phrygia, Pamphylia ve Cilicia yoluyla Suriye'ye inmiştir (Bosch, Kl. M. 52). Binaenaleyh Apollonia'nın mevzu bahis sikkelerinin bu zamanda basılmış olması da mümkündür.

⁸⁵ M. Bieber, Portraits of Alexander the Great, s. 420, fig. 85 ve 87 (Madal-yon).

⁸⁶ Hill, BMC Lycaonia. Introd. CXII. Hirschfeld, RE I 1 (Aigeai) Nr. 6, süt. 945.

çeşitli İskender başları, bütün diğer Küçük Asya şehirleri sikkelerinde şimdiye kadar gördüklerimizden ayrı bir karakter taşımaktadırlar (Lev. IV, 7 a-c; Lev. V, 7 d-f). a, b, c, M. ö. I. yüzyılda basılmış bronz sikkeler üzerinde yer almıştır. a'da⁸⁷ İskender'e has olan alın, Anastole, yüzü çerçeveleyen saçlar mevcut olup, yalnız ensedekiler biraz kısa ve spiral tarzında işlenmişlerdir. Çıkıntılı burun, kalın ve hafif aralanmış dudaklar, kısa ve öne kıvrılmış çene. Başta kralî diyadem mevcut değildir ve bu haliyle en fazla M. ö. II yüzyıla tarihlenen Bergama başına benzer.⁸⁸ Bu baş ile Menderes Magnesia'sı İskender'i⁸⁹ ve M. ö. I. yüzyıla tarihlenen ve profili bizim sikke üzerindeki başa benzeyen Aesilas'ın Makedonya eyaletinde basılmış sikkeleri üzerindeki başta da aynı şekilde diyadem yoktur.⁹⁰

b ve c,⁹¹ a'dan ayrı bir başı gösterirler. Ve bunlar diyademi, gür saçları ve bu saçların yüzü çerçeveleyiş tarzları ile Lysimachos sikkelerindeki İskender başı tipini hatırlatırlar: alından dümdüz aşağı inen burnu, sımsıkı kapalı ağız ve ufak çeneyi, Küçük Asya'nın muhtelif şehirlerinde basılmış Lysimachos sikkelerindeki İskender başlarında bulmak mümkündür⁹² (krşl. Lev. III; 1,2).

d, Hadrianus zamanına (117-138) ait büyük gümüş sikkeler üzerinde yer almış olup (Lev. V, 7 d),⁹³ Lysimachos tipinde bir İskender başının, Hadrian devri sanatına göre işlenmiş bir şeklidir. Enseye dökülen gür saçlar, alın üzerindeki Anastole mevcuttur. Yüzün sert ve haşın ifadesi, dudakları sıkıca kapayarak veya gözleri açarak değil, üst dudağın bittiği yerden aşağıya doğru çekilen bir hatla ifade edilmiştir.⁹⁴ Aynı ağız ifadesini haiz bir İskender başını, bugün Louvre'

⁸⁷ Imhoof-Blumer, KM II, s. 424, 3, 4. lev. XVI 8.

⁸⁸ K. Gebauer, ayn. esr. s. 56 K 47. M. Bieber, Hellenistic Sculpture, fig. 455. Fr. Winter, KIB 334,6.

⁸⁹ Th. Schreiber, ayn. esr., s. 179/180, lev. XIII 18, 19. Winter, KIB 335,6. K. Gebauer, ayn. esr. s. 59 K 49. M. Bieber, Portraits of Alexander the Great, fig. 65/66.

⁹⁰ Head, HN², 1911, s. 240/41, fig. 153. K. Gebauer, ayn. esr. s. 22/23. M. Bieber, Portraits of Alexander the Great, fig. 67 (M. ö. 93/92 senesinde).

⁹¹ b=Imhoof—Blumer, KM II, s. 425, Nr. 6, lev. XVI 9. c=Nr. 7, lev. XVI 10.

⁹² Mesclá: H. Seyrig, Parion . . . , lev. XL.

⁹³ 1- Imhoof, Monn. Grecques. 1883, s. 248, Nr. 7=KM II, lev. XVI 18=Inv. Wadd. 4070. 2- Sylloge, Kopenhagen (Lycaonia . . .), Nr. 35, lev. 2 (hepsinde sene: $\Delta \Xi \rho = 164 = 117$).

⁹⁴ krşl. Th. Schreiber, ayn. esr. s. 185, 86, Nr. 3, lev. XIII 10.

da muhafaza edilen porfirden yapılmış yine Hadrian devrine tarihlenen bir heykelde bulmaktayız.⁹⁵

e, f— İmparator Diadumenianus (217/18)'a ait sikkeler üzerinde tasvir edilmiş olarak bulduğumuz başlar (Lev. V, 7 e, f)⁹⁶ ise, Hadrian'dan yüz sene sonraki bir devrin san'atına göre yapılmış bir İskender'i karşımıza çıkarmaktadırlar. Diyadem, Anastole, enseye dökülen uzun saçlar, yukarıya kaldırılmış baş, sert bakışlar, kapalı ağız hepsi mevcut. Bilhassa f'de, ensede saçların uçuş şekli, Napoli'de Museo Nazionale'de, Herculenum'dan gelme bronz süvari İskender'in⁹⁷ saçlarına benzemekte ve bizde bu başın da şehrin her hangi bir yerine dikilmiş atlı bir İskender'e ait bir başın kopyesi olabileceği ihtibamı uyandırmaktadır.

Aigeai sikkeleri üzerinde bu kadar çok İskender başına raslamamızın sebebine gelince, buraya Selefkos'lar zamanında Makedonya askerlerinden müteşekkil bir garnizonun yerleştirilmiş olması ve hattâ şehrin de İmparatorluk devri sikkeleri üzerinde kendisinin Makedonyalıların ahfadı olduğu (MAKEΔONIKHC EYFENOYC)⁹⁸ hâdisesiy-le iftihar etmesinde aramız icap etse gerektir.⁹⁹

8 — ALEXANDREIA ad ISSUM (İskenderun): İskender'in doğuda kurduğu şehirlerin ilki olan ve M. ö. 333 tarihli Issos muharebesinden sonra, aynı isimli körfezde ve muharebe yerinin 16 mil güneyinde kurulmuş olan Alaxandreia,¹⁰⁰ Babil'den sahile ulaşan eski

⁹⁵ K. Gebauer, ayn. esr. s. 79, K 81. M. Bieber, Portraits of Alex. the Great., s. 424, fig. 74/75.

⁹⁶ Inv. Wadd. 4074, Lev. IX 19. Hill, BMC Lycaonia . . . s. 25, Nr. 29, Lev. IV 10 (İkisinde de senec: Δ Z C = 264 = 217 18).

⁹⁷ M. Bieber, Portraits of Alex. the Great., s. 383, fig. 22, 23-24. KIB s. 335, 1

⁹⁸ Hill, BMC Lycaonia . . . Introd. CXVIII, not. 7. Head, HN² 1911, s. 716.

⁹⁹ Hadrianus İmparator ilân edildiği zaman, Suriye'de idi. 117 senesi Ekim ayında Roma'ya hareket etmiş ve Cilicia'dan geçerken buradaki şehirler ilk defa bu münasebetle onun portresiyle sikke basmışlardır. Aigeai'da bu esnada bastırıldığı tetradrahmiler üzerine Grek kültürüne âşık olan bu İmparatorla İskender'in başını koymuştur. İmp. Macrinus 217 nisanı 11'de (Bosch, Kl. M. s. 49) İmp. ilân edilince, oğlu Diadumenianus'u da Caesar yapmış ve kendine "Severus", oğluna da "Antoninus" adını vererek, ailesini Sept. Severus ailesine bağlamıştır (Domaszewski, Geschincte der röm. Kaiser II, s. 270/71) ve bu esnada Küçük Asya'da bunlar namına ilk sikkeler basılmıştır. Aigeai'lıların, kendisini Büyük İskender'e benzeten (Caracalla) bir İmp. ile bir tutulan Diadumenianus ile İskender'in başını aynı sikke üzerinde bu maksatla birleştirmiş olmaları ihtimal dışında olmasa gerektir.

ticaret yolunun Terminus'u bulunan Myriandros adlı liman şehrinin yerini almıştır.¹⁰¹ Binaenaleyh kurucusu İskender olan bir şehrin sikkeleri üzerinde onun portrelerini bulmamız gayet tabiidir.¹⁰² Şehrin çok az ve en eskileri Suriye kralı Antiochos IV (175-164) zamanına ait olan sikkeleri üzerinde, İskender'e ancak iki defa ve iki şekilde rashyoruz; a-M. ö. I. yüz yılda, aslan postu içinde ve genç Herakles tipinde¹⁰³ (Lev. V 8 a). b-M. s. 1. yüzyıla ve İmparator Claudius zamanına (sene 43/44) ait sikkeler üzerinde sağa doğru, di-yademli ve omuzda elbiselerinin ucu farkedilen bir büst¹⁰⁴ şeklindedir (Lev. V, 8 b).

a- Şehir İskender'in krali darphanesi olduğuna ve bu tipte tetradrahmi basmaya alışık bulunduğuna göre, artık bu sikkelerin basılmadığı bir devirde bu an'änenin devam etmesi ve İskender'in bu tipte bir başının sikkeler üzerine konulmuş olması gayet tabiidir. Bu portreyi İskender lâhti üzerindeki atlı İskender'in aslan postu içindeki başı ile yanyana koyduğumuzda¹⁰⁵ ikisinin de aynı şahsı gösterdiği açık olarak görülür.

b- Bu başın hususiyetlerine gelince, alın kısa, burun uzun, dudaklar ince ve kapalı, çene sivri ve öne kıvrılmıştır. Anastole burada mübalâgalı bir şekilde öne ve yukarıya kaldırılmış, gür ense saçları ise¹⁰⁶, Aigeai'nin f'de olduğu gibi, İskender sağa doğru gitmekte

¹⁰⁰ Benzinger, RE I 1 (Alexandria ad Issum), Nr. 15, süt. 1395. Berve, ayn. esr. I s. 291. Hill, BMC Lycaonia ... Introd. CXXVIII. D. Magie, ayn. esr. s. 1152, 36.

¹⁰¹ Ch. Seltman, Greek coins. 1955. s. 209. E. T. Newell, Myriandros, Alexandria kat Isson, American Numismatic Society, New-York 1920, s. 25.

¹⁰² Şehir 333'ten itibaren İskender darphanesi olmuş ve İskender tetradrahimleri basmaya başlamıştır: Ch. Seltman, Greek coins, s. 209, lev. XLVIII 11. E. T. Newell, Myriandros ... s. 29 v. d.

¹⁰³ İstanbul, Coll. von Aulock, Inv. 1056/215. Inv. Wadd. 4092, 4093, lev. IX 23; Sylloge, Kopenhagen (Syria cities) 380. 381, lev. 10; BMC Cilicia ... s. 29, Nr. 2-4, lev. V 7. Imhoof-Blumer, KM II, s. 429, 2-4, lev. XVI 21 (hepsi bronz).

¹⁰⁴ Inv. Wadd. 4094, lev. IX 24; Sylloge, Kopenhagen (Syria cities) No: 382, lev. 10 Imhoof — Blumer, KM II, s. 430, 516 (hepsi bronz).

¹⁰⁵ Winter, KIB 335, 4. M. Bieber, Portraits of Alexander The Great. fig. 31. fig. 32 (Sidon sikkesi) ile de karşılaştır.

¹⁰⁶ Bu başın Kommagene kralı Antiochos IV ü gösterip göstermeyeceği hakkındaki mütalâalar için: Hill, BMC Lycaonia ... Introd. s. CXXIX. Imhoof, KMII, s. 430. Bu kralın portresi ile karşılaştırıldığı zaman, hakikaten hiç benzemediği görülür.

olan bir atın üzerinde imiş gibi, arkaya doğru uçmaktadır. Profili, alın saçı için Roma'da, Kapitol Müzesindeki İskender başı ile¹⁰⁷ karşılaştırabilir ve netice olarak, bunun da bu şehirde her hangi bir meydanı süsleyen bir süvari İskender başının kopyesi olabileceği ihtimalini ileriye sürebiliriz.

9 — H Y D A S P E S M e y d a n m u h a r e b e s i : Etüdümü-zü nihayet, Büyük İskender'in Asya seferinin son merhalesini teşkil eden Hint seferine ait bir muharebe sahnesi ile kapatıyoruz. Bu efsanevi kıt'ada İskender, bütün sefer boyunca yaptığı muharebelerin dördüncüsünü, M. ö. 326 senesinde Hydaspes (bugünkü Celum) nehri kenarında Hint krallarından Poros ile yapmış, bu muharebeye 200 harb fili ile iştirak eden Hint kralı ise, harbi bizzat kendisi, fil üzerinde (Lev. II A) idare etmiştir. İskender her zaman olduğu gibi Buchephalos'u üzerinde ve süvari alaylarının başındadır. Uzun zaman kahramanca döğüşen ve bütün harekâtı İskender tarafından takip edilen Poros, nihayet sağ omuzundan aldığı bir yara neticesinde düşman eline düşmemek için, geri hatlara çekilmeye karar vermiştir. Arrian (V. XVIII 9-11) ve Curt. Rufus (VIII 14, 33) tan öğrendiğimize göre, bunu farkedenden İskender, kralı takibe karar vermiştir. İşte burada sikke üzerinde, muharebenin en canlı bir anı olan bu sahne tasvir edilmiştir.

Sikkelerin arka yüzünde İskender, cepheden ayakta, zırhlı, arkasında boynundan bağlanmış mantosu, başında Granikos muharebesinde giydiği ve üzerinde uzun iki beyaz tüyü bulunan miğferi¹⁰⁸ ile birleştirilmiş Pers kralları serpuşu, belinde kılıç, sağ elinde şimşek demeti, solu ile asâsına dayanmış olarak tasvir edilmiş ve bütün bu sembollerle onun bu esnadaki siyasî durumu tebarüz ettirilmiştir¹⁰⁹.

İskender'in Hint seferinden sonra, Babile döndüğü zaman orada bu seferi hatırlatmak maksadıyla basılmış ve mühim şahsiyetlere dağıtılmış olan bu dekadrahmilerden şimdiye kadar ele geçmiş iki parçanın ikisi de Londra'da British Museum'dadır¹¹⁰.

¹⁰⁷ M. Bieber, Portraits of Alexander the Great. s. 422/23, figs. 70-71.

¹⁰⁸ Plut. XVI 4.

¹⁰⁹ Krş. Ch. Seltman, Greek coins, s. 214.

¹¹⁰ Numismatic chronicle serie V 7 (1927), s. 204, 58, lev. XI, krşl. G. F. Hill, BM. Quarterly 1927 I, s. 36, lev. XVIII.

LEVHALARIN İZAHİ

LEVHA II

- 1 — SMYRNA. İstanbul, v. Aulock. Sylloge, Deutschland. 2231 (Philippus Arabs) AE. 34,5 ↓ 21,15 gr. CMYPNAION. Γ. ΝΕΩ. ΕΠΙ. CΑΤ ΕΠΙ ΚΤΗΤΟV.
- 2 — SAGALASSOS. BMC 50, Lev. XXXVIII 11 (Claudius II. Gothicus) AE. 17, 76 gr. Londra. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC CΑΓΑΛΑCCEΩΝ.
- A — BABYLON. Ch. Seltman, Greek Coins 1955. Lev. XLIX, 6 AR. 10 drah. 39, 62 gr. Londra. Ξ
- 3 — KALCHEDON. a : Cat. Coll. de Luynes III S. 7,2413 lev. XCI. AR. tetradr. 16,67 gr. Paris.
b : İstanbul, v. Aulock. Sylloge, Deutschland 489. AR drah. 4 gr.

LEVHA III

- 4 — ΝΙΚΑΙΑ. a : RG 191 Lev. LXXI 21 (M. Aurelius) AE 18. Vatican ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΝΙΚΑΙΕΙC
b : RG 289 Lev. LXXIV 27 (Commodus) AE 18. Paris. ΝΙΚΑΙΕΩΝ
c : RG287 Lev. LXXIV 25 (Commodus) AE 18. Imhoof Coll. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΝΙΚΑΙΕΙC
d : RG 290 Lev. LXXIV 28 (Commodus) AE 16. Viyana. ΝΙΚΑΙΕΩΝ
e : Sylloge, Deutschland 627 (Sev. Alexander) AE 8.55. ΝΙΚΑΙΕΩΝ
f : RG 288 Lev. LXXIV 26 (Commodus) AE 17 Paris ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΝΙΚΑΙΕΙC.
g : RG 291 Lev. LXXIV 29 (Commodus) AE 11 Paris ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΝΙΚΑΙΕΙC

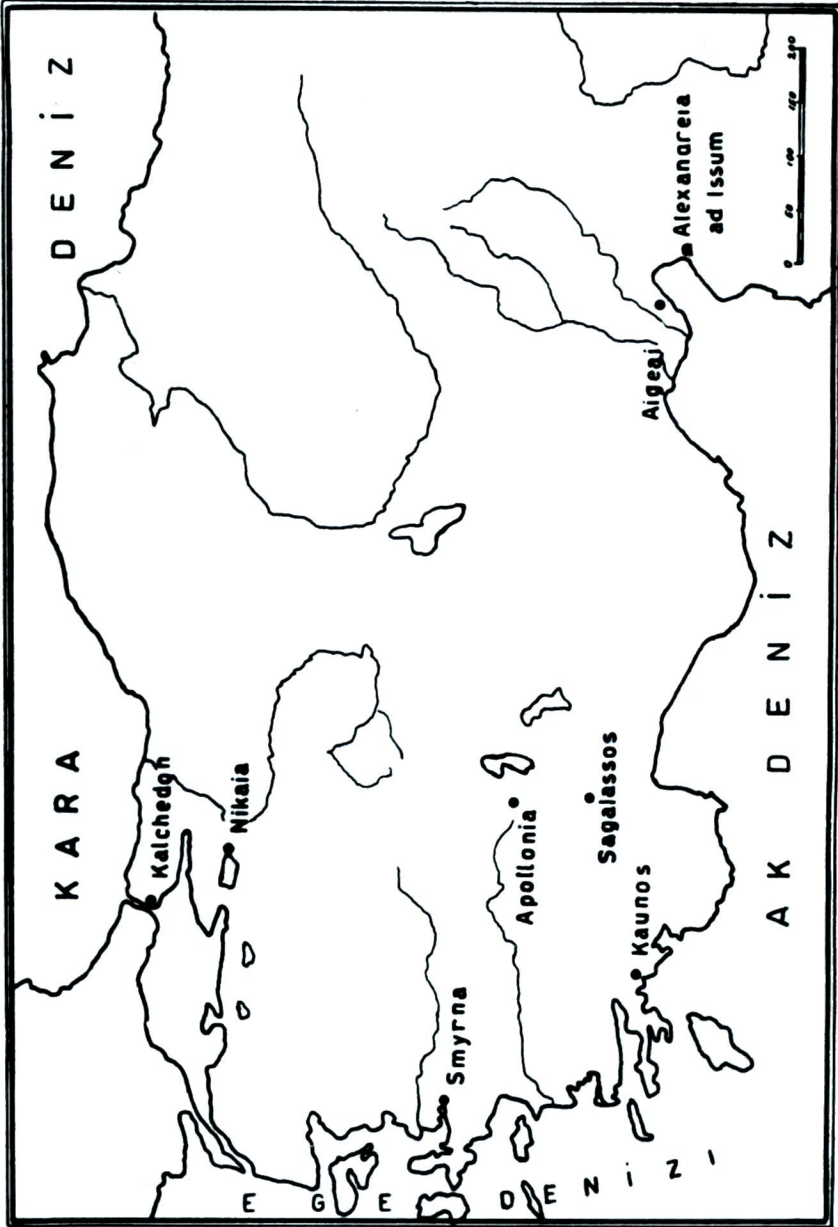
* Sikkelerin, lev. IV 7b, hariç, hepsi büyütülmüştür.

LEVHA IV

- 5 — KAUNOS. a : BMG Caria 11 Lev. XII 4. (M. Ö. 309-189)
AR Londra.
b : BMC Caria 12 Lev. XII 5 („)
AE Londra.
- 6 — APOLLONIA PISIDIAE. Sylloge, Kopenhagen. 102. (M. S. 3.
asır başı) Kopenhag. ΛΛΕΞΑΝΔΡΟΚΤΙCΤ ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ.
- 7 — AİGEAI a : Imhoof, KM II 424,3 Lev. XVI 8 (M. Ö.
1. yüzyıl) AE 20.6,90 gr. Imhoof Coll.
b : Imhoof, KM II 425,6. Lev. XVI 9 (M. Ö.
1. yüzyıl) AE 20.4,30 gr. Imhoof Coll.
c : Imhoof, KM II 425,7 Lev. XVI 7) M. Ö.
1. yüzyıl) AE 18. Londra (Brit. Mus.)

LEVHA V

- AİGEAI. d : Imhoof, Monn. Grecques 348, 7. KM II lev.
XVI 18 (Hadrianus) AR 23, 10,40 gr. Imhoof
Coll. (?) ΑΙΓΕΑΙΩΝ - ΕΤΟVC ΔΞΡ
e : BMC Lycaonia . . 25,29 Lev. IV 10 (Diadu-
menianus) AE Londra. ΜΑΚΡΙΝΟV.
ΠΟ. Μ. ΕVΓ. ΠΙ[Θ] ΑΙΓΕΩΝ) Sene : AZC
= 264 = 217/18.
f : Inv. Wadd. 4074 Lev. IX 19 (Diadumenianus.
217/18). AE 28 Paris.
- 8 — ALEXANDREIA AD ISSUM. a : Inv. Wadd. 4092. Lev. IX 23.
(M. Ö. 1. asır)
b : Inv. Wadd. 4094 Lev. IX 24
(Claudius I. zamanı)
AE 25. Paris.

Sikkeleri üzerinde İskender tasviri bulunan şehirler.

1

2

A

3 a

567

5a

5b

6

7a

7c

7b

7d

7e

7f

8a

8b

TEMÜRTAŞ'IN HALEP HÂKİMİYETİ¹

Dr. ALİ SEVİM

Suriye Selçuklu Sultanı Tacüddeve Tutuş'un, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Berkiyaruk ile Rey yakınlarında yaptığı savaşta yenilip öldürülmesi üzerine (17 Safer 488-26 Şubat 1095) Suriye ülkesini tek bir hâkimiyet altına alacak kudretli kimselerin uzun bir süre yetişmemiş olması sonucu olarak sözkonusu ülkede, dinî, sosyal ve ekonomik sebepler yüzünden iç-karışıklıklar başlamış ve bu karışıklıklar, özellikle Haçlı ordularının ilk büyük başarısı sayılan Urfa Kontluğu, Antakya Prensiği ve Kudüs Kırallığı'nın kurulması ve netice itibariyle Haçlı kitlelerinin bu sahalara yerleşmelerinden sonra daha da artmıştır.

Halep ve yörelerine hâkim olan Sultan Tutuş'un oğlu Melik Rıdvan'ın gerek askerî ve gerekse siyasal alanda kudretli ve dirayetli bir şahıs olmaması yüzünden, onu metbû tanıyan ve askerî kudrete sahip olan emîrler, yavaş yavaş devlete hâkim olmaya doğru gitmişler ve bu suretle Melik Rıdvan'ın otoritesi sarsılmağa başlamıştır.

Yukarıda sözkonusu ettiğimiz gibi Haçlıların bu bölgeye ve özellikle Halep üzerine zaman zaman baskılarını arttırmaları karşısında yalnız başına bu sıkıştırmalara karşı koyamayan Rıdvan, Dımışk hâkimi Tuğtekin, ilk Artuklu Beyliği kurucusu Sökmen b. Artuk ve yine Artuklu emîrlerinden İlgazi ile, onlara toprak verme (iktâ) karşılığında birleşmeler yapmış, Haleb'i tehdit eden Haçlı tehlikesini önlemeğe çalışmıştır. Rıdvan'ın, H. 507 Cemaziyelâhır (1113 Eylül)'de ölümünden sonra çocuklarından Alpaslan'ın, devlet işlerini çevir-

¹ Mardin Artuklu Devletinin ikinci emîri bulunan Temürtaş'ın Halep'te kısa süren hâkimiyeti, Haleb'in bu sıradaki siyasal durumu ve dolayısıyla Temürtaş'ın Haçlı prensleriyle olan münasebetleri başlı başına bir araştırma konusu olmadığı gibi gerek Suriye Tarihi ve gerekse Haçlı Seferleri Tarihi çerçevesinde yazılan eserlerde ancak en genel çizgileriyle ve çok zaman eksik yönleriyle anlatılmış ve özellikle Arap kaynakları ihmal edilmiştir. Biz bu küçük yazımızda bu konuyu, alâkalı kaynaklarla birlikte bu yolda yapılmış genel araştırmaları da gözönüne alarak incelemeğe çalışacağız.

medeki bilgisizliği, gevşekliği ve daha sonra tahta geçen Sultanşah'ın küçük yaşta bir çocuk olması sebebiyle Hâdim Lülü'nün, Halep ve yöresinden ibaret kalmış olan devlete tamamen hâkim bir duruma geçmesi ve kötü idaresi yüzünden, zaten karışık bir hale gelmiş bulunan Halep işleri büsbütün bozulmuş ve ayrıca Haçlı kuvvetlerinin sık yaptıkları hücumlar halkı korku ve ümitsizlik içine düşürmüştü. Sonlarının iyiye gitmediğini anlayan Halep şehri büyükleri, Bağdad Halifesi katında yaptıkları teşebbüsten müspet bir sonuç elde edemeyince Mardin hâkimi Artuk oğlu İlgazi'ye bir hey'et gönderip onu Halep'e davet ederek emrindeki kuvvetlerle Haçlı tehlikesini önlemesini talep etmişlerdir. Bu teklifi kabul eden İlgazi, ordusuyla Halep'e gelerek halkı refaha kavuşturan birçok iyi işler yapmış, Telli Afrin (28 Haziran 1119) ve Telli Danis (14 Ağustos 1119) yörelerinde Dımeşk hâkimi Tuğtekin ile birlikte Haçlılara karşı kazandığı ünlü savaşlar sonunda Halep'e karşı yapılmakta olan Haçlı baskısını geçici de olsa önlemiştir.

İlgazi'nin 19 Kasım 1122'de ölümünden sonra kardeşi oğlu Bedrüddevle Süleyman, Halep'e hâkim oldu ise de kiral Baudouin II. in Halep üzerine yeniden şiddetli baskılarda bulunması karşısında önemli Halep kalelerinden Esarib'i (أثارب) kaybetmek pahasına onunla sulh yapmak zorunda kalmıştır (9 Nisan 1123).

İşte Halep böyle tehlikeli bir duruma düştüğü sırada, Kudüs kralı Baudouin II., Urfa Kontu Jocelin de Courteney ve Birecik Senyörü Galeran du Puiset'yi, beraberlerinde bulunan birçok Haçlı şövalyeleriyle birlikte tutsak etmek suretiyle Suriye ülkesindeki Haçlı âlemini şaşkınlık ve perişanlık içinde bırakan çağların pek az yetiştirdiği kahraman Belek, Halep'e girmiş, önce şehri, sonra da kaleyi "aman" ile teslim almış ve netice itibariyle bu ünlü şehir, kudretli bir şahsiyetin koruması altına girmişti (30 Haziran 1123). Fakat çok geçmeden bu kahraman ve işbilir emîr, Menbic şehrinin iç-kalesini teslim almaya zorlarken kaleden atılan bir okla genç yaşta öldürüldü. Onun bu âni ölümü üzerine Halep yine Haçlı tehlikesiyle başbaşa kaldı².

Temürtaş'ın hâkimiyetinden önceki Halep ve yöresinin siyasal durumunu en genel çizgileriyle özetledikten sonra şimdi Temürtaş'ın

² Burada özetini yapmış olduğumuz Suriye ülkesi XIII. yüzyıl olayları, hazırlamakta olduğumuz "Suriye Selçukluları Tarihi" adlı eserde bütün genişliğiyle anlatılmaktadır.

bu şehre hâkim oluşunu, buradaki yaptığı işleri ve dolayısıyla Haçlı prensleriyle olan ilişkilerini bu devir kaynaklarının verdiği imkân çerçevesinde incelemeye çalışalım.

Temürtaş'ın³ Halep'e gelişi ve buradaki icraatı

Babası İlgazi'nin ölümünden sonra Temürtaş, Mardin'e ve öteki kardeşi Süleyman da Meyyafarikin'e (Silvan) hâkim olmuşlardı⁴. Tümertaş, aynı zamanda Halep şehri gibi Suriye'nin önemli bir merkezini de hâkimiyetinde bulduran ve haçlılarla başarılı savaşlar yapmakta olan amcası oğlu emîr Belek ile birlikte bu savaşlara katılıyor ve ona yardımcı oluyordu. Temürtaş, son olarak Belek'in yanında Menbic kalesi savaşına da katılmıştı. Belek'in burada kaleden atılan bir okla ağır surette yaralanıp ölmesi üzerine Temürtaş, kuvvetleriyle birlikte 24 Rebiülevvel 518 (22 Mayıs 1124)'de Halep'e gelerek kaleye girip bayrağını çektiirdikten sonra halka, münadiler vasıtasıyla "şehre hâkim olduğunu" bildirmiştir⁵.

³ Temür ve taş kelimelerinden kurulan, gerek Türkçe ve gerekse Moğolca metinlerde mevcut olan bu ad, Altay asıllı bir kelime olup Uygur ve Moğol metinlerinde Temir olduğu halde Moğol istilâsından sonra meydana gelen Türkçe metinlerde Moğolca şekliyle ve Uygur harfleriyle Temür olarak yazılmış, fakat Temir okunmuştur.

Timur şekli de Moğolcanın etkisi altında yanlış olarak Arap imlâsına geçmiş ve bu suretle türkçenin ses uyumu bozulmuştur. Ben bu yüzden metinlerin çoğunda تمرتاش şeklinde rastlanılan bu adı, Timurtaş şeklinde değil de Temürtaş diye okudum. Bu ad hak. Bk. Dr. Ahmet Temir, Nurettin Caca Vakfiyesi (TTK. yayınları, Ankara 1959), s. 213-214.

⁴ İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yusuf el-Farikî, Tarihü Meyyafarikin (British Museum Or. 5803, p. 23694), 163 b; İbnü'l-Adim, Kemalüddin ebü'l-Kasım Ömer, Zübtetü'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb (Nşr. Sami ed-Dehhân), II, Dımişk, 1954, s. 209; İbn Kesîr, İmadüddin ebü'l-Fida İsmail, el-Bidaye ve'n-nihaye fi't-tarih, Mısır, 1348, XII, 191; Zehebî, Şemsüddin ebî Abdullah Muhammed, Tarihü Düveli'l-İslâm (Topkapı Sarayı, Ktp. Ahmed III., No. 2917), XIII, 135 b; Müneccimbaşı, Şeyh Ahmed Efendi, Camiü'd-düvel (Ayasofya Ktp., Esat Efendi Kısım, No. 2103), 392 a; Cenabî, el-Eylemü'z-zahir fi Ahbari'l-evâil ve'l-evâhir (Topkapı Sarayı Ktp. Ahmed III., No. 2951), 408 a.

⁵ ووصل حسام الدين تمرتاش بن ايلغازى الى حلب يوم الاربعاء العشرين من شهر ربيع الاول و دخل القلعة و نصب علمه و نادى الناس بشعاره. İbnü'l-Adim, II, 220 ve ayn. müell. Bugyetü't-taleb fi tarihi'l-Haleb (Topkapı Sarayı Ktp. Ahmed III., No. 2925), III, 274 b; İbnü'l-Ezrak 171 b; İbnü'l-Esîr, X., 263; Bustanü'l-Cevamî (Nşr. Claude Cahen, Bulletin d'Etudes Orientales, Tomes VII-VIII., Anes 1937-1938), 119; el-Bidaye XII., 194; Aynî, Bedrüddin Mahmud, İkdü'l-Cuman fi Tarihi ehli'z-zaman (Topkapı Sarayı, III. Ahmed Ktp. No. 2911-2912) (İbnü'l-Amid'den naklen),

Temürtaş bundan sonra Ebû Muhammed b. el-Mevsül'ü kendine vezir tâyin etmişse de çok geçmeden onu azledip mal ve parasını elinden aldıktan sonra (H. 518 Recep-1124 Ağustos) yerine Ebû'r-Recâ b. es-Sertan'ı tâyin etmiş, Halep reisliğine Fezâil b. Sâid b. Bedî'yi getirmiş ve nihayet Abdülkerim'i de kale kumandanı yapmıştır. Bundan sonra Temürtaş, emîr Belek tarafından Harran'a sürülen son Suriye Selçuklu Sultanı Sultanşah b. Rıdvan'ı oradan Mardin kalesine getirtip hapsedmiştir ⁶.

Temürtaş'ın genç yaşta ve devlet işlerinde tecrübesiz bir kimse olması ve özellikle Arap asıllı devlet adamlarının mal ve para hırsları yüzünden memleket işleri iyi yürütülemiyor ve bunun sonucu olarak ta halkın sosyal durumu gittikçe bozuluyordu. Haçlı kuvvetlerinin zaman zaman yağma hücumlarında bulunmaları bu kötü durumu bir kat daha tehlikeli hale sokuyordu. Bu cümleden olarak Urfa kontu Jocelin'in kuvvetleri H. 518 Rebiülevvel'inin sonlarında (1123 Nisan) Şebahtan yörelerine yağma hücumlarında bulunmakta idi. Temürtaş, bu yağma hücumunu durdurmak maksadiyle nâibi Ömerü'l-Has kumandasında 300 atlı göndermiş, bu kumandan Mercü Eksas (مرج اكساس) yöresinde Haçlı kuvvetlerini bozmuş, bir kısmını öldürmüştü ve geri kalanları da kaçırmaya mecbur etmiştir ⁷.

Hille emîri Dübeys'in Haleb'i eleğirme teşebbüsü :

Emîr Dübeys b. Sadaka, gerek Bağdad Halifesi Müsterşid ve gerekse Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Mahmud ile uzun bir süre devam eden anlaşmazlıklardan sonra Ocak/Şubat 1123 yılında Halife Müsterşid ile yaptığı savaşta yenilmiş ve askerleri dağılmıştı ⁸. Bu sırada son Suriye Selçuklu Sultanı Sultanşah, Temürtaş'ın Mardin kalesindeki hapsinden kaçarak Dübeys ile birleşmişti. Hâkim olduğu

III., 266 a; Basil, Urfalı, el-Hurübü's-salibiyye fi âsari's-Süryaniyye (Arapça terc. İshak Ermele es-Süryani) Beyrut 1929, s. 70; Münecimbaş, göst. yer; Grausset, Rene, Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jerusalem, I., Paris 1934, 596.

⁶ İbnü'l-Adim, II., 220.

⁷ Nâib Ömerü'l-Hâs, bu çarpışmada öldürdüğü haçlı askerlerinin başlarını ve yine onlardan elde ettiği ganimetleri Haleb'e Temürtaş'a göndermiştir. Temürtaş onun bu başarısına karşılık onu, Halep şahneliğine (Askerî Valiliği) tâyin etmiştir. İbnü'l-Adim, II., 220-221.

⁸ Hille emîri Dübeys b. Sadaka'nın, Halife Müsterşid ile yaptığı savaş ve sebepleri ve onun Halife ve Büyük Selçuklu Devleti sultanlarıyla ilişkileri ve sonuçları hak. Bk. Dr. Köymen, Prof. M. A., Büyük Selçuklu İmparatorluğu, İkinci İmparatorluk Devri II., (T. T. K. yayınları, Ankara, 1954), s. 35-39, 50, 62.

Hille'yi terketmek zorunda kalmış olan Dübeyş, Temürtaş'ın hâkimiyetinde bulunan Haleb'i ele geçirme yollarını aramış, bu uğurda teşebbüse geçerek bir kısım Haleplilerle temasa geçmiş, onlara biraz para göndermiş ve şehri kendisine teslim etmelerini istemişti⁹. Fakat Halep reisi Fezâil b. Sâid b. Bedî, şehir halkından bir kısmının Dübeyş ile temasa geçerek şehri ona teslim edeceklerini haber almakta gecikmemiş ve durumdan hemen Temürtaş'ı haberdar etmiştir. Bunun üzerine Temürtaş, Dübeyş ile gizli bağlar kurmuş olan kimseleri birer birer yakalatarak mallarını ellerinden aldıktan sonra çok ağır işkenceler yaptırmak suretiyle onları cezalandırmıştır.

Sonuç olarak Dübeyş'in beraberine son Suriye Selçuklu Sultanını da alarak meşrû hale sokmak istediği Haleb'i ele geçirme yolundaki teşebbüsü, Halep reisinin uyanık bulunması yüzünden başarı ile sonuçlanamamıştır¹⁰. Fakat bununla birlikte Dübeyş — ileride anlatacağımız gibi — bu ümidini gerçekleştirmek için, kendi Arap ırkdaşlarına karşı Haçlılarla birlik yaparak ikinci bir teşebbüste daha buluncaktır.

Temürtaş'ın Baudouin II. ile anlaşması ve onu erkinliğe kavuşturması :

Kudüs kralı Baudouin II., Urfa Kontu Jocelin, Birecik Senyörü Galeran ve birçok Haçlı şövalyeleri 18 Nisan 1123' de Uruş (اروش = bugünkü Turuş) yöresinde emîr Belek tarafından tutsak edilip Harput kalesine hapsedilmişlerdi. Fakat kral, 7 Ağustos 1123' de Ermeni fedâilerinin yardımıyla Harput'ta iç-kaleye hâkim olmağa muvaffak olmuş ve yanında bulunan Jocelin'i, yardımcı kuvvet sağlaması için Kudüs'e göndermişti. Jocelin, Kırallık, Trablus Kontluğu ve Antakya Prenslığıne bağlı kuvvetlerle Harput kalesine hücum için Telli Başır'e geldiği zaman emîr Belek'in, Harput'a gelip duruma yeniden hâkim olduğunu öğrenince onun için artık yapılacak hiçbir şey kalmamıştı. Belek, Kırallık Baudouin II. ile Galeran ve diğer Haçlı şövalyelerini Harput kalesinden alıp Harran'a nakletmiş ve daha sonra (1124 yılında) bunları Halep kalesine getirmişti¹¹. Kırallık Baudouin II. Halep kalesinde tutsaklığı sırasında, Şeyzarlı emîrlerden

⁹ وکاتب دبیس قوماً من اهل حلب و انفذ لهم جملة دنانير وسامهم تسليمها اليه
İbnü'l-Adim, II., 221.

¹⁰ İbnü'l-Adim, 221-222.

¹¹ Bu olay hakkında genel bilgi için bk. İslâm Ansiklopedisi, Belek maddesi ve oradaki bibliyografya.

Ebû'l-Asâkir Sultan b. Munkiz'in aracılığı sayesinde Halep hâkimi Temürtaş ile müzakerelerde bulunmak imkânını elde etmeğe muvaffak oldu. Kudüs kralı ile Temürtaş arasında aşağıda şartlarını sıraladığımız şöyle bir anlaşma yapılmıştır:

1 — Haçlıların eline geçmiş bulunan Halep yöresine bağlı Esarib, Zerdana, el-Cezr, Kefertab, Azaz kale ve şehirlerinin Temürtaş'a geri verilmesi.

2 — 80.000 Dinar tutarında paranın ödenmesi.

3 — (Bozguncu bir hale gelmiş bulunan) Dübey's'in müslüman halk arasından çıkarılmasının sağlanması.

4 — Bu şartlara bağlı kalacağını göstermek için kralın kızı, Jocelin'in oğlu ve diğer bazı Frank çocuklarının rehine olarak verilmesi¹².

Kıral Baudouin II. yukarıdaki şartlar çerçevesinde kendisinin erkinliğe kavuşması hususunda Temürtaş ile anlaşma yaptıktan ve kendisinin özgürlüğü elde etmesinde hissesi büyük olan Şeyzarlı emîr Sultan b. Munkiz'i kısa bir ziyaretten sonra Eylül 1124'de Antakya'ya gelmiş, halk ona coşkun gösterilerde bulunmuştur. Kıralın tutsaklıktan kurtuluşu, Hıristiyan âleminde büyük bir sevinç ve bayram şenliklerinin yapılmasına vesile teşkil etmiştir¹³.

Kıral Antakya'ya gelince Halep'te Temürtaş ile yaptığı sulh şartlarını Antakya patriği Bernard ile müzakere etmiş ve neticede yukarıda sözkonusu edilen şartlara riayet etmemeğe karar vermiş ve Temürtaş'a şöyle bir haber göndermiştir :

“Kendisine karşı konulması mümkün olmayan Patrik, benden (sana) ne verdiğimi ve (seninle) ne kararlaştırdığımı” sordu. Özellikle Azaz kalesini teslim ettiğimi duyunca buna hiç razı olmadı ve bunu reddetmemi emretti ve ‘senin yaptığın hata beni güç duruma düşürüyor’ dedi. Ben, Patrik’e karşı gelecek durumda değilim”¹⁴.

¹² Yukarıda yazdığımız şartlar dahilinde serbest bırakılması için, sulha razı olan kıral Baudouin II.'in bağları çözülmüş ve Temürtaş'ın huzuruna getirilmişti. Temürtaş ona çok iyi muamele yapmış, kırallık elbisesini giymesine ve altın tacını takmasına müsaade etmiş ve hattâ Belek tarafından tutsak edildiği sırada ele geçen atını da ona geri vermiştir. İbnü'l-Adim II., 221-222; aynı müell. Bugyetü't-taleb, III., 274 b; Mateos, Urfalı (T. T. K. Ktp. de, henüz yayınlanmamıştır), III., s. 318; Zehebi, XIII. 135 b; Cahen, La Syrie du Nord, Paris 1940, s. 299; Runciman, A History of the Crusades, II., Cambridge, 1952, s. 171.

¹³ Mateos, III., 318.

¹⁴ وأنفذ اليه (الى تمر تاش) يقول : البطريرك الذي لا يمكن خلافه سألني عما بذلت وما الذي

Bu konuda kiral ile Temürtaş arasında elçilerin birkaç defa gidip gelmesine rağmen herhangi bir yeni anlaşma yapılamamıştır.

Baudouin II. - Dübeyş-Sultanşah birleşmesi ve Haleb'in kuşatılması :

Kiral Baudouin II., Temürtaş ile yaptığı anlaşmaya, Antakya patriki Bernard'ın muhalefet ettiğini bahane ederek sadakat göstermemiş ve üstelik kendisiyle başka şartlar altında herhangi bir anlaşma yapmak istemeyen Temürtaş'ın hâkimiyetinde bulunan Haleb'e karşı yeni bir sıkıştırma hareketine girişmeyi ve bu suretle Temürtaş'ı, eski anlaşmayı bozma durumuna razı etmeğe zorlamayı kararlaştırmıştır. Kiral Halep kalesindeki tutsaklığı sırasında Türk ve Arap emîrleri arasındaki rekabeti iyice öğrenmişti¹⁵. Şimdi Haleb'e karşı harekete girişmeden önce sözkonusu rekabetten istifade yollarını aramağa koyuldu. Bu sırada Halife Müsterşid'e yenilmesinden sonra Hille'yi terketmek zorunda kalmış olan Hille emîri Dübeyş b. Sadaka ile Temürtaş aleyhine, Haleb'i almak için bir birleşme yaptı. Beraberinde son Suriye Selçuklu Sultanı Sultanşah b. Rıdvan¹⁶ da bulunan Dübeyş "Halep halkının Arap ve Şîf olması bakımından kendisine yardımcı olacağını ve bu suretle şehrin kolayca ele geçirilebileceğini" söyleyerek kirali bu yolda inandırdı ve onunla aşağıda yazdığımız şartlar çerçevesinde bir anlaşma yaptı¹⁷ :

استقر فحين سمع حديث عزاز وتسليم حصنها منى أبي وأمرني بالدفع عنها وقال : أن خطيتك تلزمني ولا أقدر على خلافة

¹⁵ Bk. C. Cahen göst. yer.

¹⁶ Suriye Selçuklu Devleti Sultanı Rıdvan'ın oğlu ve haleflerinden olan Sultanşah, 30 Haziran 1123'te Haleb'e hâkim olan emîr Belek tarafından Harran'a sürülmüş ve daha sonra da Temürtaş tarafından Mardin'e gönderilerek kaleye hapsedilmiştir. Kaleden iplere tutunarak kaçmağa muvaffak olan Sultanşah, önce Dara'ya ve oradan da Hısnı Keyfa emîri Davud b. Sökmen'e sığındıktan sonra Haleb'e yeniden hâkim olmak gayesiyle Suriye'ye gelip Dübeyş b. Sadaka ile birleşmiştir. İbnü'l-Adim II., 220.

¹⁷ Sayın Prof. C. Cahen, "kiral Baudouin II.'nin diğer Arap emîrleri meyânında Hille emîri Dübeyş'i de Haleb'e hücumu razı ettiği ve bu hususta bir ittifak yaptığını" ileri sürmekte ise de (s. 299-300) Hille emîri Dübeyş'in daha önce yalnız başına, kiralin Haleb'te tutsak olduğu bir sırada Haleb'i ele geçirmek için bir teşebbüse geçtiği ve bunda muvaffak olamadığı, fakat bu emelini gerçekleştirmek ve bu hareketini meşrû bir hale sokmak için son Suriye Selçuklu Sultanını da yanına alarak kiralin yardımını sağlamış olduğu, özellikle sözkonusu Halep olayları hakkında çok geniş bilgi veren İbnü'l-Adim'in eserinde pek açık bir şekilde anlatılmaktadır. Bk. İbnü'l-Adim II., 220-223; İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, et-Tarih fi'l-kâmil, Mısır tabı, X., 265.

1 — Halep şehri Sultanaşah'ın olacak¹⁸.

2 — Dübeys, Halep'te Baudouin'in bir nâibi olarak bulunacak.

3 — Şehirdeki mallar, şehir ticareti¹⁹ ve şehrin bazı yöreleri Haçlılara verilecek.

Yukarıda üç madde halinde Dübeys, Sultanaşah ve Baudouin II.'nin anlaşma tasarısı yine kendi aralarında karar altına alındıktan sonra kiral, Haçlıların Halep üzerine herhangi bir taarruzuna karşı koymak için Mardin'e giderek oradan kardeşi Süleyman ile birlikte asker temin edip yine Haleb'e dönecek olan Temürtaş'a elçiler yollamış "tutsaklığı sırasında kendisiyle yapmış olduğu anlaşmayı tanımadığımı, Artah ve Haleb'e hücumla geçeceğini" bildirmiştir (H. 518 Şaban-1124 Ekim). Çok geçmeden müttelikler, Temürtaş'ın Haleb'te bulunmadığını fırsat bilerek harekete geçmekte gecikmediler. Dübeys ve Jocelin, kuvvetleriyle birlikte Telli Başır'den hareketle Halep yörelerini korkunç bir şekilde tahrip ve talan ettikten sonra kendilerine, Sultanaşah ve daha sonra Antakya'dan gelen kiral Baudouin II. katılmışlardır. Dübeys, Sultanaşah ve Haçlı kuvvetleri Halep çevresinde şöyle mevzi almışlardır:

a) Haçlı ordusu kumandanı olarak kiral Baudouin II. Haleb'in batı yönündeki bölgede.

¹⁸ İbnü'l-Adim Sultanaşah'ın adını anmıyarak Haleb'in, doğrudan doğruya Dübeys'in olacağını yazmakta ise de müellifin Bugyetü't-taleb fî tarihi Haleb" adlı eseriyle (III., 274 b) İkd'da (265 b, burada Sultanaşah yerine İbrahim yazılmıştır), Haleb'in Sultanaşah'a verileceğinin kararlaştırılmış olduğu kaydedilmektedir. Bu kayıt, özellikle kendi ırk ve dindaşları olan Araplara karşı küffar ile işbirliği yapmış olan Dübeys'in, Halep üzerine yapacağı hareketi meşrû bir hale sokması keyfiyetini ortaya koymaktadır ki bu, bizce gerçeğe daha yakın görünmektedir.

¹⁹ İbnü'l-Adim'de (II., 223) bu husus hakkında şöyle bir kayıt vardır: . . . وأتفق ديبس والفرنج على قواعد تعاهدوا منها ان تكون حلب لديس والأموال والأرواح للفرنج. Türkçesi: "Dübeys ve Frenk, esaslar üzerinde birleşip şöyle anlaştilar: Halep, Dübeys'in, içindeki mallar ve ruhlar? Frenk'in olacak". Burada (الأرواح = sözü (روح) ruh)'un çoğulu olup" "canlı" anlamını taşır. Buna göre (الأرواح = ruhlar) Halep'teki halk için söylenmiş olması gerekse bile (zira "ruh" nüfus anlamına gelmez), o zaman yukarıya aynen aldığımız metinde şöyle bir çelişme olmaktadır: eğer Haçlılar Halep halkına hâkim olur ve içindeki bütün malları alacak olurlarsa o zaman Dübeys'e şehrin kuru taş ve toprağından başka hiçbir şey kalmıyacaktır. İşte bu çelişmeyi önlemek için Halep Tarihi yayıncısının yanlışlıkla buraya aldığını söyleyebileceğimiz (الأرواح = ruhlar) kelimesinin, "ticaretten elde edilen kazanç, fâiz" anlamını taşıyan (الرباح = ربح ler) kelimesiyle düzeltilmesini teklif ediyoruz.

b) Jocelin, Azaz yolu üzeriyle bu yolun sağ ve sol yörelerindeki arazide.

c) Yanlarında Devser kalesi sahibi İsa b. Salim olduğu halde Sultanaşah ve Dübeyş, Jocelin'in tuttuğu bölgenin doğu tarafından itibaren başlayan yörede.

ç) Bâlis hâkimi Yağısıyan b. Abdülcebbar, Dübeyş'in bulunduğu araziden itibaren doğu yönündeki arazi üzerinde.

Müttefikler Haleb'i yukarıda gösterdiğimiz dizide sıkı bir kuşatma altına aldılar. Haleb'in çevresinde 300 kadar çadır kurulmuş ve bunların üzerinde kiralın, Sultanaşah'ın ve Dübeyş'in bayrakları dalgalanmaya başlamıştı²⁰.

Temürtaş, daha önce Haleb'e böyle bir haçlı hücumunun yapılabileceğini umduğu için, bunlara karşı kendi savunma kudretini artırmak maksadiyle asker toplamak üzere Mardin'e gitmişti. Haleb'te Temürtaş'ın nâibi olarak 500 atlı bir kuvvetle Bedrüddevle Süleyman, hâcib Ömerü'l-Has ve kadı Ebû'l-Fazl b. el-Haşşab bulunuyordu. Şehri kuşatan kuvvetlerin giriştikleri korkunç ve kötü hareketler²¹ ve bilhassa Arap emiri Dübeyş'in kendi ırkdaşlarına karşı haçlılarla birlik olmak gibi bu çirkin ve ağır davranışı, müslüman Halebliler üzerinde derin bir nefret hissi uyandırmış ve hattâ zaman zaman surların üzerine çıkarak "Uğursuz Dübeyş (دبیس یاخجیسی)" diye bağır-maktan kendilerini alamamışlardır. Kuşatmanın uzun sürmesi sonucu olarak halk, dışarıdan yiyecek getirilememesi yüzünden büyük bir sıkıntıya düşmüş ve ayrıca korku içinde başlarına gelecek sonuçları heyecanla bekleyiyordu. Her iki taraf arasında anlaşma sağlanması için elçiler gidip gelmişse de bu hususta başarılı bir sonuca varılamamıştır²².

²⁰ واجتمع علیها ثلاث رايات الملك بغدوين (Baudouin II.) و دبیس بن مزید و سلطان شاه (Azimî, Muhammed b. Ali el-Halebî (Nşr. C. Cahen, J. A., 1938), بن ملك رضوان, s. 395; İkd (İbn Kesir'den naklen), III., 266 a; el-Hurubü's-Salibiyye, 79; C. Cahen, s. 300.

²¹ Bu kuşatma sırasında Haçlı askerlerinin, müslüman halka karşı yaptıkları çirkin hareketler hakkında Halep tarihçisi İbnü'l-Adim geniş bilgi vermektedir. Bk. II., 224 vd.

²² İbnü'l-Adim, II., 224-225; ayn. müell. Bugyetü't- taleb, III., 274 b; Azimî, 395., İkd, III., 265 b; C. Cahen, s. 300. Şehri, yukarıda anlattığımız düzende ve sistemli bir şekilde kuşatan kuvvetler uzun sürecek olan bir kuşatmaya hazırlanmakta idiler. Bu maksatla sıcak ve soğuktan korunmak için kendilerine evler bile yapmış olduklarını İbnü'l-Esir (X., s. 265) bize haber vermektedir.

Halep Hey'etinin Temürtaş'a gitmesi :

Haleb'i kuşatan kuvvetlerin bir türlü kuşatmayı bırakmamaları ve herhangi bir anlaşmağa yanaşmamaları, Halep halkının bilhassa yiyecek bakımından şiddetli bir sıkıntıya düşmesi ve netice itibariyle kendilerini sıkıştıran kuvvetlerin şehri alıp kendilerini yok etmeleri korkusu sonunda, bu sırada Mardin'de bulunan Temürtaş'a bir hey'et göndermeğe ve çok kötü bir hale gelmiş olan durumlarını düzeltmek için onu, Haleb'e getirmeğe karar vermişlerdir. Bu maksatla Halep kadısı Ebû Gânim Muhammed b. Hibetullah, Nakîbü'l-çşraf ve Ebû Abdullah b. el-Celî'den teşekkül eden Halep hey'eti bir gece gizlice kuşatılmış şehirden çıkmaya muvaffak olup Mardin yönüne doğru yola koyuldu. Bu hey'etin, Halep'ten çıkıp Temürtaş'a gitmekte olduğunu sonradan öğrenen Haçlılar, bunların arkasına atlı kuvvet göndermişlerse de yetişmeğe muvaffak olamamışlardır. Haçlılar Halep halkına, Kadı ve Şeriflerinin, kendileri tarafından tutsak edildiği zannını vermek için derhal bir teşebbüse geçmişler ve sabah olur olmaz surlardan aşağı halka yüksek sesle "Kadınız nerede? Şerifiniz nerede?" diye bağırmağa başlamışlardır. Fakat çok geçmeden Halep hey'etinin selâmette bulunduğu haberi alınınca Haçlıların, halkı heyecana düşürme taktiği de anlaşılmış oldu ²³.

Halep hey'eti Mardin'e geldiği zaman Temürtaş, Meyyafarikin bölgesine hâkim olan kardeşi Süleyman'ın ölümü sebebiyle onun ülkesini kendi hâkimiyeti altına almak için Meyyafarikin'e gitmiş, fakat çok geçmeden geri dönmüştü. Halep hey'eti ona, "Haleb'in çok sıkı bir baskı altına alındığını, bu yüzden doğan kötü ve tehlikeli durumu anlatmış ve askerleriyle birlikte çabucak yardıma gelmesini, kendisinin gelmesiyle herşeyin düzelebileceğini" bildirmişti. Temürtaş, Halep hey'etine yardım sözü vermişse de Halep kadısı Ebû Gânim'in Halep'teki oğlundan gelen ve içinde "Halkın ölü eti yiyecek kadar sıkıntı içine düştüğü" haberi bulunan mektubu tesadüfen onun eline geçmişti. Buna, sonderece kızan Temürtaş "Şu sefillerin yaptığı işlere bakınız, işin bu derece sarpa sarmış olduğunu benden saklıyorlar ve üstelik beni oraya götürmek için bana cesaret veriyorlar" diyerek onları azarlamış ve Haleb'e gitmekten vazgeçtiği gibi yardımcı kuvvet de göndermemiştir ²⁴. Temürtaş'ın bu hareketi karşısında ümitsizliğe düşen Halep hey'eti, Mardin'den kaçmak yollarını aramış ve nihayet bir gece her-

²³ İbnü'l-Adim, II., 225-226., ayn. Müell. Bugyet'ü-taleb, III., 275 b.

²⁴ İbnü'l-Esîr, emîr Temürtaş'ın haçlılarla savaşmaktan çekinmesi yüzünden

kesin uyuduğu bir sırada Mardin'den kaçmağa muvaffak olmuştur. Buradan ayrılan hey'et, yatağında ağır hasta olarak yatmakta olan Musul hâkimi Aksungur el-Borsukî'ye gidecekler ve ondan Haleb'i kurtarması için ricada bulunacaklardır. Aksungur el-Borsukî, kısa bir zamanda iyileşmiş ve kuvvetleriyle, uzun bir zaman kuşatılmış ve sıkı bir baskı altında tütülmüş bulunan Haleb'e yardıma gelecek ve netice itibariyle İslâm ve Haçlı kuvvetleri kuşatmayı terketmek zorunda kalacaklardır ²⁵.

Bu konuda yazmış olduklarımızı şöyle özetleyebiliriz :

1 — Mardin Artuklu Beyliği'nin ikinci beyi bulunan Temürtaş, altı ay gibi (Mayıs 1124-Ekim 1124) kısa süren Halep hâkimliği sırasında, toplumsal ahlâk bakımından tamamen bozulmuş bir topluluk haline gelmiş olan Halep'te, hiçbir başarılı iş yapamamıştır. Buna, onun, devlet işlerindeki tecrübesizliği de eklenirse durum daha iyi anlaşılabilir olur.

2 — O, Kudüs kiralı ve diğer Haçlı prensleriyle olan münasebetlerinde de başarılı sonuçlar elde edememiştir. Meselâ onun, yukarıda maddelerini yazdığımız Kudüs kiralı ile yaptığı anlaşma eğer tatbik mevkiine konulsaydı Halep için pek çok faydalar sağlıyabilirdi. Fakat onun gerek askerî ve gerekse siyasal alanlardaki gevşekliği buna imkân vermemiştir.

3 — Nihayet Haleb'in siyasal bakımdan içine düştüğü kötü durumu düzeltmek için — geri dönmek üzere — Mardin'e gitmiş, asker toplamış ve fakat kendisine gelen hey'et vasıtasıyla Halep'in vahim bir hale gelmiş olan durumunu öğrenince oraya gitmekten vazgeçerek şehri kendi mukadderatıyla başbaşa bırakmıştır.

4 — Temürtaş'ın gerek siyasal ve gerekse askerî alandaki tecrübesizliği ve gerçekten gevşek bir insan olması yanında Halep halkının ve dolayısıyla eski enerjik ruhunu yitirmiş olan Arap dünyasının içinde bulunduğu toplumsal bunalım, her devlet adamının düzeltebileceği kadar kötü ve acıklı bir hale gelmiş bulunduğunu, o devirde cereyan eden olaylar pek açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İşte özellikle Tacüddevlle Tutuş'un ölümünden sonra ortaya çıkan Suriye bölgesindeki bu kötü durum, Haçlılara büyük darbeler indirecek olan Zengi ailesinin bu ülkeye hâkim olmasına kadar sürüp gidecektir.

Haleb'e geri dönmediğini ifade etmektedir. İbnü'l-Esir, X., 263; İbnü'l-Adim, II., 227; ayn. Müell. Bugyetü't-taleb, III., 276 a.

²⁵ Aksungur el-Borsukî'nin Haleb'e gelişi ve buradaki faaliyeti hak. bk. yukarıda gösterilen kaynaklardaki yerler.

TEMÜRTAŞ ALS HERRSCHER VON HALEP¹

von Dr. ALİ SEVİM

*Assistent für mittelalterliche Geschichte an der Philosophischen Fakultät
der Universität Ankara.*

Nach der Niederlage und dem Tode des syrisch-seldschukischen Sultans Tac-üddevle Tutuş in der Schlacht bei Rey, die er dem Gross-Seltschukischen Sultan Berkiakuk geliefert hatte (14. Sefer 488-26. Februar 1095), waren in Syrien innere Zerwürfnisse, verursacht durch religiöse, soziale und wirtschaftliche Misstände, und nicht zuletzt durch den Mangel einer starken Persönlichkeit, die das ganze Land unter seine Herrschaft zu bringen imstande gewesen wäre, aufgebrochen. Diese Unruhen wurden noch, besonders nach den ersten grossen Erfolgen der Kreuzzüge, durch die Gründung der Grafschaft Urfa, des Fürstentums Antakya (Antiochia), des Königreichs Jerusalem, und die Besiedelung dieser ganzen Gegend durch Kreuzfahrer, verstärkt.

Melik Rıdvan, Sohn des Sultans Tutuş und Gebieter über Halep und Umgebung, war ein militärisch und politisch nicht sehr fähiger Monarch, was die ihm untergebenen waffenstarken Emire veranlasste, den Staat allmählich unter ihre Herrschaft zu bringen, und die Autorität des Melik Rıdvan zu erschüttern.

Rıdvan, der nicht imstande war, dem zunehmenden Druck der Kreuzfahrer auf dieses Gebiet und speziell auf Halep allein entgegenzutreten, verbündete sich mit Tuğtekin, dem Herrscher von Damaskus, mit Sökmen b. Artuk, Gründer des ersten Fürstentums von Artuk und einem Emir aus Artuk, namens İlgazi, indem er diesen Herr-

¹ Die kurze Herrschaft des Temürtaş auf Halep, die politische Lage der Stadt und die Beziehungen von Temürtaş zu den christlichen Fürsten waren bisher nie Gegenstand einer besonderen Untersuchung gewesen. Das Thema wurde in Werken über syrische Geschichte und über die Geschichte der Kreuzzüge, nur in seinen grossen Zügen und öfters mangelhaft dargestellt, wobei die arabischen Quellen nicht berücksichtigt wurden. Wir versuchen hier, dieses Thema an Hand von dazugehörigen Quellen und allgemein gehaltenen Werken darzustellen.

schern *ikta'* (Länderien) verschenkte. So bemühte er sich, die Halep drohende Gefahr abzuwenden. Nach dem Tode Rıdvans (Cemaziye-lâhr 507 H.-September 1113) folge ihm einer seiner Söhne, Alparslan, auf den Thron; die Unfähigkeit und Energielosigkeit dieses Fürsten, die Minderjährigkeit seines Thronfolgers Sultansah, durch die die Zügel der Regierung in die Hände des Hâdim Lülü glitt, gepaart mit der während der Regierung des letzteren herrschenden Misswirtschaft, hatten die ohnehin schlechte Lage von Halep noch verschlechtert, Die häufig sich wiederholenden Angriffe der Kreuzfahrer hatten ausserdem die Bevölkerung in Furcht und Verzweiflung versetzt. Die Grossen Halep's sahen das verhängnisvolle Ende ihrer Stadt kommen und baten den Kalifen von Bagdad um Hilfe; da aber dieser Versuch erfolglos blieb, so sandten sie eine Gesandtschaft an İlgazi, Sohn des Artuk, um ihn aufzufordern, mit den von ihm befehligten Kriegern nach Halep zu kommen, um die Kreuzfahrergefahr abzuwenden. İlgazi der diesen Vorschlag annahm, traf mit seinem Heere in Halep ein, erliess die Lage der Bevölkerung verbessernde Maassnahmen und entfernte- wenn auch vorübergehend, diese Gefahr, indem er, gemeinsam mit Tuğtekin, Herrscher von Damaskus, die Kreuzfahrer in den wichtigen Schlachten von Telli Afrin (28. Juni 1119) und Telli Danis (14. August 1119) schlug.

Nach dem am 19. November 1122 erfolgten Tode des İlgazi, wurde sein Neffe Bedr-üddevlê Herrscher von Halep. Der grosse Druck aber den Baudouin II. auf die Stadt wiederholt ausgeübt hatte, zwang ihn, auf Kosten des Verlustes von Esarib, einer wichtigen Festung der Stadt, Friede mit dem König von Jerusalem zu schliessen (9. April 1123).

In dieser verzweifelten Lage kam der grosse und tapfere Beleder den König von Jerusalem, den Grafen von Urfa Jocelyn de Courteney, den Herrn von Birecik Galeran de Puiset, samt ihrer aus Kreuzrittern bestehende Gefolgschaft, gefangengenommen und die syrischen Kreuzfahrer dadurch in Staunen und Nidergeschlagenheit versetzt hatte-in Halep an. Zuerst die Stadt und dann die Festung ergaben sich ihm. So genoss Halep nunmehr den Schutz einer starken Persönlichkeit (30. Juni 1123). Wenig später aber fand dieser tapfere und kluge Emîr den Tod durch einen Pfeil der von der inneren Festung der Stadt Menbic-die er bezwingen wollte- auf ihn geschossen

wurde. Dieser plötzliche Tod machte die Kreuzfahrergefahr wieder akut².

Nach dieser kurzen Darstellung, in grossen Zügen, der politischen Lage Halep's und ihrer Umgebung, vor Temürtaş's Herrschaft, wollen wir versuchen, diese Herrschaft, an Hand von uns zur Verfügung stehenden Quellen darzustellen.

* * *

Ankunft von Temürtaş in Halep³ und seine Tätigkeit in dieser Stadt.

Nach dem Tode seines Vaters İlgazi wurde Temürtaş Herrscher von Mardin und sein Bruder Süleyman Gebieter von Mayyafarikin (Silvan)⁴. Temürtaş hatte sich an den von seinem Vetter Emîr Belek gegen die Kreuzfahrer geführten Schlachten beteiligt. Er war auch zuletzt an der Schlacht vor Menbic zugegen. Nach der oben erwähnten schweren Verwundung und dem Tode Belek's vor dieser Festung, kehrte Temürtaş am 24. Rebiulevvel 518 (22. Mai 1124)

² Die Ereignisse in Syrien im XIII. Jahrhundert, wie wir sie hier zusammengefasst haben, werden in unserem in Bearbeitung befindlichen Werk: "Geschichte der syrischen Seltshuken" ausführlich dargestellt.

³ Dieser aus *temir* und *taş* zusammengesetzte und sowohl in türkischen als auch in mongolischen Texten vorkommende Name ist altaischen Ursprungs. In uigurischen und mongolischen Quellen war er ursprünglich *temir*, wurde aber nach der mongolischen invasion, in mongolischer Form und mit uigurischen Buchstaben, *temür* geschrieben, jedoch *temir* ausgesprochen.

Die Form *Timur* ging unter mongolischem Einfluss, und fälschlich, in die arabische Schrift über; die phonetische Regel des Türkischen wurde damit verletzt. Infolgedessen habe ich diesen Namen, dem man in den meisten Texten als *تمرتاش* begegnet, nicht *Timurtaş* sondern *Temürtaş* gelesen. Über diesen Namen siehe: Dr. Ahmet Temir, Nurettin Caca Vakfiyesi (Veröffentl. der T. T. K. (Türk. Histor. Gesellschaft), Ankara 1959/ S. 213-214.

⁴ İbnü'l Ezrak, Ahmet b. Yusuf el-Farikî, Tarihü Meyyafarikin (British Museum Or. 5803, p. 23694), 163 b; İbnü'l Adim, Kemalüddin ebü'l Kasım Ömer, Zübdetü'l-Taleb min Tarihi'l-Haleb (herausg. Sami ed-Dehhân), II, Damaskus, 1954, S. 209; İbn Kesîr, İmadüddin ebü'l Fida İsmail, el-Bidaye ve'n-Nihaye fi't-tarih, Mısır (Aegypten) 1348. XII, 191; Zehebi, Şemsüddin ebî Abdullah Muhammed, Tarihü Düvel'l-İslâm (Bibliothek des Topkapu-Palastes, Ahmed III., Nr. 2917), XIII., 135 b; Münecimbaşı (erster Astrologe) Şeyh Ahmed efendi, Camiü'd-düvel (Bibliothek Ayasofya, Abtlg. Esat Efendi, Nr. 2103), 392 a; Cenabî, el-Eylemü'z-zahir fi Ahbari'l-Evâil ve'l-evâhir (Bibliothek des Palastes von Topkapu, Ahmed III., Nr. 2951), 408 a.

nach Halep zurück, liess sein Banner auf die Festung hissen, und durch Herolde bekanntgeben, dass er "Herr der Stadt geworden" sei⁵.

Temürtaş ernannte zunächst Ebû Muhammed b. el-Mevsul als Vezir, er hat ihn aber bald verabschiedet und dessen Vermögen beschlagnahmt (Receb 518 H.-August 1124); er ernannte dann Ebû'r-Recâ b. es-Sertan zu dessen Nachfolger, Fezâil b. Sâid b. Bedî zum Gouverneur von Halep und Abdülkerim zum Kommandanten der Festung. Er liess ausserdem den seltschukischen Sultan von Syrien, Sultanşah b. Rıdvan, den Belek nach Harran verbannt hatte, in Mardin's Festung einsperren⁶.

Temürtaş war jung und in Staats-Angelegenheiten unerfahren; dazu kam die Habgier der Staatsmänner- arabischen Ursprungs. Aus diesen Gründen waren die Regierungsgeschäfte nicht gut geführt, und eine der Folgen davon war, dass der soziale Zustand des Volkes sich andauernd verschlechterte. Die Lage wurde durch die vielen Plünderungsangriffe der Kreuzfahrer noch verschlimmert. Die Ende Rebiulevvel 518 H. (April 1124) von den Kriegern des Grafen von Urfa, Jocelyn, auf die Gegend von Şebahtan geführten Plünderungsaktionen sind besonders hervorzuheben. Um diesen entgegenzutreten, sandte Temürtaş 300 Reiter unter dem Befehl seines Verwesers Ömerü-l-Has, die die Streitkräfte der Kreuzfahrer in der Gegend von Mercü Eksas (مرج اكساس) besiegten, teilweise vernichteten und teilweise zur Flucht zwangen⁷.

Versuch von Dübeyş, Emîr von Hille, Halep einzunehmen.

⁵ ووصل حسام الدين تمرtaş بن ايلغازى الى حلب يوم الأربعاء العشرين من شهر ربيع⁵ الأول ودخل القلعة ونصب علمه ونادى الناس بشعاره
 Autor, Bugyetüt-taleb fî tarihi'l-Haleb (Bibliothek des Palastes von Topkapu, Ahmed III. Nr. 2925), III. 274 b; İbnü'l-Ezrak 171 b; İbnü'l-Esir, X, 263; Bustanü'l-Cevamî (Veröffent. Claude Cahen, Bulletin d'Etudes Orientales, Tomes VII-VIII. Années 1937-1938), 119; el-Bidaye XII., 194; Aynî, Bedrüddin Mahmud, İkdü'l-Cuman fî Tarihi ehli'z-zaman (Bibliothek des Palastes von Topkapu, Nr 2911-2912), (nach İbnü'l-Amid), III., 266 a; Basil (aus Urfa), el-Hurübü's-Salibiyye fî âsari's-Süryaniyye (arabische Übersetzung: İshak Ermele es-Süryani) Beyrut 1929, S. 70; Münecimbaşı a. a. O., René Grousset, Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jérusalem, I. Paris 1934, 596.

⁶ İbnü'l-Adim, II. 220.

⁷ Der Verweser Ömerü'l Hâs sandte die Köpfe der christlichen Krieger die er in diesem Zusammenstoss getötet hatte, sowie die Beute, nach Halep zu Temür-

Der Emîr Dübeyş b. Sadaka, der sehr lange Zeit in Konflikt mit dem Kalifen von Bagdad Mûsterşid und dem Gross-Seltschukischen Sultan Mahmud stand, erlitt in einer Januar/Februar 1123 gegen den ersteren geführten Schlacht eine Niederlage, seine Truppen ergriffen die Flucht⁸. Um diese Zeit war der in Mardin's Festung eingesperrte letzte syrisch-seltschukische Sultan Sultaŋşah ebenfalls geflüchtet und Dübeyş erreicht. Dübeyş, der gezwungen wurde, Hille, deren Herrscher er war, zu verlassen, versuchte, sich der Stadt Halep zu bemächtigen. Er setzte sich zu diesem Zwecke mit einigen Einwohnern der Stadt in Verbindung, schickte ihnen Geld und forderte sie auf, ihm Halep auszuliefern⁹. Der Gouverneur Fezâil b. Sâid b. Bedî erfuhr dies recht bald und brachte es Temürtaş zur Kenntnis. Temürtaş liess die Leute die sich mit Dübeyş heimlich verständigt hatten, verhaften; er beschlagnahmte ihre Vermögen, liess sie ausserdem foltern und schwer bestrafen.

Der Versuch von Dübeyş, Halep einzunehmen (ein Versuch, dem er den Anschein der Legalität zu geben versuchte, indem er den letzten syrisch-seltschukischen Sultan zu seinem Unternehmen mitnahm) scheiterte, dank der Geistesgegenwart des Gouverneurs der Stadt¹⁰. Dübeyş wird aber diesen Gedanken nicht aufgeben. Um ihn zu verwirklichen, wird er sich mit den Kreuzfahrern gegen seine Stammesgenossen verbünden (siehe unten).

Temürtaş verständigt sich mit Baudouin II. und befreit ihn.

König Baudouin II., Jocelyn, Galeran und eine grössere Anzahl von Kreuzritten waren, wie oben erwähnt, am 18. April 1123 in Uruş (اروش — heute Turuş) von Emîr Belek festgenommen und in Festung Harput eingesperrt. Der König hatte sich aber am 7. August 1123,

taş. In Anerkennung dieses Verdienstes ernannte Temürtaş ihn zum *şahne* (Militärgouverneur) von Halep. İbnü'l-Adim II., 220-221.

⁸ Für die vom Emîr Dübeyş b. Sadaka gegen den Kalifen Mûsterşid geführten Kriege und deren Ursachen, und für die Beziehungen desselben Emîrs zu den Monarchen des Gross-Seltschukischen Reiches, siehe: Prof. Dr. M. A. Köymen: Büyük Selçuklu İmparatorluğu.- İkinci İmparatorluk devri II (Veröffentl. der T. T. K. Ankara 1954) S. 35-39, 50, 62.

⁹ İbnü'l-Adim, II. 221 وکاتب دبیس قوماً من اهل حلب وأنفذ لهم جملة دنانیر و سامهم تسليماً اليه

¹⁰ İbnü'l-Adim, 221-222.

mit Hilfe von armenischen Voluntärs, der inneren Festung bemächtigt und hatte Jocelyn, zwecks Sammlung von Hilfstruppen, nach Jerusalem entsandt. Jocelyn kam mit Streitkräften des Königreichs, der Grafschaft Trablus (Tripoli) und des Fürstentums Antakya in Telli Başır an, um die Festung von Harput zu bestürmen. Da aber der Emîr Belek inzwischen in Harput eingetroffen war und wieder Herr der Situation wurde, so war es ihm nicht mehr möglich, irgendetwas zu unternehmen.

Belek schickte den König Baudouin II., Galeran und die Ritter nach Harran und später (1124) nach der Festung von Halep¹¹. Es gelang Baudouin, während seiner Haft, sich, durch Vermittlung eines Emîrs aus Şeyzar namens Ebû'l-Asâkir Sultan b. Munkız, mit Temürtaş in Verbindung zu setzen. Der König von Jerusalem und der Emîr von Halep verständigten sich dann über die folgenden Punkte:

1 — Die bisher von den Kreuzfahrern besetzten Festungen und Städte: Esarib, Zerdana, el-Cezr, Kefertab, Azaz aus Halep's Umgebung werden Temürtaş übertragen,

2 — Ein Betrag in Höhe von 80.000 Dinars wird gezahlt,

3 — Dübeys (der ein Unruhestifter geworden war) wird von dem Kreis der islamischen Bevölkerung entfernt.

4 — Um die Erfüllung dieser Bedingungen sicherzustellen, werden: die Tochter des Königs, Jocelyns Sohn und andere Frankkinder als Geisseln ausgeliefert.

Nach Unterzeichnung dieser Verständigung und nach einem kurzen Besuch zum Emîr Sultan b. Munkız aus Şeyzar, dessen Rolle bei diesem Akt gross gewesen war, kam Baudouin im September 1124 in Antakya an.— von der Bevölkerung stark bejubelt. Die Befreiung des Königs wurde bei den Christen Anlass zu grossen Freudekundgebungen und Festlichkeiten.¹³

¹¹ Für Angaben. allgemeiner Art über dieses Ereignis siehe: Enzyklopädie des Islams, Artikel "Belek" und Literatur dortselbst.

¹² Baudouin II. wurde entfesselt und zu Temürtaş geführt, der ihn sehr gut behandelte und ihm erlaubte, seine Krone aufzusetzen. Sein Pferd sogar, das bei Belek festgenommen worden war, wurde ihm zurückgegeben. İbnü'l-Adim II, 221-222; ders. Bugyetü't-taleb, III 274 b; Mateos (aus Urfa) (Bibliothek der T.T.K., noch nicht veröffentlicht), III, S. 318; Zehebi, XIII, 135 b; C. Cahen, La Syrie du Nord, Paris 1940, S. 299; Steven

¹³ Mateos, III., 318.

In Antakya angelangt, besprach der König die Bedingungen des mit Temürtaş geschlossenen Friedens, mit Bernard, dem Patriarchen dieser Stadt, entschloss sich zur Nichtbeachtung dieser Bedingungen und liess Temürtaş folgende Botschaft ergehen:

“Der Patriarch, dem man nie widersetzen kann, fragte mich, was ich (dir) gegeben habe und was ich (mit dir) beschlossen habe. Er war besonders damit nicht einverstanden als er hörte, dass ich die Festung Azaz auslieferte; er befahl mir dies abzulehnen und sagte: ‘der Fehler den du begangen hast versetzt mich in eine schwierige Lage’. Ich bin nicht imstande, mich gegen den Patriarchen aufzulehnen.”¹⁴

Obwohl Gesandte zwischen dem König und Temürtaş in dieser Sache mehrmals hin und hergingen, ist keine neue Verständigung mehr zustande gekommen.

Einigung von Baudouin II., Dübey und Sultanaşah.-Umzingelung von Halep.

König Baudouin II. hat also der mit Temürtaş festgesetzten Verständigung, unter dem Vorwande der Ablehnung des Patriarchen Bernard, untreu geworden und hat sogar den Entschluss gefasst, neuen Druck auf Halep auszuüben, um Temürtaş, der von anderen Bedingungen nichts wissen wollte, zur Annulierung des Vertrages zu zwingen. Der König hatte während seiner Haftzeit die zwischen den türkischen und arabischen Emîrs herrschenden Rivalitäten genau kennengelernt.¹⁵ So suchte er, ehe er zur Tat überging, diese Rivalitäten für seine Zwecke nützlich zu machen. Er verbündete sich mit Dübey b. Sadaka, (der nach seiner Niederlage im Kampfe gegen den Kalifen Mûsterşid Hille verlassen musste) um gegen Temürtaş vorzugehen und Halep einzunehmen. Dübey, bei dem sich der letzte seltschukische Sultan Syriens, Sultanaşah b. Ridvan befand,¹⁶

... وأنفذ إليه (الى تمرتاş) يقول : البطريرك الذى لا يمكن خلافه سألنى عما بذلت وما الذى استقر فحين سمع حديث عزاز وتسليم حصنها منى أبى وأمرنى بالدفع عنها
Ibnü'l-Adim, II., 222 und siehe ausserdem C. Cahen, S. 299.

¹⁴ Siehe, C. Cahen, a. a. O.

¹⁶ Sultanaşah, Sohn und einer der Nachfolger des syrisch-seltschukischen Sultans Ridvan, wurde am 30. Juni 1123, durch den Emîr Belek, der Halep unter seine Herrschaft gebracht hatte, verbannt, und dann später durch Temürtaş nach Mar-

überredete den König, indem er ihm sagte, dass die Bevölkerung von Halep arabisch und schiite sei, und ihn deshalb unterstützen würde. Die Einnahme der Stadt würde infolgedessen leicht sein.¹⁷ So entstand zwischen den beiden eine Verständigung folgenden Inhalts:

- 1 — Halep wird Sultanaşah angehören,¹⁸
- 2 — Dübeys wird in Halep, als Verweser des Königs wirken,
- 3 — Die in der Stadt befindlichen Güter, der städtische Handel¹⁹ und bestimmte Teile der Stadt werden den Kreuzfahrern vergeben.

den geschickt und dort in der Festung gefangen gehalten. Es gelang Sultanaşah, mit Hilfe eines Strickes, aus der Festung zu fliehen. Er ging zunächst nach Dara und dann suchte er Zuflucht bei Davud b. Sökmen, Emîr von Hisn-ı Keyfa. Später traf er sich in Syrien mit Dübeys b. Sadaka, mit der Absicht, sich Halep wieder zu bemächtigen. İbnü'l-Adim II 220.

¹⁷ Prof. C. Cahen behauptet: "König Baudouin II. hat, unter anderen arabischen Führern, den Emîr von Hille, Dübeys, zum Angriff auf Halep überredet; er hat, zu diesem Zwecke, ein Bündnis mit ihm geschlossen". Das Werk von İbnü'l-Adim, welches die Ereignisse von Halep sehr ausführlich darstellt, beschreibt jedoch mit aller Klarheit, wie Dübeys bereits während der Gefangenschaft des Königs eine Aktion gegen Halep unternahm (die scheiterte), wie, ferner, um seinem Vorgehen den Anschein der Legalität zu verleihen, den letzten syrisch-seltschukischen Sultan mit sich nahm und sich dann die Hilfe des Königs sicherte. Siehe: İbnü'l-Adim II., 220-223; İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, et-tarih fi'l-kâmil, (Aegyptischer Druck, X., 265).

¹⁸ İbnü'l-Adim erwähnt nicht den Namen des Sultanaşah und schreibt, dass Halep von Dübeys besetzt werde. Es wird jedoch in den folgenden Werken desselben Autors: "Bugyetü't-taleb fi tarih-i Haleb, (III, 274 b)" und "İkd" (III, 265 b, -hier steht İbrahim statt Sultanaşah) gesagt, dass Halep dem Fürsten Sultanaşah vergeben werde. Dieses Vorgehen wäre ein Versuch, das Verhalten von Dübeys, der sich gegen seine Stammesgenossen, mit den Ungläubigen verbündete, als berechtigt und legal hinzustellen.-was uns wahrscheinlicher scheint.

¹⁹ In İbnü'l-Adim (II. 223) lesen wir den folgenden Passus: *... وأتفق ديبس والفرنج على قواعد تعاهدوا منها ان تكون حلب لديس والأموال والأرواح للفرنج* Das heisst: "Dübeys und der Franke haben sich über diese Grundsätze verständigt: Halep wird Dübeys, die ihr innewohnenden Güter und Seelen (?) dem Franken gehören". Das Wort Seelen ist das Plural von Ruh (روح) und muss als "Lebewesen" verstanden werden. Nehmen wir an, dass das Wort Seelen für die Bewohner von Halep gebraucht worden ist, (da Seele, für Bewohner gebraucht wurden kann) dann enthält der obige Passus ein Widerspruch. Wenn Güter und Leute dem Franken gegeben sind, dann bleiben Dübeys nur die toten Steine und die Erde der Stadt, daher nehme ich an, dass das Wort Seelen (الأرواح) vom Herausgeber irrtümlich so aufgenommen ist, und dass an dessen Stelle (الأرباح) d.h. Hadelsgewinn, Zinsen stehen muss.

Nach dieser Verständigung sandte der König eine Botschaft an Temürtaş, der auf dem Wege nach Mardin war, um mit seinem Bruder Süleyman, Krieger für die Verteidigung von Halep gegen Angriffe der Kreuzritter zu sammeln. Er kündigte die mit ihm geschlossene Abmachung und teilte seine Absicht mit, bald Artah und Halep anzugreifen (Şaban 518-Februar/Oktober 1124).

Die neuen Verbündeten nahmen bald darauf die günstige Gelegenheit der Abwesenheit von Temürtaş in Halep wahr. Dübeyns und Jocelyn, -mit ihrem Heere, von Telli Başir ausgehend-, plünderten und verwüsteten die Umgebung von Halep, worauf Sultañşah und später der aus Antakya kommende König Baudouin II. sich ihm anschlossen. Die Streitkräfte von Dübeyns, Sultañşah und Baudouin haben dann wie folgt Stellung genommen:

a) Baudouin, als Befehlshaber der Kreuzritter, im Westen von Halep,

b) Jocelyn, auf dem Wege nach Azaz: auf der rechten und linken Seite dieses Weges,

c) Sultañşah und Dübeyns, zusammen mit İsa b. Salim, Besitzer der Festung Devser, östlich von der von Jocelyn besetzten Stelle,

d) Yağsıyan b. Abdülcebbar, Herrscher von Balis, östlich der Stelle an welcher Dübeyns sich befand.

So wurde Halep in dieser Schlachtordnung fest umzingelt. Etwa 300 Zelte waren um Halep aufgeschlagen.- Zelte die die Fahnen des Königs, Sultañşah's und Dübeynsens trugen²⁰.

Temürtaş rechnete schon mit einem solchen Angriff auf Halep; er war daher nach Mardin gegangen um Krieger zu sammeln; dort befanden sich, mit 500 Reitern, der Werwaser des Temürtaş Bedrüddevle Süleyman, Hâcib Ömerü'l-Has und der Kadi Ebü'l-Fazl b. el-Hasşab.

Die schlimmen Untaten der belagernden Truppen²¹, die frevelhafte Tat des Arabers Dübeyns, der sich mit Kreuzrittern gegen seine

²⁰ ... واجتمع عليها ثلاث رايات الملك بغدوين (Baudouin II) ودييس بن مزيد و سلطان شاه بن ملك رضوان Azimî, Muhammed b. Ali el-Halebî (herausg. C. Cahen, J. A., 1938), S. 395; Ikd (aus İbn Kesir), III., 266 a; el-Hurûbü's-Salibiyye, 79; C. Cahen, S. 300.

²¹ Man findet ausführliche Angaben über die schlechte Behandlung der islamischen Bevölkerung durch die christlichen Krieger, während dieser Belagerung, beim Historiker von Halep, İbnü'l-Adim, Siehe II, 224 ff.

Volksgenossen verbündet hatte, lösten bei den islamischen Einwohnern von Halep tiefe Entrüstung und Hass aus; sodass sie nicht umhin konnten, auf die Stadtmauer zu steigen und "Du Unheilbringender Dübeys (دبیس یا نحیس) auszurufen. Die Belagerung dauerte lange, und die Bewohner hatten schwer darunter zu leiden, da es ihnen nicht erlaubt war, Lebensmittel in die Stadt einzuführen. Sie erwarteten voller Angst ihr Schicksal. Abgesandte gingen hin und her; man gelangte trotzdem nicht zu einer Verständigung.

Die Gesandten von Halep gehen zu Temürtaş.

Das Volk, das unter dem Belagerungszustand so schwer litt, beschloss eine Gesandtschaft zu Temürtaş- der sich damals in Mardin aufhielt- zu senden, um ihn zur Rückkehr nach Halep zu bewegen, damit er die verzweifelte Lage dieser Stadt verbessere. So gelang es der aus dem Kadi von Halep Ebû Gânim Muhammed b. Hibetullah, dem "Nakib-ul Eşraf" (Vertreter der Şerifs) und Ebû Abdullah b. el-Celî bestehenden Gesandtschaft, eine Nacht die belagerte Stadt heimlich zu verlassen und den Marsch in Richtung Mardin anzutreten. Die Kreuzfahrer erfuhren dies später und liessen die Gesandten durch Reiter verfolgen. Es war jedoch vergebens. Die Christen wollten zwar den Eindruck bei der Bevölkerung erwecken, als seien die Gesandten in ihre Hände gefallen; zu diesem Zwecke liessen sie gleich am nächsten Morgen von den Stadtmauern aus rufen: "Wo ist euer Kadi, wo ist euer Şerif?". Die Bevölkerung erfuhr aber sehr bald, dass die Abordnung heil angekommen und gut aufgehoben war, und so blieb diese Taktik der Belagernden ohne Wirkung²³.

Kurz vor der Ankunft der Gesandtschaft in Mardin war Temürtaş in Mayyafarikin, dessen Fürst, sein Bruder Süleyman, eben gestorben war (er, Temürtaş, wollte diese Herrschaft an sich reißen), und war, nach kurzem Aufenthalt wieder zurückgekehrt. Die Gesandten beschrieben ihm das grosse Leiden der Bewohner, baten ihn, mit seinen Kriegern sofort zur Hilfe zu eilen und versicherten ihn,

²² Um die Stadt regelmässig und systematisch zu belagern, hatten die Feinde, angesichts der wahrscheinlichen langen Dauer des Krieges, sogar Wohnungen gebaut, um sich gegen Kälte und Wärme zu schützen. Siehe dazu: İbnü'l-Esîr (X., S. 265).-Vgl. İbnü'l-Adim, II., 224-225; ders. Bugyetü't-taleb, III., 274 b; Azimî, 395., İkd, III, 265 b; C. Cahen, S. 300.

²³ İbnü'l-Adim II., 225-226. ders. Bugyetü't-taleb, III. 275 b.

dass durch sein Kommen sich alles wieder zum Guten wenden würde. Temürtaş versprach Hilfe. Ein Brief des Sohnes des Kadi, in welchem erzählt war, wie die Bevölkerung das Fleisch von toten Pferden ass, fiel aber in seine Hände. Er geriet in Zorn und rief empört aus: "Seht diese Armseligen! Sie bagatellisieren die Sachlage, verheimlichen mir die Unhaltbarkeit der Situation, siz wollen aber mir Mut einflößen, um mich zum Kommen zu bewegen!" Temürtaş entschloss sich dann nicht nach Halep zu gehen und lehnte jede Hilfe ab²⁴.

Die durch dieses Verhalten des Temürtaş niedergeschlagene Gesandtschaft ergriff, während einer Nacht, als alles schlief, geschwindt die Flucht und suchte den schwer kranken Herrscher von Mussul, Aksungur el-Borsukı auf, um ihn um die Rettung von Halep zu bitten. Aksungur wurde schnell wieder gesund, eilte mit seinen Kriegern nach Halep und erzwang die Aufhebung der Belagerung der so lange durch islamische und christliche Streitkräfte umzingelten, schwer geprüften Stadt.²⁵

* * *

Wir können unsere obigen Ausführungen in folgenden Punkten zusammenfassen:

1 — Temürtaş, der zweite Fürst des artukidischen Fürstentums Mardin, hat während seiner Herrschaft auf Halep (Mai 1124-Okttober 1124), in dieser moralisch heruntergekommenen Stadt nichts wertvolles leisten können. Wenn wir den Mangel an Erfahrung dieses Fürsten auch hinzunehmen, so erklärt sich die Situation recht gut.

2 — In seinen Beziehungen zum König von Jerusalem und zu den christlichen Fürsten ist er ebenfalls erfolglos gewesen. Wären u. A. die Bedingungen des Vertrages, den er mit dem König schloss, ausgeführt, so hätte Halep daraus grossen Nutzen gezogen. Das wurde aber durch die Schwäche des Fürsten auf militarischem und politischem Gebiet vereitelt.

²⁴ İbnü'l-Esîr sagt, dass Temürtaş nicht zurückkehren wollte, da er sich nicht entschliessen konnte, gegen die Kreuzfahrer zu kämpfen. İbnü'l-Esîr, X., 263; vgl. İbnü'l-Adim, II., 227; ders. Bugyetü't-taleb, III., 276 a.

²⁵ Siehe über die Ankunft Aksungurs in Halep und seine Tätigkeit hier, die betref. Stellen in den obigen Quellen.

3 — Er ging ferner nach Mardin mit der Absicht, mit Hilfstruppen nach Halep zurückzukehren. Als er aber die verzweifelte Lage der Stadt von den Gesandten erfuhr, weigerte er sich Hilfe zu leisten und überliess die Stadt ihrem Schicksal.

4 — Neben der Unerfahrenheit des Temürtaş in militärischen und politischen Sachen, neben seiner Charakterschwäche, findet auch die damalige zerrüttete soziale Lage der arabischen Welt (für deren Überwindung hätten die Kräfte eines normal konstituierten Staatsmannes niemals ausgereicht) ihren eindeutigen Ausdruck in den Ereignissen der damaligen Zeit.

Diese schlechte Lage, die sich besonders nach dem Tode von Tacüddevlê Tutuş entwickelte, wird in der hier betrachteten Region bis zur Herrschaft der mehrfachen Siegerin der Kreuzfahrer: der Zengi-Dynastie, weiterleben.

OTRANTO'NUN ZAPTINDAN SONRA NAPOLİ KIRALI İLE DOSTLUK GÖRÜŞMELERİ

Ord. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI

Fatih Sultan Mehmed'in 1470 senesinde *Ağrıboz* (Neğrepont) adasını Venediklilerden alması üzerine o tarihe kadar Osmanlı devletiyle *Napoli* Kırallığı arasında devam eden dostluk bozulmuştu; buna da sebep pâdişahın, adanın zaptını Napoli Kırallı Ferdinand'a bildirmesi idi¹. Çünkü Ferdinand adanın zaptını kendisine vurulmuş bir darbe saymış, *Venedik* ve *İspanya* ile müttefiklik mukaddes savaşa iştirak edeceğini cevaben bildirmişti (4 Eylül 1470).

İki devlet arasında dargınlık kısa bir müddet sonra düzelmiş, Venedik Cumhuriyeti ile arası açılan Napoli Kırallı, Pâdişahın tekliflerini kabul ile Türklerle dostluğu yenilemişti.

Doğu tarafında muvaffakiyet kazanan Fatih Sultan Mehmed Venediklilerle de anlaşıttıktan sonra, muhtemel olarak tasavvurunda olan ve Venediklilerin teşvikleri de bu tasavvuru körükliyen İtalya taraflarına geçmeyi düşündü; yahut adalar prensi Loredano'nun harekâtı bu hâdiseyi tevlit eyledi. Loredano Tocco *Ayamavra*, *Zanta*, *Kefalonya* adalarının prensi olup her sene Osmanlı hazinesine vergi veriyordu; sonra Napoli Kırallı Ferdinand'ın akrabasından birisiyle evlenmiş ve bazı hâdiseler sebebiyle Osmanlılarla arası açılmış olduğundan, bunun üzerine adaların zaptına Gedik Ahmed Paşa memur edilmiştir. Ahmed Paşa donanma ile hareket ederek Epir sahilindeki bu üç adayı zaptetmiş ise de, Loredano kaçmaya muvaffak olarak *Napoli*'ye gitmiştir (1479).

Bu tarihte Napoli Kırallı Ferdinand *Venedik* ve *Ferrara* Cumhuriyetleriyle muhasama halinde bulunduğu gibi, diğer İtalya prensleri de birbirleriyle mücadele etmekte idiler. Bu hal İtalya'ya tecavüz etmek için en müsait fırsattı. Gedik Ahmed Paşa aldığı emir

¹ Napoli kralı *I. Ferdinand*, Aragon Hanedanına mensub olup Babası *Alfons*'tu. Kendisi 1424'te doğmuş, babasının vefatıyla 1458'de Napoli kralı olmuş, 1494 senesinde vefat etmiştir. Fatih sultan Mehmed ve II. Bayezid'in muasırındır. Memleketini merhametsizce idare etmiştir.

üzerine muhtelif kısımdan yüz kadar gemi ile *Adriyatik* sahilindeki İtalya topraklarına yöneldi ve Napoli Kırâlı'nın elindeki *Otranto* sahiline yanaşarak mukavemet görmeden buraya asker çıkardı. Evvelâ etrafa akınlar yaptırarak ortalığı sindirdikten sonra *Otranto* kalesini muhasara etti; kale muhafızı kaçtı; kalenin yardımına Kırâlı'nın oğlu ve veliahtı *Kalabriya* dukası Alfons gönderildi ise de mağlup olduğundan, *Otranto* muhafızları teslim oldular (11 Ağustos 1480). Ahmed Paşa orasını tahkim ile kendisine üs yaptı.

Türklerin *İtalya*'ya ayak basması yarımada'da büyük telâşî mûcip oldu; Papa bile kendisini emniyette göremiyordu. Bu hale karşı Napoli Kırâlı ile İspanya ve Papa arasında bir ittifak fikri uyandı. Gedik Ahmed Paşa, *Taranto*'dan sonra içerilere doğru harekâtını genişletecekti; fakat bu sırada, yani 1481 Mayıs'ta, Fatih Sultan Mehmed'in ölümü üzerine Ahmed Paşa, yeni Pâdişah İkinci Bayezid'in daveti üzerine, kaleye sekiz bin kadar seçme asker ve bir buçuk sene yetecek erzak ve harb levazımını bırakarak *Avolonya* sahiline geçip kara yoluyla *İstanbul*'a ve oradan da biraderi Cem Sultan üzerine hareket etmiş olan Sultan Bayezid'e *Bursa Yenişehir*'inde yetişti.

Otranto'daki Türkleri oradan çıkartmak için Napoli Kırâlı, damadı olan Macar Kırâlı Matyas Korven'den de yardım istemişti. Macar Kırâlı Türklerle harbetmesini bilen iki kumandan idaresinde iki bin suvari göndermişti; bunlarla beraber kaleyi muhasara ettiler. Fatih Sultan Mehmed'in ölümü asker arasında duyulmuş ve gelecek yardımdan da ümit kesilmiş olduğundan, hayat ve silâhlarına ilişmemek üzere kaleyi teslim ettiler; Kırâlı, kaledeki muhafız yenicî ve suvarileri ahde muhalif harb esiri olarak alıkoyarak kendi seferlerine iştirak ettirdi.

Sultan İkinci Bayezid, Cem meselesini hallettikten sonra Napoli Kırâlına *Belgrad*'lı Ozgur oğlu Kasım'ı elçi olarak göndererek *Otranto*'da alınan toplarla esirleri istemiş. Elçi bundan başka bir şey istememiş. Buna karşı Kırâlı, Demomfred adında bir elçi yolluyarak barışıklık talebinde bulunduğundan, Osmanlı Hükümdarı bu Napoli Elçisi ile beraber Sinan Bey'i elçi olarak yollamıştır.

Kırâlı, Sinan Bey ile görüşüp Pâdişah ile anlaşmak isteyerek anı yanında alıkoyarak teferruata ve istenilen şeyler hakkında sureti ve fotoğrafisinde görüldüğü üzere izahatı hâvi Pâdişaha bir nâme yolladı ki hulâsaten şöyledir :

Kıral nâmesinde kendi elçisi Demomfred ile Sinan Bey'in gelerek barışıklık için talep olunan şeylerden haberdar olduğunu, fakat anlatılan şeylerin yanlış anlaşıldığını, bunu halletmek için Sinan Bey'i yanında alıkoyarak durumu izah etmek için bu nâmeyi gönderdiğini beyan etmiş ve ufak tefek şeyler için barışıklığa mâni olmamasını istemiştir.

Kıral Ferdinand, *Belgrad*'lı Özgür oğlu Kasım'ın elçi olarak *Avlonya* Beyi Hacı Bey tarafından yollandığını ve elçinin yalnız silâhları ve esirleri istediğini ve gönülsüz yani gelmek istemiyenleri istemediğini söyleyerek biz de istenileni verip ve Kasım'ı iade etmiştik. Kasım Bey bütün levazımı talep etmiş olsa, gerek o zaman gerek şimdi bunların iadesine imkân yoktur; çünkü bu levazım kalenin tesliminde yardımımıza gelen Fransa, Ceneviz, İspanya, Papa askerleri ve donanmaları efradı tarafından ganimet olarak alınmış olup kendisinin hissesine düşeni ise verebileceğini, diğerlerinin ellerine geçenlerin iadelerine imkân olmadığını ve bu teferruattan vaz geçilerek can ve gönülden barışıklık yapılmasını ve *Otranto*'da alınarak kendisinde bulunan büyük ve küçük topları ve karada ve denizde elde edilen esirleri ve diğer Müslüman esirleri vermeyi kabul eylediğini ve bu suretle barışıklık yapılmasını ve ahitnâme tanzimini ve bu arada ittifak yapılarak dostu dost düşmana düşman olacağını, kendisinin donanmasına Türk donanması gibi hükmolunmasını istemektedir.

Kıral, Gedik Ahmed Paşa'ya da mektup yolluyarak *İstanbul*'a gelen elçisi Mesren Kolo da Demomfred'e karşı gösterilen muameleden memnun olduğunu ve sulh akdi için muvaffak olamadığı için müteessir olduğunu, Sinan Bey'den haber aldığını fakat barışıklığa çalışmasından ümitli bulunduğunu ve bunun için divan-ı hümayuna nâme yolladığını ve kendisinin (Ahmed Paşa'nın) *Otranto*'daki zararları ziyadesiyle *ben şahsen öderim* demesinin pek hoşuna gittiğini ve Sinan Bey ile gönderilen tazı ve kumaşlardan memnun olarak kendisinin de Sinan Bey'in avdetinde bilmukabele Pâdişaha ve kendisine ağır hediyeler yollıyacağını ve Pâdişahla barışıklığa delâlet etmekte devamını rica etmektedir.

Üçüncü vesika'da *Napoli* ve *Sicilya* ve *Kudüs-i Mübarek*'in kralı olduğunu zikreden *Ferdinand*'ın ahitnâmesi:

1 — Karşılıklı olarak müsavi şartlar altında kadın ve erkek, büyük ve küçük, bütün esirlerin iadeleri.

2 — *Otranto*'nun istirdadında Kırılın eline geçmiş olan Türklere âid yedi büyük top ile okları ve küçük toplar ve zarbezzenlerin iadesi ve buna mukabil *Avlonya*'da bulunan ve kiliselerden alınan çanların da Kırala geri verilmesi.

3 — Her iki devlet kendi ülkeleri dahilinde karada ve denizde kendi memleketlerine gelecek olan Osmanlı ve Napoli halkına zarar verdiriyerek kendi tebaalarından birisi zarar verecek olursa anı tazmin edecekler.

4 — Her iki devletin tüccarları kanunî resimlerini vermek şartıyla serbestce ticaret edebilecekler.

5 — Her iki devletin tebaalarından biri Türkiye veya Napoli Kırallığında ölecek olursa metrûkâtı, tebaası olduğu devlete âit olacak.

6 — Kırıl, teklif ettiği bu ahitnâmesinde dostluğa ve barışa sadık kalacağına yeri göğü yaradan Allah'a ve dört kitap üzerine and içmektedir.

Kırıl *Ferdinand*'ın nâmesiyle Gedik Ahmed Paşa'ya olan mektup ve ahitnâmesinin tarihleri malûm değilse de, şüphesiz Bayezid'in ilk saltanatı senelerinde, 1481 sonları veya 1482 senesi olacaktır. Gedik Ahmed Paşa'nın *Edirne*'de katli tarihi 887 Şevval ve 18 Aralık 1482 olduğuna göre, Kırılın Ahmed Paşa'ya göndermiş olduğu mektup —eger katlinden evvel eline geçti ise— yukarıda gösterdiğimiz seneler arasındadır.

Bu hülâsayı kaydettikten sonra vesika suretlerini sırasıyla aşağıya yazıyorum¹.

Vesika I

صورت مکتوب که از طرف ریفا بحضرت خداوندگار کامکار عزه آمده است

SÛRET-İ MEKTUP Kİ EZ TARAF-I RİGA BEHAZRET-İ HÛDAVENDİGÂR-I KÂMKÂR AZZE İZZÛHU ÂMEDE EST

1 — Yedi iklim pâdişahı Sultan Bayezid ulu azametlu pâdişah kim sensin magribin ve maşrikin pâdişahı

2 — ve bizkim Don Frenduz Kudüs-i mübarek ve Çecliye beyi çok selâm ederiz. Bundan birle bir âkim adamımız

¹ Üç vesikanın tercümelerinin asılları Topkapı Sarayı arşivinde 6927 numara ve fotoğrafları da makalenin sonundadır. *Ferdinand*'ın nâme ve ahid-nâme'sinin asılları henüz görülmemiştir.

3 — Demamfred bizim elçimiz, bizim huzurumuza sizin bir yarar adamınızla geldi. Gökcek söyleyüci âkil kişi

4 — sizin tarafınızdan adamunuz bile geldi Sinan bey'i gördük sizin yüce pâdişahlığınızın kâğıdı anladık evvel

5 — ol nesne kim buyurdunuz, ol nesnekim talep olunmuş barışıklık eyliyavüz. Bizim huzurumuza sizin yüce

6 — buyruğunuz malûm oldu, huzur-ı şerifinize yanlış anlatmışlar giden adamlarunuz bir nesnekim emrolunmuş

7 — ol bize gayet müşkil geldi. Ol denilen nesne bize olmak mümkün değildir; ol cihetten ötürü, biz fikr

8 — ittik, elçiyi bunda alıkdok pâdişahlığınızın elçisini. Ve huzur-ı şerifinize kâğıt yazdıkkim bizde

9 — noksan olmaya. Mezkûr Sinan bey ile düzdük ve yazdıkkim sulh oluna. Şolkim mümkün olan nesne düzdük

10 — ve yazdık. Şol nesnekim sizin buyruğunuza muvafık gele, hem bizden dahi hürmet olup eksüklük olmaya

11 — ol vakittekim ol düzülmüş ve yazılmış kâğıtları hazretiniz göresiz; ben tahkik bilürin ol vakitkim bizim

12 — bu kâğıtlarumuz gerçek; lâkin sahih bilürüm ki bu barışıklığımızı bir sehil nesne içünki bu sehil nesne sizin azametlu

13 — ve ulu pâdişahlığınıza ve eyü adınıza ve ulu devletlülüğünüze bî had ve bî kıyas pâdişahlığına ve devletlülüğüne

14 — ve yüce pâdişahluluğuna bir lâşey ve cüz-i kalil ve hiç nesnelere için huzur-ı şerifinize sahih söylerin

15 — Belgradlu Ozgur oğlu Kasım'ı, *Avlonya* Beyi Hacı Bey gönderdi, huzur-ı şerifinizin tarafından yalnız yarağı

16 — ve adamları istedi ama gönülsüz; adamı el ucuyile istedi, bir veçhile cevap verdikim bu adam öte

17 — yakaya geçerse pâdişah bu adamı istemez deyu suret gösterdi; hergiz pâdişah şunu fikir etmez kim bunlar anın

18 — huzur-ı şerifine vara ve artık kişi ve gayrı nesne anmadı. Ânın için bizler huzur-ı şerifinize bildüririz biz gönül ile

19 — ol vakitkim Kasım'ı bundan gönderdik, şöyle tasavvur ittikkim gönül hoşluğuyla gönderdik, ve bu ol nesneyikim

20 — istemiş idi biz dahi can-ü gönül ile virüp göndermiş idik şöyle tasavvur olundukim varıcağ makbul oluna

21 — barışıklık oluna deyu. Şöyle anladikkim top ile adamı istedi deyu, andan gayrı hiç bir veçhile uvak devek anlamadı

22 — hergiz Ka sım, bu zikrolunandan gayrı esbab istemedi; ol vakit esbabı hep talep eylese dahi ol deyümezdim ki

23 — hep virübilürin ve şimdi dahi deyümezim hep virübilürin, anıñün ki bizlere gelmedi, eğer yazılmış ise de benim

24 — üzerime deftere yazıldı ise dahi bizim âdetimizdir hep deftere yazmak. Bu ufak tefek kimi gizlendi kimi perakende oldu

25 — kimini kendü ihtiyarlariyle bağışladılar, bazısını gögelerde ve bazısını kadırgalarda ongürüz ve Fransa ve Ceneviz

26 — ve İspanya ve Papa cemi asker idi bazısı anların ile dağılıp gitti ekseri kendü ellerinde kaldı

27 — ve talep olunan esbabın kimin gizlediler ve kimin denize bıraktılar, sahîh hazretinize anladuyorum can ve gönül ile

28 — bildirüp sizin ile barışıklık olup aramızda muhabbet ola. Şöyle dilerizkim hazretiniz ile kardaş olalım

29 — elbette isteyinkim barışıklık ola. Ben dilerinkim sizin ile can-ü gönülden barışıklık idüp uvak tevek (ufak tefek)

30 — aramızda nesnedir, esbab ve gayrı nesne için değildir,

31 — komazın elbette barışıklık idarin; eğer bu uvak devek dünya malı dahi değerse komazın elbette barışırın

32 — dilerim can-ü-gönülden sizin ile can-ü-gönülden muhabbet idem, dahi ziyade nesneden ötürü bu zikrolunan

33 — cüzidir, bundan dahi ziyade olsa barışıklığı komazın, bunlar hod cüz'i nesnedir. Şol nesnekim bizim

34 — tarafımızdan mümkündür, hiç bir veçh ile kusur anlamaya, şol nesnekim sizler ile bizim aramızda lâyük-i hürmettir

35 — iderin, şolkim sizlere lâyük-i hürmettir iderin tâki bize namus eksüklığı olmaya. Görilekim ben dahi sizin

36 — için ne eylerin. Şimdiki halde can-ü gönül ile büyük ve küçük topları şolkim bizde bulunandan ol nesnekim

37 — *Otranda*'dan çıkmıştır verürin ve kuruda, yaşta alınan dutsakları verürin; eğer uvak devek

38 — elimize egledi ise de ben sizin hürmetinize ve muhabbetinize bu müslümanlara ki şunlarkim bunda bizim yanımızda bulunur verürin

39 — ben ufağımдан tefeğimden olurumda' gerektir ki verürin şöylekim benden şâkir ve zâkir olalar ve müslümanlar

40 — sultanımın ayağı toprağına gönderdüğü kâğıt mucibince beylüğüm sizin elçiniz ile söyleşüp ittifak

41 — idüp kâğıtlar kayıt olundu bu barışıklıktan ötürü ve hem onlar da kâğıt gönderüp dergâh-ı muallaya

42 — gönderildi. Doğruluk oldurkim bu kâğıtları göricek sizin elçünüz kâğıdın ve bizim kâğıdımızı dahi

43 — gördükten sonra emiddir ki mukarrer dutulursa and içilüp ahidnâme sadaka olunup şöylekim

44 — dininize ve şerayitinize lâyıq iştir yirine getürüp ahidnâme kayd olunup irsal oluna. Hem and kâğıdın

45 — gönderesiz kendu elçünüz Sinan Bey'e. Nekim ben ikrar ittim ise anı virem ve bizim and kâğıdın elçünüz alup gide

46 — sözüne söz andına and Hudavendegârın tarafından ve bizim tarafımızdan derdest oluna devletinizde muhkem barışıklık

47 — olunup eyü ola ve hem bize ve hem size mukarrer olunsun ol zikrolunan barışıklıkkim ola

48 — gögelerümüze ve kagirgalarumuza kendi vilâyetiniz gemisi bigi (gibi) hökmoluna. Dostuna dost ve düşmanına düşman olavuz

49 — Baki yarağ için ayağınız toprağına varan yeniçeri Süleyman hoca'dan teftiş oluna vesselâm

Vesika II

Kıral Ferdinand Bayezid'e mutlaka dostluk ve barış için yukarıdaki nâmesini gönderdikten sonra aynı zamanda Gedik Ahmed Paşa'ya da mektup yollayarak barışı temin etmesini musırrica rica etmektedir. Mektubun sureti aynen şöyledir :

صورت مکتوب آذنت که از طرف ریفا بنام احمد پاشا آمده است

Sûret-i mektub anset ki ez taraf-ı Riga benâm-ı
Ahmed Paşa âmede est

1 — Selâmdan sonra şöyle malûm olakim ol vakitkim devlet eşiğinden bizim elçümüz döndü geldi bize

2 — Mesren kola Demom Fote deyü viridi bize sultanın nice hoş görüp eyü gayet agalardınız

3 — sevgü ile eyü söz ile barışıklık üzerine sultanım ne kadar çalışup duruşmuşuz pâdişah

4 — hazreti tarafından hem benüm tarafıma. Öyle olsa sizlerden gayet hoşnud oldum kâğıdınızdan ki

5 — gönderdünüz Sinan Bey ile. Buyurmuşuz ki melûl olduk bu barışıklık olmaduğün. İmdi bizler

6 — gayet sevindik ki bizim hatırımız için elünden gelanı taksir itmemişiz, ümizdirki dahi ziyade ola

7 — Benüm için iyülik idesiz ki barışıklık ola anunçun ki bizler Sinan Bey ile söyleştik şol

8 — nesne için şimdiye değin dayanup durulmuş idi şimdi ayırtıldık kapuya kâğıt gönderdik

9 — şol müslümanlar gönderdüğü kâğıt gibi ana göre sizlere arzeder; anınçünkim Sinan Bey'i bunda

10 — alıkodum ki sultanımdan dilek ederim pâdişah hazreti ile beni barıştırasız, bundan ilerü

11 — dilerim hoş olavuz dostlugum eyülüğüm sizler yüzü suyu ola doğruluğüyle hem sizler göresiz

12 — hem doğruluk olmuş ola. Benüm elçüm Mesren Koli'ye sultanım anda demiş ki kendu tarafından kim

13 — Otranda'da olan ziyanımı ben ödeyip verayın belki dahi ziyade benüm dahi gönlüme

14 — ol söz begayet hoş olup geldiki bunun gibi söz buyurmuşlar. Ben dahi ikrar ve gerçek

15 — iderin bu sözü kaçan ki barışıklık ola sultanımın hazinedarın ile nesne gönderem ki

16 — sizin hatırınız hoş ola ki benden gayet hoşnut olasız. İnşallah bilesiz benüm ile dostluğunuzu

17 — göresiz. Andan sonra Sinan Bey ile gönderdiğiniz tazıları ve kumaşları keremler itmişsiz. İnşallah

18 — ol ağırlığı bundan Sinan bey gönül hoşluğuyla gider olıcak ağırlık nice olur göresiz.

19 — Ol sebepten Sinan bey'i bunda alızkoduk kim pâdişaha ve sultanıma kapuya varan benüm adamım

20 — ve Sinan Beğ'ün kapudan gelince. Ve hem sultanımdan dilek iderin bizi pâdişah ile barıştrasız

21 — devr-i kıyametedeğin dustluk idelüm vesselâm.

Bu nâme ve mektup taatisinden sonra Ferdinand tarafından elçi Sinan Beyle ahidnâme gelmiştir. Ahitnâme aynen şöyledir :

صورت عهدنامه که از طرف ریغا بحضورت پادشاه الاسلام خلدالله ملکه و سلطانہ آمدہ است

Suret-î ahidnâme ki ez taraf-ı Riga be Hazret-i Pâdişah-el islâm halledellâhü mülkehu ve sultanehu amede est

1 — Yüce dergâhta ve yüce talilü ulu pâdişah Sultan Bayezid ki yedi iklim pâdişahısın ve dahi ben ki

2 — don Ferendin Allahın inayetiyle ki Riga'yın ve Çiçilye'nin ve Kudüs-i mübarekin begiyin selâm eyleriz.

3 — Gerçeklik ile şimdiki halde yagilik idi sizin ile bizim aramızda ve şimdiki halde Allah buyurursa

4 — geldik eyü doğruluk üzerine; şol nesnelere ki bunda yazılmıştır ve dahi ol hep tutsakları erkek

5 — ve dişi büyük ve küçük, yiğit ve koca ki bulunur benim vilâyetimde. Şunlarkim kuruda aldım ve yaşta aldım ki

6 — senin pâdişahlugunun adamlarıdır, dükeli sana virürin ve anlardan gayrilerinkim kendüler istemezler gelmeğe

7 — ve hem sizin pâdişahlugunuz dahi öyle eylesün bizim adamlarımızı. Ve benüm beylüğüm dahi şöyle iktiza itti ki

8 — virem; senin pâdişahlugunun toplarını ki benüm adamlarım alubdurur *Otranta*'dan yedi büyük topları ve dahi

9 — girüde kalan oklardan şunlarkim beylüğümün elinde bulunur ve anlarki küçük toplardan ve Zarbezenlerden

10 — bilinür virürin meğer ki yâd kişiler almış ola. Gögelar ve kedirgalar yâd iklimden ki yanımda değiller idi

11 — ve senin pâdişahluğun hazreti dahi buyura vireler benüm çanlarımı ki aldılar, senin adamların ki *Avlonya*'dadır

12 — ve hem beylüğüm şöyle ahd ider ki senin pâdişahluğuna hiç bir ziyan itmiye denizden ve karadan ve senin

13 — pâdişahluğunun bir ademisine ziyan itmeyim ve bir âdemin buluna benim memleketimde ziyan itmeyim ve bir âdemim ki buluna

14 — senin memleketinde ziyan etmiş ben boynuma alurın ol ziyan olanı ben ödeyim; sizler de bizim için

15 — şöyle eyliyesiz bizim tarafımıza. Ve dahi benim vilâyetimde olan âdemlerim varalar bazirgânlık ideler sayır

16 — halk gibi. Kanun üzere bacaların vireler ve hem vilâyetime gelen âdemlerunıza biz dahi öyle ideriz. Ve dahi

17 — benüm bezirganlarımdan ki vilâyetinde fevt ola rızkı benüm ola; ben dahi şöyle eyliyayın sizün

18 — tarafınıza. Ve dahi şunlar ki eyledik Allahın emriyle oluna barışıklık sizin ile bizim aramızda hiç bir

19 — eğrilik olmya. Bizim aramızda barışıklığımız şöyle olunakim tâ ölünce Allahın inayetiyle. Ve dahi

20 — şöyle and içerin ki yiri ve göği yaradan Allah için ve dahi dört kitap hakkı için ki dört peygambere gelmiştir

21 — ve dahi babam ruhi için ve eğer sultanım buyuracak olursa şol barışıklık içinde ongürüs beyi ile

22 — ve Riga Kastilya ile kastelnon bile olsun. Eğer devletlu sultanım emrederse elçileri

23 — devlet âsitânesine yüz sürüyü varalar vesselâm.

صمدیت مکتوبی لشکر از طرف مرعی بنابر احمد شایسته

مسجد و مکان سوره صلوات اولادکم لودل وقت کم دولت مشیکه سیم احوال خودت کلمه
 مسرتفوقه درم فرت دنیو وکدی بن سلطانم بخوش کدب انور غایت ز غم و کوز
 سوکو ابله ابو حوز الله بار شقیق لدره سلطانم نصر جالشو جالشو رضی کر پناه
 حضرت طرفین هم بتو جوفه ابله اولسه ختلفه غایت خسته لولیم کافه کرده
 نونه وکسان کیسه سیورمش کر که تقوله اولدیق بو بار شقیق اولاد و حوز ابله
 فایت خودت که بوم خاطر لیجونه لوتکره کله نغصیر انا من سر لغه که داخل اولاد
 بنیم لیجونه ایلوک لبر ایلر که بار شقیق اولاد آنو کجی که بر لرسان کیسه سولمش که شول
 اشته لیجونه شهید وکن دیشوب و اولمش ابله شهیدی آیر تله ق فایه کله کله کله
 سوله سلما لکسه وک ک خدی کله کوره سرور عرض ابله آنو کجه کم سنا کجه
 البقیقم ک سلطانده دیکر لیجونه پاشا حضرت ابله بنی بار شهید ابله توم
 دلیم حوز اولاد و سلفتم ایلوک سیر لر قیدی سوله اولاد طهر و خیل هم سرور کوه
 هم طهرون اولمش اولاد بنوم اهلهم مسرتفولیه سلطانم آگنه دیش کله و طهرون کم
 اوترا ماره و اولان زیا کجی بن لودل ایلوب قدر این بلکه دلخی زیاده بنوم کله
 اولد سوز نجانبه خورش اولوب کله کله بوم کجه سوز سیورمش لر بنه حق اولد و کجه
 زبیرن بوسوزی جرن که بار شقیق اولاد سلطانم خرنید ابله اشته کوه کله
 سوزک خاطر خورش اولاد که شهید بن خسته اولاد سوز ایل الله بلا سوز بنوم ایلد سوز کله
 کون کر انده هکر سنا بکر ایل کومنه و کوز طاری لری و قوماش لری کم لر اشته کله
 اولد آیزلین بونه سنا که حدی شول لغیله کله ر اوطیق اعز لیق بولور کون کر
 اول سینه سنا کجه بنوم البقیقم کم پاشا جه و سلطانم قویه و زن بنوم البقیقم
 و سنا بکر لیس قویه کله و هم سلطانم دیکر لیجونه پاشا ایل پارتشید کر
 کور قیانه وکن دشتون لولیم و السلام

“KİTABI KORKUD” VE OĞUZ DESTANI GELENEĞİ *

Yazan: V. M. JIRMUNSKIY Çeviren: Dr. İsmail Kaynak

— I —

Türk dilini konuşan halkın biricik destanî eseri olan “Korkud dedemin kitabı” (“Kitabi Dede Korkud”) (V. V. Barthold’un “bı-lin=destanlar” adını verdiği) bir önsöz ile on iki “hikâye” veya manzumeden ibaret bir destan külliyyatıdır. Her hikâyenin ayrı bir mevzuu vardır; bunları yalnız bir hikâyeden diğer hikâyeye geçen kahramanlar birleştirmektedir. Oğuzlar’ın destanî hâkimi Bayındırhan’a tâbi olan bahadırlar destan hakramanlarını teşkil etmektedirler. Bunların en büyüğü bahadır Kazan-bek (veya Salur-Kazan), Bayındırhan’ın damadı ve “iç Oğuzlar’ın” başbuğudur. Hanların, beylerin ve halkın bilgiç müşaviri ve aynı zamanda millî kahramanlık destanlarının koruyucusu ve ağızdan okuyarak nakleden şairi aksakallı ihtiyar Dede Korkud da bütün bu hikâyeleri birbirine bağlayan bir destan kahramanıdır. Bu hikâyelerde Korkud hâdiselere iştirak eden ve onları meydana getirip aynı zamanda olayları ifa eden bir kimse olarak görülmektedir. Her hikâyenin sonunda o kahramanın şerefine “hikâyeyi tertiplemiş oluyor”, kahramanın yararlıklarını övüyor ve aynı zamanda, şerefine hikâyenin söylendiği hanı takdis ediyor.

Hikâyelerin esas metni nesir olmakla beraber bazı kısımları manzum bir karakter taşımaktadır. Bu gibi nesir halindeki hikâyelerin içine manzumelerin katılmış olması şekli Türk dili konuşan halkın çok eski destanî hikâye tarzını teşkil etmektedir.

Destanlarda geçen coğrafi yer isimlerine istinaden hâdiselerin cereyan ettiği saha, Güney Kafkasya (Ermeni dağları) ve Anadolu (Trabzon, Bayburt v. s.)’dur. Barthold: “Çağdaşları olan halk şairleri gibi destan kahramanları da Ermeni dağlarında, çadırlarda, at, deve veya koyun sürüleriyle yazlık yaylalarda, fakat bağ ve bahçelere de sahip olarak tam veya yarı göçebe hayatı sürüyorlar”¹.

* Sovetskoe Vostokovedenie 1958, 4.

¹ V. Barthold. Turetskiy epos i Kavkaz. “Yazık i literatura” (Türk destanı ve Kafkasya. “Dil ve Edebiyat”, t. V. L., 1930, s. 11-12.

Buna belki de şunu ilâve etmek gerekirdi: Dede Korkud destanlarında, yerleşik yabancı bir kavim halkının hâkimi durumunda bulunan veya eskidenberi yerleşik hayat süren bir ülkenin hududundaki şehir ve kalelere akınlar yapan savaştıcı tam veya yarı göçebe bir kavim tasvir edilmektedir.

“Kitabi Korkud”daki derebeyliği ve Müslümanlığa ait renk keza Oğuz destanlarının tarih bakımından daha sonraki inkişaf merhalesini teşkil eden yakın doğu devresiyle ilgilidir.

“Kitabi Korkud” un bizde XVI. yüzyıla ait iki yazması bulunmaktadır. Birincisi Drezden, ikincisi de, yakın zamanda keşfedilen ve birincisine nazaran başka bir şekilde tertiplenmiş olup yalnız altı hikâyeyi ihtiva eden Vatikan nüshasıdır.² Drezden nüshası 1815 yılında Alman müsteşriki H. F. Diez tarafından keşfedilmiştir. Adı geçen müellif bunlardan VIII. destanı teşkil eden tek gözlü dev (Depegöz)’e ait menkıbeyi, “Odyssey”den bilinen hikâyeye mevzuunun yeni bir şekli olarak Almancaya tercüme etmiştir.³

1891-1892 yıllarında V. V. Barthold, daha henüz Peterburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi’nde öğrenci iken bütün bu elyazmayı kopye etmiş ve daha sonra (1894-1904) bunlardan I-III. ve V. kısımlarını Rusça tercümeleri ve bir önsözle birlikte neşretmiştir.⁴

Bundan sonra Barthold bir kaç defa daha “Kitabi Dede Korkud” destanlarını ele almış, bilhassa “Türk destanı ve Kafkasya” (1930) adlı makalesinde esaslı bir şekilde bunların mevzuundan faydalanmıştır. Onun çalışmaları bu eserin ilmî bir şekilde ve her şeyden önce tarihî bakımdan incelenmesine başlangıç teşkil etmişlerdir. 1922 de Barthold “Vsemirnaya literatura” (“Dünya edebiyatı”) neşriyat serisi için bütün destanların tam rusça tercümesiyle birlikte bir önsöz hazırlamıştır. Maalesef, bu neşriyatın lâğvedilmesi neticesinde, ilmî olduğu kadar edebî değeri bakımından da fevkalâde olan bu tercüme, Barthold’un sağlığında neşredilememiştir. Bu tercüme

² Bk. Ettöre Rossi. Il “Kitab-i Dede Qorqut”. Racconti epico cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con “facsimile” del ms. vat. turco 102. Citta del Vaticano, 1952.

³ Heinrich Friedrich Diez. Denkwürdigkeiten von Asien... 2. Theil. Berlin und Halle, 1815, (“Der neuntdeckte oghuzische Cyklop verglichen mit dem homerischen”), S. 399-457.

⁴ “ZVORAO”, t. VIII, 1894, s. 203-218; t. IX, 1899, s. 175-194; t. XII, vıp. 4, 1900, s. 037-059; t. XV, vıp. II-III, 1904, s. 1-38.

ancak (SSCB. İlimler Akademisi arşivinde mahfuz elyazmalarından alınarak) 1950 yılında⁵ fazla rağbet görmeyen bir Azerbaycan İlimler Akademisi serisinde neşredilmiştir.⁶

A. Yu. Yakubovskiy’in “Literaturnie pamyatniki” (“Edebî eserler”) serisi için hazırlanmış olduğu destanların tefsir edilmiş nüshası da yayınlanmamıştır.

Bu esnada fevkalâde kıymetli bir eser olup destanlara tahsis edilen türkçe, almanca ve italyanca olarak bir sıra yeni neşriyat yayınlanmıştır.⁷ Sovyetler Birliğinde toplanmış olan folklör malzemesi, maalesef, bu tetkiklerde istifade edilememişlerdir. Eserin tam metinli orijinali 1916 da İstanbul’da Kilisli Muallim Rifat tarafından yayınlanmış olup, aynı eseri 1938 yılında yine İstanbul’da geniş bir önsöz ilâvesiyle Orhan Şaik Gökyay lâtin alfabesiyle tekrar yayınlamıştır.⁸ Azerbaycan neşri de keza lâtin alfabesiyle olmak üzere 1939 da çıkmıştır.

Aslında “Kitabi Dede Korkud”un basılmış şekli aynen, Güney Kafkasya ve Anadolu’da XV. yüzyılın ikinci yarısında Oğuzlar arasında ağızdan ağıza söylenen Oğuz bahadırılıklarına ait destanî şekle uymaktadır. Mamafih bu külliyyatın yığıtlık destanları ve manzumelerinin mühim bir kısmı ilk olarak IX-X. yüzyıllarda Oğuzlar’ın eski yurdu olan Sirderya boylarında meydana gelmiş ve Selçuklu hânedanının emri altındaki bir kısım Oğuzlar’ın kuzey İran eyaletleriyle güney Kafkasya ve Anadolu’yu ele geçirdikleri XI. yüzyılda Yakın-Doğuya geçmiştir. Barthold: “Oğuzlar, Korkud ve Kazanbek’e dair destanlar batıya, şüphesiz, Azerbaycan, Kafkasya ve Anadolu’nun türkleşmesi zamanına rastlayan, Selçuklu İmparatorluğu devrinde (XI-XII. yüzyıllarda) nakledilmiş olduklarını” yazmaktadır.⁹

⁵ Arhiv AN SSSR, şift 68. 1. 183.

⁶ “Dede Korkud”. Akademisyen V. V. Barthold’un tercümesi. Neşredenler: Hamid Arashi, M. T. Tahmasib. Baku, Azerbaycan S. S. C. İlimler Akademisi neşriyatı, 1950.

⁷ Bilhassa Bk. Walter Ruben. Ozean der Marchenströme, t. I Die 25 Erzählungen des Damons... Mit einem Anhang über die 12 Erzählungen des Dede Korkut. Helsinki. 1944 s. 193-285; Ettore Rossi. Gösterilen eser. s. 1-95.

⁸ Orhan Şaik Gökyay. Dede Korkut. İstanbul, 1938. Önsöz.

⁹ Barthold. Eşçe izvestie o Korkude (Korkud’a dair bir haber daha), ZVO-RAO, t. XIX, vip. I, 1909, s. 076. Keza Bk.: <. Barthold. 12 Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens, bearbeitet von Th. Menzel. “Die Welt des Islams”, Beiband, 1935, s. 107.

“Kitabi Korkud” destanî hikâyeleri, diğ er Yakın Do ğ u ve Orta-Asya milletlerinin tarih ve folklor malzemesiyle karşı laştırılacak olurlarsa bir ç ok misallerle olduk ç a güvenilir bir ř ekilde sö ylenebilir ki, bunların ayrı ayrı her biri, yukarıda iř aret edilen O ğ uzlar’ın iki ayrı tarihî sahfasında destan kü lliyatına dahil edilmiş olup, bununla birlikte her bir menkıbe bilhassa Orta-Asya ve Yakın-Do ğ u’ya ait eski tarih ve folklor malzemesinin izlerini taş maktadır.

Orta-Asya yazı kaynaklarından birinci yeri (1660- yılları civarında) ¹⁰ Hiva hanı olan Ebulgazi han’ın “Şecere-i terâkime” adlı eseri almaktadır ki bu eser kısmen daha eski tarihî kaynaklara (XIV. yüzyıl başındaki Reşid ud-din’e) ve kısmen de ağızdan nakledilen Türkmen halk menkıbelerine istinad etmektedir. Ebulgazi eserinde sık sık, “geçen günlerin bahşileri”, “zeki Türkmen ihtiyarları” ve “tarihe istinad eden Türkmen asıl ve bahşileri” ni, kaynak olarak göstermektedir ¹¹. O ğ uzlar’ın Sirdeya boylarında yaşadıkları Korkut ile Salur-Kazan’ın destanî devrinin Hicrî üçyüz yıl ¹² öncesine (yani Milâdî IX-X. yüzyıllara tekabül eden) ait olduğunu yazıyor. “Şecere-i Terakime” de Korkut-ata’dan birkaç O ğ uz hanı’nın “veziri” olarak bahsedilmektedir. Bu tâbir yeni bir derebeyi ünvanı olup, eski içtimaî bir mevki adını kendinde gizlemektedir. Bu eski ünvana göre Korkut-ata aslında ihtiyar bilgiçlerin ve halkın reisi sıfatıyla kavmin bilgiç başbu ğ u olarak görülmektedir; hanları seçiyor veya azlediyor, hanlara ve halka onlar tarafından bir kâhinlik ve vasiyet olarak kabul edilen tavsiyelerde bulunuyor; kendisine kavmin en büyü ğ ü olarak hürmet ediliyor; şahsı mukaddes sayılarak kendi sözü üzerine han seçilen kimse de onun önünde diz çöküyor ¹³. Ebulgazi’nin Korkud’a dair anlattıklarının esası Reşiduddin’in tarih eserine istinad etmekte olup dolayısıyla kronolojik olarak 1300 yılları civarına rastlamaktadır ¹⁴.

Ebulgazi’nin eserinde keza Peçenekler (“Becene”)’e karşı yapılan savaşlarda ün salan O ğ uz boyundan Salurlar’ın beyi Salur-Kazan (veya Kazan-Alp)’a dair bir sıra malûmat vardır. “Kitabi Korkud”

¹⁰ Bk. A. N. Kononov. Şecere-i Terakime. Hiva hanı Ebulgazi’nin eseri, İzd. AN SSSR. 1958.

¹¹ Aynı eser, s. 52, 53, 78;

¹² Aynı eser, s. 61;

¹³ Aynı eser, s. 57-60.

¹⁴ Buna muvazi olarak Bk. Orhan Şaik Gökyay. Gösterilen eser, s. XVIII-XXI.

daki “Salur-Kazan’ın çadırının yağmalattırılmasına dair hikâye” (II)’de Ebulgazi’nin iki defa anlattığı¹⁵ Sularlarla Peçenekler arasında cereyan eden savaşa dair birçok tafsilât vardır. “Şecere” de “Kitabi Korkud” dan farklı olmakla beraber Salur-Kazan’ın hatunundan (Altun-Gözeki adıyla) bahsedilmektedir. Fakat destanda olduğu gibi burada da o, cenkçi olarak ün kazanmış olup menkıbevî ismi “boylu Burla-hatun” şeklinde geçmektedir, ki bu da Türkmen halk tarihçisinin haberine uygundur: “Kazan-Alp’ın hatununun boyu uzundur”¹⁶. Korkud destanı külliyyatının hikâyelerinden birinin kahramanı olan Salur-Kazan’ın oğlu Uruz-bek, keza Ebulgazi’nin Salur beylerine ait şeceresinde Ötküzli-Urus¹⁷ olarak zikredilmiştir.

Nihayet, Oğuz destanında Bamsi-Beyrek adıyla bilinen (“Kamburı’nın oğlu Bamsi-Beyrek’e dair hikâye”, III) Alpamış’a dair Orta-Asya hikâyesi de “Şecere-i Terâkime” de aksettirilmiştir. “Oğuz halkını kâhimiyetleri altına alarak uzun yıllar beylik eden” yedi kız arasında Salur-Kazan’ın hatunu yanında Ebulgazi, Karmış-bay’ın kızı ve Mamış-bek (yani Alpamış = Alp-Mamış)’ın hatununu da zikretmektedir. Ebulgazi’nin anlattığına göre, “onun mezarı Sir nehri boyunda olup halk arasında tanınmıştır. Özbekler ona Barçının Kök-kesene (“Barçın’ın gök renkli evi”) adını vermişlerdir”. “Bu çini işlemlerle süslü şaheser bir gumbaz (kümbet)’dir”¹⁸.

Orta-Asya’da Türkmenler, Özbekler ve bilhassa Kazaklar arasında muhafaza edilen Korkud’a dair efsaneler bu folklör kaynaklarından bir kısmını teşkil etmektedirler. Bunlar arasında Korkud’a dair efsanelerin yayılmış olmasının sebebi, XI. yüzyıl ortalarında Sirderya boyundaki Oğuzlar’ın başka bir Türk eli olan Kıpçaklar tarafından sıkıştırılmaları ve neticede bunların büyük bir kısmının Kazaklar’a karışmış olmasıdır. Barthold, kendi el yazısıyla yazdığı “Kitab-i Korkud” un tercümesinin önsözünde şöyle yazmaktadır: “XIII. yüz yılda bile Moğollar’ın, Sirderya boylarında Türkmen veya Oğuzlar’-

¹⁵ Ebulgazi, s. 56 ve 73-74. Keza Bk. V. M. Jirmunskiy, H. T. Zarifov. Özbek millî kahramanlık destanı (“Uzbekskiy narodniy geroičeskiy epos”). M., 1947, s. 15.

¹⁶ Ebulgazi, s. 78.

¹⁷ Aynı yer, s. 70.

¹⁸ Aynı yer, s. 78. (“Türkologičeskiy sbornik” - Türkoloji mecmuasının 1951, No. 1, s. 93-102) inde neşrettiğim “Sledı oguzov v nizov’yah Sır-Dar’i (“Sirderya boylarında Oğuzlar’a dair izler”) adlı makalemde, Ebulgazi’nin bahsettiği arkeolog V. A. Kallaur’un 1900 yılında resmini çekip A. Yu. Yakubovskiy’nin de 1927’ de tetkik ettiği, Kök-kesene (veya kâşane) mezarının Sıgnak harabelerinin yakınında bulunduğunu tespit etmek imkânını elde etmiş olduğumu belirtmiştim.

in kalıntılarına rastlamış olmalarına rağmen, İslâm coğrafya eserlerinde Kırgız (yani Kazak) isteplerinden bahsedilirken eski “Oğuz istepleri” ismi yerine yeni “Kıpçak istepleri” tâbiri kullanılmıştır”. Yine aynı müellif: “Kıpçaklar vasıtasıyla Kazaklar’ın Oğuzlar’dan Korkud kültürünü benimsediklerini” yazmaktadır.

Korkud’un efsanevî mezarı, bugüne kadar, Sirderya sahillerinde Cusalı’nın 20 kilometre aşağı (tren istasyonu Horhut’un aşağısında). IX-X. yüzyıllarda Oğuzlar’ın yurt tuttıkları sahada muhafaza edilmiştir. Müslüman azizi (“evliya”) sı ve aynı zamanda ilk halk şairi ve onları ilk olarak kopuz çalmağa öğreten, hekim ve kâhîn, ölümden kaçmağa teşebbüs eden v. s. şeylere muktedir halk şamanı (“baksı”), şamanların “piri” sıfatıyla hakkında rivayetler bulunan bir kimse olarak Korkud’un bu mezarı yerlilerin ziyaret merkezi olmuştur¹⁹.

Barthold’un ve Kazak etnografi Valihanov²⁰ un fikirlerine göre, şeklen islâmlaştırılmış olan bu rivayetler Oğuzlar’ın eski, müslümanlık öncesi (şamanî) inançlarını aksettirmektedir.

“Kitabi Korkud” un yayınlanmış metninde Oğuzlar’ın destanî başbuğu Bayındır-han’dır. V. V. Barthold²¹ ile V. İ. Gordlevskiy²²’in

¹⁹ V. Barthold. Turetskiy epos i Kavkaz (Türk destanı ve Kafkasya), s. 14-15. Bu husustaki çok sayıdaki haberlerden bilhassa aşağıdakilere bk.: Gr. Potanin. V yurte poslednego kirgizskogo tsareviça. “Russkoe bogatstvo” (Son Kırgız şeyzadesinin yurdunda. “Rus serveti”), 1896, No. 8, s. 85-86; A. Divaev. Neskol’ko slov o mogile svyatogo Horhut-ata (Aziz Horhut-ata’nın mezarına dair bir kaç söz). ZVO RAO, t. X, 1897, s. 193-194; P. S. Spiridonov. Odin iz variantov legendy o Horhute (Korkut’a dair efsanelerden birinin variantı). “Protokoli zasedaniy i soobşçeniya çlenov Turkestanskogo krujka lyübiteley arheologii” (Türkistan arkeoloji sevenler derneğinin toplantı zaııtıları), 1909, s. 18-19; İ. A. Çekaninskiy. Baksılık (Kazaklar’ın eski inançlarına dair izler). “Zapiski Semipalatinskogo otdela Obşçestva izuçeniya Kazahstana” (Kazakistan öğrenme derneğinin Semipalatinsk şubesinin notları), t. 1, vıp. XVIII. Semipalatinsk, 1929, s. 77 ve devamı. Keza bk. Muhtar Auezov i Leonid Sobolev. Epos i folklör kazahskogo naroda. (Kazak halkının destan ve folklörü). “Literaturny kritik” (Edebîyat münekkidi), 1939, No. 10-11, s. 228.

²⁰ Ç. Ç. Valihanov’un eserleri. SPb., 1904 (“Zapiski İmperatorskogo Rus kogo Geografiçeskogo obşçestva po etdeleniyu etnografii” = Rus imparatorluk Coğrafya derneği, etnografya bölümü notları, t. XXIX), s. 28.

²¹ V. Barthold. Turetskiy epos i Kavkaz (Türk destanı ve Kafkasya), s. 5; aynı müellifin: Oçerk istorii Turkmenskogo naroda. Sb. “Turkmeniya” (Türkmenistan halkının tarihçesi. “Türkmenistan” mecmuası), t. I, L., İzd. AN SSSR, 1929, s. 34.

²² VI. Gordlevskiy. Gosudarstvo Sel’djukidov Maloy Azii (Anadolu Selçuklu devleti) M.-L., İzd. AN SSSR, 1941, s. 50.

işaret ettiklerine göre, böyle bir destanî isimle han, ancak, Yakın-Doğu’da Oğuz elini, hâkim zümre olarak Bayındır boyundan gelen Türkmen hânedanı Ak-koyunlular’ın idare ettiği bir devirde (XIV. yüzyıl ortalarından XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar) Oğuzlar’ın efsanevî başbuğu olabilirdi. Rossi’nin kaydettiğine göre, bu elin destanî başbuğu ismini alan hânedan sultanları Salâtin-i Bayındırıyye²³ resmî ünvanını taşımaktaydılar. Bayındır-han’ın eski destanî an’aneyle dayanan bir desteği yoktur. Onunla ilgili destanda işlenmiş bir mevzu olmadığı gibi (boy isminden maada) özel bir ismi de yoktur. “Kitabi Korkud” da o tamamen passif bir hükümdar olarak gösterilmiştir. Oğuz bahadırlarının başbuğu sıfatiyle o, “Korkud destanları”nda onun damadı ve beylerbeyi durumunda bulunan, Salur boyuna mensup ve daha önce yaşamış olan Kazan-Alp’in yerine geçmiştir.

Öyle görülüyor ki “Bahadır Domrul” (V) ve “Kanlı-koca oğlu Kan-Turali” ye dair (VI) destanî hikâyeler daha sonraki, Yakın - Doğu devrine aittir. Bu iki hikâye “Kitabi Korkud” da birbirini takip etmekte olup, bunlar artık dış görünüşleri bakımından destan külliyyatına dahildirler, çünkü bunların kahramanlarından diğer hikâyelerde bahsedilmediği gibi bunlarda diğer destanlarda mevcut Bayındır-Han, Salur-Kazan ve diğer destan kahramanlarından bahsedilmektedir. Yalnız bu hikâyelerin de sonunda şiiri besteleyen sıfatiyle Dede Korkud’un mutad son sözleri mevcuttur.

“Kan-Turali’ye dair hikâye” (VI)’de genç Oğuz beyinin Trabzon tekfuru (hâkimi)’nin kızına talip olması anlatılmaktadır. Bizans’ın Anadolu’daki hâkimiyetinin kalıntısı olan Komnenler’in Trabzon İmparatorluğu 1464 yılında Türkler tarafından tamamen fethedilmiştir. O zamana kadar, yani XIV. yüzyıl ortalarından XV. yüzyıl ortasına kadar, tarihî kaynaklarda defalarca Ak-koyunlu hanedanına mensup beylerin, Trabzon prensesleriyle vukubulan evlenmelerinden bahsedilmektedir.²⁴ Mihail Paneret’in Bizans kroniğine istinaden Rossi, Türkmen emiri Turali-bek Bozdoğan (veya Türkali Bey) in 1348 yılındaki Trabzon akını ile oğlu Kutlu-bek’in 1351 yılında III. Aleksey Komnen²⁵’in kızkardeşi olan Trabzon prensesi Mariya ile evlendiğini yazmaktadır. Böylece her nekad bu hikâyedeki kahra-

²³ Ettore Rossi. Gösterilen eser, s. 31.

²⁴ V. Barthold. Turetskiy epos i Kavkaz (Türk destanı ve Kafkasya), s. 5.

²⁵ Ettore Rossi, Gösterilen eser, s. 33.

mana atfedilen, meselâ kahramanın bir yiğit sıfatıyla bir kıza talip olması (ejderlerle, yani azgın arslan, siyah boğa ve deve ile savaşı, nişanlanacağı yiğit kızla teke tek güreşmesi) tarzındaki eski destan motifleri “Kan-Turali hikâyesi” nde mevcut ise de böylece kahramanın adı ve devrin umumî tarihî durumu bizi, bu destanın XIV. yüzyıl ortalarında tertiplenmiş olduğu kanaatine sevketmektedir.

“Yiğit Domrul’a dair hikâye” ile (V) kahramanın Ezrail ile savaşması mevzuu ortaya çıkmaktadır. Bu mevzu, “Digenis Akrit’e dair Bizans efsanevî hikâyelerinden iyice bilinmektedir, ki buradan Rus dinî şiirine “Anik-voin” (“Er-Anik”) (Grekçe’deki Aniketos, yani Digenis’in lâkabı olan “yenilmez” kelimesinden gelmektedir.²⁶ Digenis’e ait grekçe şiirlerdeki mevzuun çok defa “Kitabı Korkud” dakine benzeyen bir devamı vardır: Hikâye kahramanlarından genç kız, ihtiyar anne ve babanın kendi hayatlarını feda etmeyi reddettiklerinden sonra, Ezrail tarafından yenilmiş olan dostu genç yiğitin yerine onu kurtarmak için kendi hayatını feda etmeye hazır olduğunu bildirince, merhametsiz ihtiyarların aleyhine olarak, her iki genç aşık, ölüm meleği tarafından uzun ömürlülükle mükâfatlandırılıyorlar.²⁷ X. yüzyılda ortaya çıkan Digenis’e ait menkıbeler Anadolu ve Güney Kafkasya’nın ayrı, ayrı dil konuşan halkı arasında çok yaygın bir halde bulunduğu delil olarak, aynı mevzuun kısmen Ermeni folk-lörüne (Kaguan-Arslan ve nişanlısı Margrit)²⁸ aksetmiş olduğu gösterilebilir. Digenis’in Türk millî destanı “Seyyid-Battal”²⁹ ile olan müşahebetine de müteaddid defalar işaret edilmiştir. “Kan-Turali’ye

²⁶ Bk. İ. Jdanov. Eserleri t. I. SPb., 1904, s. 554, devamı, 571, devamı.

²⁷ Bk. A. Lesky. Alkestis, der Mythos und das Drama. “Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften”. Wien, Bd. 203, 2. Abhandlung 1925, s. 26-29. P. Falev, “Domrul” ile “Digenis” arasında biraz benzerlik olduğuna dair fikir ileri sürmüştür. Bk. Vvedenie v izučenie tyurkskih literatur i nareçiy (Türk edebiyatı ve lehçelerinin öğrenimine giriş). Taşkent, 1922, s. 26.

²⁸ Bagrat Chalatianz. Armenische Heiligenlegenden. “Zeitschrift des Vereins für Volkskunde”, 19. Jahrg., Hft. 4, 1909, s. 368-369.

²⁹ Bk. H. Gregoire. L’épopée byzantine et ses rapports avec l’épopée turque et l’épopée romane. Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques Académie royale de Belgique”. Bruxelles, 51 série, t. XVII. 1932, No. 12, p. 473-477. Mukayese için Bk. “Die Fahrten des Sajjid Batthâl. Ein alttürkischer Volks- und Sittenroman... übersetzt von Dr. Hermann Ethe”, B. I. Leipzig, 1871, s. 174., devamı.

dair hikâye” nin de ilgili bulunduğu Trabzon, Digenis menkıbesinin yayılma merkeziydi.³⁰ Kahramanın babasının, açıkça, müslüman asıllı bir isim olmayan Duka-hoca adını taşıması bilhassa bu hususta ikna edicidir: Digenis ana tarafından Bizanslı asıl Duka ailesine mensuptur. “Domrul”un, Anadolu ile ilgili olan bu münasebetleri, onun, Oğuz destanlarına, Yakın-Doğu tarih devresinde dahil olduğunu söylemek için bir delil teşkil etmektedir.

Babanın, savaş arkadaşlarının şirret sözlerine uyararak bir genç yiğit olan öz oğlunu nasıl öldürdüğünü anlatan “Derse-han’ın oğlu Bogaç-Can’ın hikâyesi” (I)’nin kahramanlarına diğer Korkud destanlarında rastlanılmamaktadır. Külliyyatın destanî çerçevesi (Bayındır-han’ın piri)’nin mevcudiyetine rağmen bu mevzuun da destanlara daha sonraları dahil edilmiş olması mümkündür.

Oğuz destanlarının baş kahramanı Salur-Kazan’a üç hikâye tahsis edilmiştir. Bunlar:

1 — Menşei bakımından tarihî olan “Salur-Kazan’ın çadırının yağmalanması” (II);

2 — Konusu bakımından ona yakın olan “Kazan-bek’in oğlu Uruz-bek’in esir edilmesine dair hikâye” ve

3 — Hâkim rolün genç yiğite ait olduğu “Salur-Kazan’ın esir edilmesi ve oğlu Uruz-bek’in onu nasıl kurtardığına dair hikâye” dir.

Uruz’un ilk cenge çıkmasına dair menkıbe konu bakımından buna benzer birçok hikâyenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ünlü babanın oğlu olarak ilk savaşa çıkan genç cengâver Oğuz destanının en sevimli şahsiyetlerinden biri oluyor. Esarete veya felâkete düşen baba veya yaşça büyük olan bir akrabanın yardımına koşmak ekseriya bu gibi savaş seferlerinin gayelerini teşkil etmektedir. Böylece, genç İkenk babası Kazılık-koca’yı, genç Sekrer ağabeyisi Ekrek’i esaretten kurtarıyorlar (X); genç Amran, ordasını gâvurların sardığı ağır yaralı olan babası Bekil’i onların elinden kurtarıyor (IX). Yukarıdaki iki hikâyenin birçok motif ve vak’aları konu bakımından birbirine yakın olduğu gibi aynı zamanda her ikisi de Uruz-bek’e dair hikâyeye uymaktadırlar (XI). Bu Oğuz kahramanlarının isimleri, Bekil ve Amran’ınki müstesna, diğer Korkut destanlarında da zikredilmektedir; bunun için bunların yeni şahıslar olmaları mümkündür. Sonuncu

³⁰ Digenis menkıbelerinde Trabzon’un ehemmiyeti için Bk. Bernhard Schmidt. Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder. Leipzig, 1877, s. 36-38. Mukayese için Bk. A. Lesky, gösterilen eser, s. 28.

isim belki de Kafkasya asıllıdır: “Kafkasya Prometey’i” Amiran veya Amran, Gürcistan ve Kuzey Kafkasya halkının destan ve folkloründe tanınmıştır.

Oğuzlarda, daha IX.-X. yüzyıllarda Sirderya boylarına gelmelerinden önce, mevcut en eski hikâyelerden birini, muhtemelen, “Bisat’ın Depe-Göz’ü nasıl öldürdüğüne dair hikâye” teşkil etmektedir (VIII). Bu eski hikâyenin Dits tarafından bulunan varyantı (değişik şekli) Doğuda olduğu gibi Batıda da insan yiyen tek gözlü dev (depe-göz-harfiyyen: gözü tepesinde bulunan—rusçası “temeg-lazy”)’in kör edilmesi şeklinde yaygındır³¹. Bu konu “Odyssey” (Uliks)’in siklop (dev) Polifen’in kör edilmesine dair hikâyesinden bilinmekte olup muhtelif şekillerde Kafkasya’da, “Binbir gece” adlı Arap masallarında ve keza Yakın-Doğu, Orta-Asya ve Güney Sibirya’daki Türkler arasında, yani bugünkü Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Kazak, Kırgız ve Altay Türk lehçelerinde kaydedilmiş (15 ayrı nüshadan fazla) şekilleri mevcuttur.

Orta-Asya ve Yakın-Doğu’daki Alpamış menkıbesi (yani kahramanın yiğitçe dünür olması, esir edilmesi ve rakibi=yalancı adla yerini alan ile karısının evleneceği gün esaretten dönmesi)³²’nin Oğuzca tercümesi olan “Kam-bur’ının oğlu Bamsi Beyrek’e dair hikâye”-nin aslımı bu eski bahadırılık destanı teşkil etmektedir. Bu konunun Altay asıllı olduğu, 1939 da neşredilen N. Ulagaşev adlı hikâyecinin anlattığı variantından, menşe bakımından çok eski bir Altay kahramanlık destanı olan “Alıp-Manaş” ile müşahebetinden görülmektedir. IX-X. yüzyıllarda Salur-Kazan ve diğer Oğuz kahramanlık menkıbelerine dahil edilen bu konu, şimdi ihtimal, mevzuu bakımından tarihî olan ve dış Oğuzlar’la birlikte Salur-Kazan’a ve iç Oğuzlar’a karşı çıkarılan isyanın destan kahramanı olarak bilinen

³¹ Bk. Oskar Hackman. Die Polyphemsage in der Volksüberlieferung. Helsingfors, 1904. M. N. Komarov. Ekskursü v skazoçnyy mir. Etyudy v oblasti mifov i narodnih predaniy (Masal âlemine seyahatler. Mitoloji ve halk efsaneleri sahasında tetkikler). 1886; Vs. Miller. Kavkazskie skazaniya o tsiklopah. “Etnograficeskoe obozrenie” (Sikloplara-devlere dair Kafkasya efsaneleri. “Etnografya tetkikleri”) k. IV, No. 1, 1890, s. 25-43.

³² Bk. V. M. Jirmunskiy. Epiçeskoe skazanie ob Alpamişe i “Odiseya “Gomera. İzvestiya AN SSSR. Otd. literaturı i yazıka”(Alpamış ile Homeros’un “Odiseya” sına dair efsane. SSCB İlimler Akademisi Haberleri, Edebiyat ve dil bölümü”), t. XVI, 1957, v. 2, s. 97-113.

Oğuz bahadırı Beyrek’e maledilmiştir (XII). “Bamsi-Beyrek” destanına konu bakımından uygun olan Beyrek’e dair hikâyeler bugüne kadar Anadolu’da söylenmekte olup muhtelif variantlar halinde 1930 yıllarında neşredilmişlerdir³³.

— 3 —

“Kitabi Korkud” Oğuzlar’ın mevcut menkıbelerinin hepsini kat’iyyen ihtiva etmemektedir. Hizmetkârların (çoban, uşak v. s.) figürleri hariç, destanda adı geçen kahramanların (yiğitler ve onların babaları) adedi kırktan fazla olmasına rağmen bunlardan ancak on’u bize kadar gelen destanların kahramanları rolündedirler. “Kitabi Korkud” destanlarının konularında müstakil bir rol oynamayan bahadırların, geçen vak’alarda hatırlatılmaları ile iktifa edilmeyip çok defa şu veya bu şürde onların, ozanın ve dinleyicilerinin iyice bildikleri aşikâr olan, mühim yararlıkları da birlikte kısaca zikredilmektedir. Ekseriya ozan, bu gibi karakteristikleri, az veya çok, devamlı bir menkıbevî katalog şeklinde; meselâ: düşman ile vukubulan kat’i savaşılarla iştirak etmekte olan beylerin isimlerini okurken (beylerin savaş meydanına gelişleri II, IV, Bayburt surları önünde savaş III) veya sefere çıkarırken (VII) veya düşman cengâverleriyle sıra ile teke tek dövüşe çıkarırken (XI) ve keza toy (ziyafet) sahnelerinde (II), yiğit müsabakalarında (III), ava çıkmaları gibi ve buna benzer sahnelerde vermektedir. Bir nev’i devamlı süs sıfatı gibi bahadırın ismine eklenen, bu karakteristiklerin, tamamen eski ve an’anevî ifade şekilleri vardır. Bunlar, Oğuz destan külliyyatında “Kitabi Korkud”a dahil edilmemiş çok sayıda menkıbenin varlığını göstermemizi sağlamaktadır.

“Kitabi Korkud” daki esas kahraman gurubunu teşkil edenler ve bilhassa onlar arasında daha çok ün kazananlar hakkında bize kadar gelmeyen menkıbelerin olması icabetmektedir.

Böylece, Kazan-bek, kendisini esir eden Tumanan kalesi tekfuruna “Kitabi Korkud” da ayrı şürler halinde bulunmayan yararlıklarıyla övünerek bunlardan şöyle bahsetmektedir: “Yedi başlı ejdere karşı yürüdüm; dehşeti karşısında sol gözüm yaşarmağa başladı;

³³ Bk. Orhan Şaik Gökyay. Gösterilen eser, s. LXIV-LXXI; Walter Ruben. Gösterilen eser, s. 206-227.

“gözüm” dedim, “işe yaramaz göz, sana ne oldu, bir yilandan mı korktun?” Ve daha sonra şöyle devam eder: “Umman denizinin yıkadığı çetin bir tepenin üzerinde, insanın erişemeyeceği yerde gâvurların şehri bulunuyordu; bunlar sağa, sola asker gönderiyor ve herkesi yeniyorlardı; onların yüzücüleri deniz dibinin her tarafını geziyorlardı” (inci arayanlar kastedilmektedir); “Bunlardan tecrübeli olan Tanrı'nın bizzat onların hâkimiyetinde olduğunu zannederek suyun dibinde birbirlerine bağırırlardı; onların ahlâksızları doğrıyu reddedip kötüyü okuyorlardı; onların kız ve nişanlıları altın aşıklerle oynuyorlardı; onların beyleri yabanî ot kadar çoktu. Oğuzlar altı defa sefer ettikleri halde bu kaleyi zaptedemediler; altıncı defasında ben, Kazan, adamlarımla gittim, altı gün mühlet bile vermeden kaleyi fethettim, kiliselerini yıkıp yerine camiler yapturdım...”.

Bu hikâyedeki malûmatın fazlalığı, ozanlarca bilinen fakat bize kadar gelmeyen, Kazan-bek'e ait iki destanın varlığını tahmin ettirmektedir. Bunlardan biri yedi başlı ejderle yapılan savaşa ve diğeri de Umman denizi sahilindeki kalenin zaptına dairdir.

Orta-Asya kaynakları Salur-Kazan'ın ejderle yaptığı savaşa dair destanların mevcudiyetini teyid etmektedirler. 1896 yılında A. Tumanskiy şöyle yazmıştır: (İhtimal Salur boyuna ait-V. J.) Türkmenlerden Salur-Kazan adıyla tanınan ve güya, ilk ataları olarak saydıkları, Hazer denizinin güneyinde oturan biri bizlerce malûmdur.” Salur Kazan “Gökten inip insanları yutan korkunç yılanın başını kesmiştir”³⁴. Bu destanın eskiliği Ebulgazi tarafından da teyid edilmektedir. Korkud'a attettiği Salur-Kazan'ın Peçenekleri yenmesi şerefine tertiplenen methiyede (“tartım”) şu mısralar vardır :

“Mavi gökten inip geldi canlı yılan,

İnsanı yutardı gördüğü zaman.

Salur-Kazan başın kesti vermedi aman,

Alplar, Begler, gören var mı Kazan gibi?”³⁵.

“Kır atın binicisi” Beyrek (VI, IX), ekseriya kendinden bahsedilirken “Bamsi-Beyrek'e dair hikâye” de onun ismine tertiplenen

³⁴ A. Tumanskiy. Po povodu “Kitabi Korkud” (Kitabi Korkud münasebeyle). ZVO RAO, t. IX, 1896, s. 269-271.

³⁵ Ebulgazi, s. 71. A. Tumanskiy neşrinde şiirin büyük bir kısmı tercüme edilmemiştir. Mukayese için Bk. A. N. Samoyloviç. Oçerki po istorii turkmenskoy literaturı. Sb. “Turkmeniya” (Türkmen edebiyat tarihçesi. “Türkmeniya” Mecmuası), t. 1, 1929, s. 150-151. “Dokladı AN SSSR”, 1927, s. 41-42.

esas konu ile ilgili olarak tasvir edilmektedir. Savaş meydanına Oğuz yiğitlerinin gelişi tasvir edilen savaş sahnelerinde (II, IV), kendisinden şöyle bahsedilmektedir: “Bayburt’u şerefle terkeden, renkli düğün çadırını hazır bulan, yedi kızın ümidi, kalan Oğuzlar’ın münadisi, Kazan-bek’in yardımcısı Beyrek, kır at üzerinde geldi”. Gâvur beyinde Beyrek’in yedi yıl müddetle esir bulunduğu Bayburt kalesi ile “düğün çadırı” sahtekâr Yartaçuk ile karısının düğünü yapılacak günde onun esaretten dönmüş olduğu hâdisesiyle ilgili olarak zikredilmiştir. Bu husus, “Salur-Kazan’ın esir edilmesine dair hikâye”de (IX) kahramanın bizzat söylediği kendi sözlerinden daha açık olarak anlaşılmalıdır: “Benim adım, hatununu başkalarının almak istedikleri bir sırada Para-Sara’nın kalesi Baybut’tan şerefle uçarak gelip onları durduran ve hatununu alan Bay-Buri-han oğlu Bamsi-Beyrek’tir.” “yedi kızın ümidi” (II) kelimelerinin mânası açık değildir. Barthold, bunların, kendisinin esaretten dönmesini bekleyen Beyrek’in kız kardeşleri (mukayese için III. destan, s. 38’e bk.) olduğunu yazmaktadır. “Kazan-bek’in yardımcısı” sıfatıyla Beyrek bilhassa “Dış Oğuzlar’ın isyanı” nda tasvir edilmektedir. Âsilerin elebaşısı Aruz onun hakkında: “O, damadımızdır, fakat aynı zamanda Kazan’ın yardımcısıdır” demektedir. “Oğuzlar’ın münadisi” olarak Beyrek “Kitabi Korkud”un hiçbir yerinde rol almamıştır, fakat Oğuz beylerinin “yardımcısı” olarak bu ünvanın ona ait olması muhtemeldir. “Kan-Turali’ye dair hikâye” de (VI) şiirin kahramanı ile birlikte (diğer Oğuz destan kahramanlarından bahsedilen hikâyedeki tek yer) yüzünde peçe taşıyan dört genç Oğuz bahadırına dahil olmak üzere, Beyrek’in ismi de zikredilmektedir. “Kan-Turali mükemmelliği ve güzelliği ile tanınan bir yiğit idi; Oğuzlar içinde dört yiğit peçe taşırdı: biri Kan-Turali, diğerleri Kara-Çükür, oğlu Kırk-Kopuk ve kır atın binicisi Beyrek”. Yalnız yukarıda zikredilen yerde bahsi geçen bu âdetin mânası açık değildir: metinden tahmin edilebileceğine nazaran, yiğidin güzelliğini örten peçenin nazarla ilgisi vardır. “Kitabi Korkud”un başka hiçbir yerinde Kara-Çükür ve Kırk-Kopuk’un ismine rastlanılmamakla beraber, anlaşılan, bunlar ozan ve dinleyicilerin bildiği kimselerdir.

“Yekenk’e dair hikâye”de (VII) Kazılık-koca’nın oğlu Yekenk Bey, Bayındır-han’ın veziri olarak tasvir edilmiştir. Aynı destana göre, “Salur-Kazan’ın çadırının yağmalanması hikâyesi” nde (II) Oğuzlar arasında İslâm dininin vaızı olarak tanıtılan dış Oğuz beyi Emen

Yekenk'in hocasıydı. Uruz-bek, (Salur-Kazan'ın yeğeni) Kara-Güne'nin oğlu Kara-Budag ve dış Oğuz beyi ihtiyar Aruz'un torunu bahadır Dundaz ile birlikte Yekenk genç Oğuz yiğitleri grubuna mensuptur. Bayındır-han'ın ziyafetinde o, hanın sol tarafında, Uruz, sağ tarafında, Kara-Budag ise hanın karşısında oturuyor (III), Bamsi-Beyrek'in evindeki düğün ziyafetleri esnasında o, aynı yiğitlerle bahadır yayından ok atma müsabakasına iştirak ediyor ve adı geçen Bamsi-Beyrek'in Bayburt seferine katılıyor (III). Beyrek'e dair destanın yazarı ona "beyler başı" şeref adıyla hitabediyor.

Salur-Kazan'ın Gâvur kralı Şükli ile yaptığı savaşa iştirak eden Oğuz beylerinin listesindeki (II, IV) ismine eklenen sıfatlarda, "Kitabi Korkud"da bulunmayan Yekenk hakkındaki menkıbelere ait malûmat zikredilmiştir: "Kartalın çaylağı mahvetmesine benzeyen bir kahramanlıkla, dehşet saçan kuşağı, kulağında altın küpesi; onunla birlikte savaşan diğer Oğuz beyleri birbiri ardından düşüyorlardı" (II); IV. variantteki: "birbiri ardından atlarından düşen diğer Oğuz beyleri" cümlesiyle mukayese ediniz.

"Kitabi Korkud"daki müstakil mevzularda birinci rolde bulunmayıp destanlarda dolayısıyla adları geçen çok sayıdaki diğer Oğuz beylerinden bilhassa sık sık Salur-Kazan'ın kardeşi, "kara dağdaki kulübesi siyah boğa derisi ile örtülü olup, hiddetlenince siyah taşı balçığa çeviren" (ihtimal, kılıcıyla taşı, balçığı keser gibi parçalamış), "bıyıklarını arkasındaki yedi yere bağlayan", "erleri mahveden" Kara-Güne'nin adı geçmektedir (II). "Kara dağ" - "kara boğa" - "kara taş" tâbirleri kahramanın taşıdığı Kara-Güne ismine bağlı olup kendisini tasvir etmektedir; uzun bıyıklar, Oğuz kahramanlarının an'anevî yiğitlik alâmetidir (Koroğlu destanının Azerbaycanca tercümesinde, kahramanın bıyıkları "bükük olup kulaklarının arkasına tutturulmuştur")³⁶.

Kara-Güne'nin "yağız Arap atı" vardır. O, Salur Kazan ile birlikte ava gidiyor, ağabeyisinin görmüş olduğu kötü rüyayı tâbir etmesine yardım ediyor, "Salur-Kazan'ın evinin mahvedilmesi"ndeki gâvurlarla yapılan kat'î savaşlara iştirak ediyor (II) ve "Uruz'un esir edilmesi" nde (IV), Uruz-bek ile birlikte Kazan-bek'i kurtarmağa giden birliğin komutanlığını yapıyor (XI), ağabeyisi ile beraber dev Depe-Gözü yenemiyorlar (VIII). Kendisine hücum eden gâvurları

³⁶ Bk. V. M. Jirmunskiy ve H. T. Zarifov. Gösterilen eser, s. 177.

Amran onun adıyla tehdid ediyor (IX). Kazan-bek'in öldürülen Beyrek'in cesedi önünde ağladığı çadırına ilk önce o giriyor ve ona dış Oğuzlar'dan intikam almak vazifesini hatırlatıyor (XII).

Tarihî esasa dayananlar dahil, Salur-Kazan'a ait bütün şiirlerde (II, XII), ağabeyisinin birinci yardımcısı olarak mühim rol oynayan Kara-Güne'nin bu yeri, Oğuz destanlarının daha Orta-Asya'daki tertiplenme devrinde aldığını düşünebiliriz.

Kara-Güne'nin oğlu Kara-Budag (veya Kara-Budak) savaşa “şalvarlı, kırmızı mahmuzlu ve atının eğerinde püsküller olduğu halde” diyor (II). Ozanlar onun hakkında menkıbevî olduğu kadar romantik mahiyette hikâyeler biliyorlardı; kendisine şu sıfatları atfediyorlardı: “Hamid ve Mardin kalelerini yokeden, demir yayla teçhiz edilmiş bulunan Kıpçak kiralına kan kusturan, Kazan'ın kızına erkekçe sahip olan” (II). Her ne kadar “Mardin kalesi” bizi Anadolu ve Suriye hudutlarına ve dolayısıyla Yakın - Doğu'ya atfedilen destanlar çevresine götürüyorsa da, “demir yayla teçhiz edilmiş bulunan Kıpçak kiralı” ile Kara-Budag'ın teke tek cengetmesi bizi, daha XI. yüzyılda Oğuzlar'ın Orta-Asya'daki yurtlarında Kıpçaklarla yaptıkları tarihî mücadeleler zamanına sevk etmektedir (yukarıya bk.). Buna göre, ihtimal, bu kahramanın menkıbevî biyografisinin gelişmesi mütevali iki safha arz etmektedir. Kara-Budag'ın, amcası Kazan-beg'in kızına yiğitçe talip olması veya onu zorla kaçırmaması keyfiyeti de destanın eski bir vasıf taşıdığını göstermektedir. Her ne kadar Orta-Asya yazı ve folklor an'anesinde bu destan hiçbir iz bırakmamışsa da, bunun Oğuz tarihinin İslâm öncesi devrinde tertiplenmiş olduğu düşünülebilir.

Uruz, Yekenk ve yiğit Dundaz gibi Kara-Budag da Oğuz yiğitlerinin genç nesli, genç bahadırılar grubuna, mensuptur. Uruz ve Yekenk ile birlikte o da Bayındır-han'ın ziyafetinde Oğuz hâkiminin etrafında “oturuyor” (IV). Aynı kahramanlarla o, Beyrek'in tertiplemediği ziyafette ok atma müsabakasına iştirak ediyor (III). O, gâvurlara esir düşen babasını kurtarmadığı için genç (ihtimal boydaşı olan) Yekenk'i suçlandırıyor. (VII). “Salur-Kazan'ın otağını yağma” ve “Uruz'u esir” eden kiral Şükli'nin gâvurları ile cereyan eden büyük savaflara iştirak ediyor; “genç-yiğitler” in başında sol kanada geçip bozdoğan (demir topuz-silâh)'ı (II) veya kılıcı ile (IV) kâfirler kiralı Bogaçık'i öldürüyor. Bayburt'un fethine iştirak edip Kara-Arslan'ı atından yere düşürüyor (III).

Dış Oğuz beyi Aruz'un torunu ve Kıyan-Selçuk'un oğlu "yiğit Dundaz" (deli Dundaz) onun boydaşı ve savaş arkadaşıdır. "Deli"- "yiğit" ("çılgın") lâkabı Oğuz destanlarındaki kahramanlardan bir kaçına verilmiştir: "yiğit Domrul" ("deli Domrul"), "yiğit Budag" ("deli Budag") v. s. Bilâhare bu lâkab, Oğuz destan an'anesinde tutunmuş ve daha sonra Azerbaycan Koroğlu destanındaki "deliler", daha doğrusu, yiğitler için de bu tâbir kullanılmıştır. (Deli-Hasan, Deli-Mehter v. s.). XVI-XVII. yüzyıllarda Celâlî isyanının elebaşlarından birine, yani Deli-Hasan'a verilmesiyle tarihte, bu lâkabın bir an'ane halinde kullanıldığı ispat edilmiştir.³⁷ Bu şeref lâkabının, Oğuzlar'a komşu diğer göçebe kavimlerde de kullanıldığını görüyoruz. Kuzey Kafkasya Nogaylarında, meselâ, "Deli Urak" ("yiğit Urak") - Nogay destanlarından birinin kahramanıdır.³⁸

Yukarıda bahsi geçen Şükli'nin gâvurlarına karşı yapılan iki savaşta dış Oğuzlar'ın başında yiğit Dundaz daima sağ kanatta, boydaşı, genç Kara-Budag ise sol kanatta çarpışmaktadırlar. Onların bu savaşlardaki yararlıkları birbirine muvazi olarak inkişaf etmektedir: Dundaz kılıcı ile kâfirlerin kiralı Kara-Tüken'i öldürüyor (II, IX), Kara-Budag da Bayburt surları önünde Kara-tekkur'u atından yere yıkıp öldürüyor (III).

Bahadırler listesinde kısaca zikredilen yiğit Dundaz'a dair yararlıklardan da hakkındaki menkıbelerin mevcudiyetini keşfetmek mümkündür: "Derbent boğazındaki demir kapıları harabedip fetheden, altmış tümen (İran altını) değerindeki alaca mızrağının üzerinde eri bağırta" (II); bunlardan maada: "bir müsabakada Kazan gibi bahadırı üç defa atından indiren" (IV); mukayese için keza: "(düşmana) kim olduğunu sormayan" (VII). Yiğit Dundaz'ın "Derbent boğazındaki demir kapılar ile" olan ilgisi, hiç olmazsa, menkıbelerde zikredilen yararlıklarının bazı safhalarının Oğuzlar'ın daha sonraki, Yakın-Doğu tarihî hayatına ait olduğunu göstermeğe yaramaktadır. Bununla ilgili olarak Dundaz'a "Demir kapı (yani Derbent) beyi" denmektedir (VII).

Bahadır Dundaz menşe itibariyle Aruz'un torunu olup dış Oğuz boyunun beyidir. Fakat Aruz'un diğer oğlu Bisat'ın aksine olarak,

³⁷ Mukayese için Bk. Tveritinova. Vosstanie Kara Yazıcı-Deli Hasana v Turtsii (Türkiye'de Kara Yazıcı-Deli Hasan'ın isyanı). M.-L., İzd. AN SSSR, 1946.

³⁸ Bk. N. Semenov. Tuzemtsi severo-vostoçnogo Kavkaza (Kuzey-Doğu Kafkasya yerlileri). SPb., 1895, s. 410-411.

Kıyan-Selçuk ve oğlunun Aruz-koca'nın önderliği altında yapılan dış Oğuz isyanına iştirak ettiklerine dair bir kayıt yoktur (XII). Destandaki isyanın tarihî karakterini nazarı itibare alarak, her iki kahramanın daha sonra zuhur ettiği kanaatine varabiliriz. Bu hususta delil olarak Dundaz'ın yukarıda zikredilen Derbent ile olan ilgisinden maada, ihtimal, Selçuklu hanedanı (XI-XIII y. y.) ile alâkalı olan Kıyan-Selçuk ismi de gösterilebilir. Kıyan-Selçuk'a destanda müstakil bir konu rolü verilmeyip ancak kendisinden Dundaz'ın babası ve Aruz'un oğlu olarak bahsedilmektedir; yalnız “Depe-Göz'e dair hikâye” de, Bisat'ın kardeş intikamı alan bir bahadır olarak destanî yararlığını göstermek için, Kıyan-Selçuk'un tek gözlü devin kurbanlarından biri olarak adı geçmektedir.

Oğuz kabile büyükleri arasında bizzat Korkut'tan başka dış Oğuz beyleri Aruz ve Emen de bulunuyordu. Dış oğuzların boy beyi ve Kazan-beg'e karşı çıkan isyanın elebaşısı (XII) “aksakallı” ihtiyar Aruz-koca (VII) destanda mühim rol oynamaktadır. O, hileyle Kazan-beg'in “yardımcısı” olduğu için Beyrek'i öldürüyor, fakat kendisi de Kazan tarafından öldürülüyor. Aruz'un tarihî bir şahıs olması mümkündür, hiç değilse kendisi en eski destan an'anesindeki devkahramanlara has bir dış görünüştedir: “at gibi geniş ağızlı, kolları ve gövdesi uzun... baldırları ince; kendini, 60 keçi derisinden yapılmış bir kürk bile tamamen örtemez, 6 keçi derisinden mamûl bir şapka onun kulaklarını bile örtemez” (II). Buna benzer mubalağalı tasvirler Orta-Asya Türkleri'nin kahramanlık destanlarındaki en eski ifade tarzına mahsustur. Bunlara Özbeklerin “Alpamış” ında ve Kırgızların “Manas” ında daha ziyade düşman kahramanlarının, korkunç devlerin tasvirlerinde rastlanılmaktadır, ki bunlardan biri hakkında 50 kişiyi kuşatabilen bir kuşakla kuşanmış; diğeri için taşıdığı kavuşlar (deri ayakkabıları) 90 büyük öküz derisinden yapılmıştır; üçüncüsü hakkında: taşıdığı kalpak “60 çift arşin alaçtan (çizgili pamuklu bez)” imal edilmiştir denilmekte ve diğerkahramanlar da buna benzer bir tarzda tasvir edilmektedirler³⁹.

Destana göre Aruz, Salur Kazan'ın dayısı (II, IV) ve kendisinin kurnazlıkla öldürdüğü Beyrek'in kayınpederidir. Aruz, diğerkahramanlarla birlikte gâvurlarla Salur-Kazan ve Uruz için çarpışıyor (IV, V). Küçüklüğünde evinde yetiştirdiği ve büyüyünce insan yuva-

³⁹ Bk. V. M. Jirmunskiy ve H. T. Zarifov. Gösterilen eser, s. 107.

sından kovmak mecburiyetinde kaldığı Depe-Göz hakkındaki hikâyede Bisat'ın babası sıfatıyla mühim rol oynamaktadır. Diğer Oğuz kahramanları gibi o da tek gözlü dev'e karşı yaptığı savaşta mağlub oluyor, büyük oğlu Kıyan-Selçuk ise devin kurbanı oluyor (VIII).

Dış Oğuzların ihtiyar beylerine Begdür kabilesinden Emen de dahildir. Destanda o, Oğuzlar arasında İslâm dininin müridi olarak tasvir edilmektedir: "Yurdunu terkederek, Peygamber'in yüzünü görmüş ve Oğuzlar arasında onun müridi olmuştur" (II). İslâm rivayetleri mutad olarak, putperest milletlerin bir mucize olarak, bu hâdiseyi Muhammed zamanından ayıran birkaç yüzyıl yaşamış olan (ihtimal Emen gibi) bir ihtiyarın vaizleri sayesinde İslâmiyeti kabul ettiklerini bildirmektedir. Karakanlı Bugrahan'a dair rivayetlerde (X. yüzyıl) hoca Abu-n-Nasr Samanî'nin, Manas destanında ihtiyar Ay-koca v.s. kimselere de bu gibi müridlik vasıfları atfedilmiştir⁴⁰. Her ne kadar "Kitabi Korkud"da Oğuzlar, koyu müslüman olarak tasvir edilmişlerse de, bu dinî görüşler, Barthold'un tahminine göre, Oğuz destanlarının daha eski, İslâm öncesi esasını gizlemektedirler. Bunun için Dede Korkud, kabile büyüğü, bilgiç şaman ve ozan olarak "Kitabi Korkud"ta, İslâm müridi ve "vaizi" Emen'e nispetle çok daha mühim rol oynamaktadır⁴¹. Aynı zamanda Emen'in tasvirinde daha ziyade onun kahramanlık vasıfları kâfi derecede açık olarak görülmektedir. "Hiddetlendiği zaman bıyıklarından kan fışkırırdı" (II) ki bu destanî vasfı Azerbaycan destanı daha sonraki kendi kahramanı Köroğlu'ya da isnad etmektedir. Emen, bahadır Yekenk'in hocasıdır ve boşuna, altı defa onun babası Kazılık-koca'yı esaretten kurtarmağa teşebbüs etmiştir (VII). Aruz gibi o da keza tek gözlü Depe-Göz'ü yenememiştir: "Begdür soyundan olan Emen, kanlı bıyıklariyle ona karşı kudretsiz kalmıştır" (VIII). O, Oğuz beylerinin Şükli'nin gâvurlarına karşı açtıkları sefere (II, IV) ve keza dış Oğuzlar'ın Kazan'a karşı çıkardıkları isyana iştirak etmiştir (XII).

Şüphesiz, diğer Oğuz bahadırları keza müstakil destan kahramanı idiler. Bunlardan, Gaflet-koca'nın oğlu Şer Şems üddin müslüman adı taşımaktadır. Bu kahraman, Şükli gâvurlariyle yapılan savaşa (II, IV), Beyrek'in evinde yapılan ok atış müsabakasına iştii-

⁴⁰ Bk. M. F. Grenard. La légende de Satok Bogra Khân et l'histoire. "Journal Asiatique", 9e série, t. XV, Janvier-Fevrier 1900, p. 1-79.

⁴¹ Bk. V. Barthold. Turetskiy epos i Kavkaz (Türk destanı ve Kafkasya), s. 13-14.

rak ettiği gibi (III) “Bayındır-han’ın amansız düşmanını yenmiş, 60,000 gâvura kan kusturmuş, kır atının yelesinin üzerindeki karın erimesine imkân vermemiştir” (II). Adından, onun destan kahramanlarının daha sonraki grubuna ait olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen Şükli gâvurlarına karşı yapılan savaşta (II) çok geniş bir destanî hayat hikâyesiyle birlikte İlik-koca’nın oğlu Alp-Eren’in adı geçmektedir. O, “nefretle, gâvurların peşine köpekleri saldırtmış, yurdunu terketmiş, Aygır-Gözlü ırmağını atıyla geçmiş, 57 kalenin anahtarına sahibolmuş, beyaz kıralın kızı Çeçme ile evlenmiş, kıral Sunu-Sandal’a kan kusturmuş, 40 kaftan giyermiş, 37 kale beyinin kızlarını esir almış, birbiri ardın onların boynuna sarılmış, ağız ve yanaklarından öpmüştür”.

İlik-koca’nın oğlu (yukarıda geçen bahadırın kardeşi) Dülek-Vuran (“yiğit Vuran”)dan destanda keza sık sık bahsedilmektedir; o, “ricat etmesini bilmeyen” (IX, XI), yabanî erkek merkepleri (zebra) yüzmeğe mecbur eden, 57 kalenin anahtarlarını alan”, “ejderlerin ağzından insanları çıkaran” (VII, ihtimal, ejderi öldürüp yuttuğu adamları kurtaran). Teke tek dövüşe çıktığı zaman bu kahraman şöyle öğünmüştür: “Bana İlik-koca oğlu Dülek-Vuran derler. Ben yavaş hareket etmeyi utanç sayarım; halkım arasından çıkıp 57 kalenin anahtarlarını aldım; ricat etmesini bilmem (XI). Dülek-Vuran, Yekenk’in sergüzeştine (VI), Salur-Kazan’ın esaretten kurtarılmasına (XI) iştirak etmiş olup Amran’ın hikâyesinde adı geçmektedir (IX). Salur-Kazan’a isyan eden dış Oğuz beyidir (XII).

Bu isyana katılan diğer bir kahraman ise Duzan’ın oğlu Rustem’dir. Onun daha romantik bir biyografisi vardır: “Ben, yerinden kalkıp iki küçük çocuk bulunan kardeşlerini öldürüp şerefsiz bir hayat süren Duzan oğlu Rüstem’im” (IX). Bunun adı Amran’ın hikâyesinde de geçmekte olup (IX), Salur-Kazan’ın esaretten kurtarılmasına iştirak etmiş ve tekgözlü Depe-Göz ile çarpışmada ölmüştür (VIII).

Diğer Oğuz cengâverlerinden muhtelif şiirlerde birer defa bahsedilmektedir: “Çift katlı kuleden aşağı salınan ve (buna rağmen) ok atmakta gecikmeyen İğrınci oğlu İlalmış” (VII); “Dünyanın bir ucundan diğer ucuna geçtiğini iddia eden Sugan-Sarı” (VII); menkıbevî Oğuz-han’dan neş’et eden 24 Oğuz boyundan birinin adını taşıyan “binlerce halkın başı” Düker (IV); Depe-Göz’le savaşırken ölen demir zırhlı Mamak” (VIII); Salur-Kazan’ın otağını basan

gâvurlarla cereyan eden savaşta öldürülen İlik-koca oğlu Sarı Kalmaş (II); malûmat elde etmek için Kazan-Beg'in dış Oğuzlar'a gönderdiği Kulbaş (XII), v. d.

Mamafih, yalnız bir defa zikredildiklerinden ötürü kahramanların isim ve şahsiyetlerinin mevcudiyetinden şüphe edilmemelidir. Birçok hususlar, bize kadar gelen şiirlerin tesadüfî olarak tertiplenmesine bağlıdır. Bayındır-han'ın divanında, savaşta yararlık göstererek haketmediği şeref mevkiinde oturduğu için Uşun-koca oğlu Ekren'i suçlandıran Ters-Uzamış adlı bir yiğit (X), eğer dış Oğuzlar'ın isyanına dair hikâyede, Salur-Kazan'ın taraftarı bulunduğundan, ihtiyar Bey Emen'in öldürmeyi tasarladığı biri olarak, keza tesadüfen zikredilmeseydi, bize destanın tamamen tesadüfî, an'ane dışı şahsiyeti olarak gözükebilirdi (XII). Rustem'in öldürmek istediği ve onunla birlikte bir kurban olarak kaydedilen Eksek-koca'nın oğlu olup Okçu namıyla anılan birinden bahsedilmektedir. Onun da isminin Salur-Kazan ile ilk bakışta zan edildiğinden daha sıkı bir an'aneyle bağlı bulunduğu kuvvetle muhtemeldir: Korkud'a atfedilen XVI. yüzyıl "Atalar sözü" nde erkekliğin ideal bir şekli olarak Salur Kazan ile birlikte onun "okçu" su, yani Barthold'un tefsirine göre, "okçusu ve ona ok yapan"⁴² Kuzan adlı birinden bahsedilmektedir. "Bamsi-Beyrek" teki Beyrek'in hatunu, bahadır kız Banu-Çeçek'in babası olarak adı geçen Bay-Bican-Beg'in isminin an'anevî olmasından da şüphe edebilirdik. Bu isim Orta-Asya destan an'anesinde bilinmemektedir; buna göre, Alpamış'ın hatunu Barçın'ın babasının adı, Türkler'in masal folkloründe çok yaygın olan Bay-Sarı'dır.

Mamafih, Barthold'un bildirdiğine göre, Bay-Bican-Beg, adı geçen Türk ata sözleri külliyatında "beylerin ideal bir tipi" olarak vasıflandırılmaktadır⁴³.

Bütün "Kitabi Korkud" da 30 kadar bu cins vak'a zikredilmiştir; şüphesiz, bunlardan hiç olmazsa bazıları, bize kadar gelmeyen ve fakat ozan ile dinleyicilerin iyice malûmu olan, menkıbevî şiirlere mevzu teşkil etmişlerdir. Biraz önce söylenenlerden görüldüğü gibi, tesadüfen "Kitabi Korkud" da hiçbir izine rastlanılmayan diğer destanî şiir ve hikâyenin mevcudiyeti de imkânsız değildir. Bu kitabı tertipleyen, fazlasıyla zengin ve onun zamanında henüz canlılığını mu-

⁴² V. Barthold. Turetskiy epos i Kavkaz, s. 16.

⁴³ Aynı yer, s. 16.

hafaza etmekte olan ağızdan söylenen destanî eserlerden yalnız 12 şiiri bir araya getirmek imkânını bulmuştur. Birbirini teyid eden çok sayıdaki karşılıklı kayıtlar, bu an’änenin çağdaşlarca da iyice bilindiğini göstermektedir. Belki de bu an’ane, kısmen, bu kayıtlardan ihya edilmiş, kısmen de, uzak geçmişin ağızdan söylenen herhangi bir halk edebiyat eseri olarak yazı kaynaklarında olduğu gibi bugünkü folklor an’anesine de aksettirilmeyip, bizim için kaybolmuşlardır.

ABBÉ HENRI BREUIL
1877 — 1961

Nekroloji :

HENRI BREUIL

1877 — 1961

Ord. Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

Çağımızın en ünlü Prehistorik Arkeoloji bilginini Abbé H. Breuil, 14 Ağustos 1961 günü 84 yaşında, Fransa'da hayata vedâ etti. Abbé Breuil (Henri-Edouard-Prosper), 28 Şubat 1877'de Fransa'da Mortain'de (Manche) doğmuştur. Akademik mesleğe 1905 yılında İsviçre'nin Fribourg üniversitesinde Prehistorya ve Etnografya doçenti olarak giren bilgin, o tarihten ölümüne kadar geçen uzun yıllar süresince, kendi vatanı Fransa başta olmak üzere, Avrupa, Asya, Afrika'da yaptığı tarih öncesi araştırmaları, sayısı 470'i geçen eser ve yayınları, yetiştirdiği öğrencileri ile ilgilendiği bilime unutulmıyacak hizmetlerde bulunmuştur. *Institut de France* üyesi, *Collège de France* ve *Institut de Paléontologie Humaine*'de aslî ve fahrî profesör olan Abbé Breuil, Cambridge, Oxford, Edimburg, Captown, üniversitelerinin Doctor *honoris causa*'sı, 42 akademi ve bilim kurumunun üyesi bulunmakta idi. Bu durum, Onun, sahasında dünya çapında haklı bir şöhret ve otoriteye sahip olduğunu gösterir. Ömrünün hemen altmış yılını Prehistorya araştırmalarına harcamış olan bilginin dördüncü zaman Fosil insanların sanat eserleri üzerine olan incelemeleri, Prehistorik sanatın mahiyeti ve sembolizması hakkındaki bilgilerimizi çok genişletmiştir. Eski taş devri (Paleolitik) kültürlerin kronolojisi ve sınıflanması üzerine daha 1912 yılında ortaya koyduğu yeni esaslar, bugün de araştırmacılara ışık tutmaktadır. Abbé Breuil, Çin'de Pekin yakınında Chou-Kou-Tien mağarasında keşfedilmiş *Sinanthropus Pekinensis*'in, ateşi kullanmasını bilen ilk insan öncüsü olduğunu tespiti muvaffak olmuştur. Abbé Breuil, Atatürk'ün koruyucu başkanlığında toplanan II. Türk Tarih Kongresine (İstanbul 1937) davet edilen tanınmış bilginler arasında idi. Kongreye "Avrupa, Asya ve Afrika arasında iltisak noktası Türkiye-la Turquie, point de jonction entre l'Europe, l'Asie et l'Afrique" adını taşıyan bir tebliğ ile katılmıştı.

1937 yılında Collège de France'da vermiş olduğu açış dersi de tarafımızdan "Prehistorya-Tarihten evvelki zamanlar bilgisi" adı

altında dilimize çevrilmiştir. Abbé Breuil, 1939'da Institut de France'a üye seçildiği zaman dostları ve talebeleri kendisine bir madalya sunma merasimi tertiplemişlerdi. Hâtırasına ithaf ettiğimiz bu satırların başındaki suret (*effigie*) o madalyaya aittir. Yine büyük bilginin 80. doğum yıldönümünü, 25 haziran 1957'de Paris'te Musée de L'Homme'da dünyanın dört bir köşesinden gelen davetli dostları, talebeleri sıcak ve samimî bir şekilde onun etrafında toplanarak kutlamıştık. Arkadaşlarından tanınmış Prehistoryacıardan müteveffa Dr. Henri Martin'in kızı Mlle Germaine Henri Martin'in büyük gayreti ile düzenlenen bu merasimde yine onun gayreti ile yayınlanan "Hommage à l'abbé Henri Breuil pour son quatre-vingtième anniversaire-Sa Vie, son Oeuvre, Bibliographie de ses travaux. Paris 1957" adlı ve dostu, Institut üyesi M. R. Lantier'nin önsözü ile kıymetlenmiş, onun ilmî şahsiyetini, çalışma ve buluşlarını, eserlerinin bibliyografyasını toplayan bir armağan eser kendisine sunulmuştur.

Abbé Breuil'ün, kendileri gibi bilim ve gerçeği araştırma yoluna girmiş olanları koruyan, yetiştiren gerçek büyük öğretmenlerin meziyetlerine sahip, tevazu ve müsamaha sahibi bir bilgin olduğunu gösteren bir hâtıramı nakledeceğim : 1935 yılında Oslo'da toplanan Prehistorik ve Protohistorik bilimler milletlerarası kongresinin daimî konseyi toplantısında konsey üyelerinden bazıları kongrelerde okunacak tebliğlerin bir komite tarafından daha önce incelenmesini teklif etmişlerdi. Bu teklif üzerine lehte ve aleyhte konuşanlar olmuştu. Fakat Breuil'ün şu sözleri herşeyi hal etmişti: "Ben bilim alanında Abbé Breuil oluncaya kadar ne çok hatalar işledim!".

Abbé Henri Breuil'ün aramızdan ayrılması ile yalnız Fransa değil, ilim dünyası, insan bilimleri alanında büyük ve dinamik bir şahsiyeti, bir hocayı, bir dostu kaybetmiş oldu. Onu şahsen veya eserleri, araştırmaları ile tanıyanların tesellisi, adının ve eserlerinin kuşaklar boyunca yaşayacak değerinde olmasıdır.

MUZAFFER ŞENYÜREK

(1915 — 1961)

Dergimizin bu sayısını baskıya vermek üzere iken, Türk Tarih Kurumu adına Samandağ (Hatay)'da yönettiği kazıdan dönmekte olan Türk Tarih Kurumu üyesi ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Paleoantropoloji kürsüsü Ordinaryüs Profesörü Dr. Muzaffer Şenyürek'in, 23 Eylül 1961'de Ankara dolaylarında meydana gelen uçak kazasında öldüğünü büyük acı duyarak öğrendik. Bu pek feci, pek vakitsiz ölümle Türk Yüksek Öğrenim gençliği ve Ankara Üniversitesi en değerli hocalarından birini, Antropoloji bilimi dünyaca tanınmış bir araştırmacısını, Belleten ise, çok sadık, çok devamlı bir yazarını kaybetmiş oluyor.

Okurlarımız, Muzaffer Şenyürek'in kişiliğini eleştirip değerlendiren bir yazıyı 101'inci sayımızda bulacaklardır.

MUZAFFER ŞENYÜREK

(1915 — 1961)

Au moment de mettre le présent numéro sous presse, nous avons la profonde douleur d'apprendre le décès, dans un accident d'avion survenu le 23 Septembre 1961 aux environs d'Ankara, du Dr. Muzaffer Şenyürek, Membre de la Société d'Histoire Turque et Professeur ordinarius de Paléanthropologie à la Faculté des Lettres de l'Université d'Ankara. Le professeur Şenyürek revenait du chantier des fouilles qu'il dirigeait pour le compte de notre Société à Samandağ (Hatay).

Par cette mort si tragique et si prématurée, la jeunesse studieuse turque et l'Université d'Ankara perdent un de leurs meilleurs professeurs, la science anthropologique un savant de réputation mondiale et Belleten un de ses collaborateurs les plus fidèles et les plus assidus.

Nos lecteurs trouveront dans le No 101 de la Revue un article mettant en valeur la personnalité de Muzaffer Şenyürek.

BELLETEN

BİBLİYOGRAFYA

BERNARD LEWIS. *The Emergence of Modern Turkey. = Modern Türkiye'nin doğuşu.* London-New-york-Toronto. Oxford University Press 1961. XV, 511 S., 13 resim, 3 harita. Fiyatı 48 Şilink

Osmanlı İmparatorluğunda Yurtsever Devlet adamları tarafından XVIII. yüzyıl ortalarında başlıyan başarısız, yarı başarılı *İslâhât Denemelerini* XIX. yüzyıl ortalarında *Genç Osmanlılar* (1865-1877) hareketi, onu da, *Birinci Meşrutiyet* (1876) takip etmişti. Pek kısa bir süre sonra II. Abdülhamid'in ilk Osmanlı mebuslar meclisini kapaması ile (14 Şubat 1878) Osmanlı İmparatorluğu, halk kontrolü dışında koyu bir istibdat idaresinin baskısı altına girmişti. Osmanlı kanunu esasısını yürürlüğe sokarak vatani kurtarmak amacını güden '*İttihat ve Terâkki*' cemiyetinin kuruluşu (1889) ve en nihayet ikinci meşrutiyet ihtilâli (24 Temmuz 1908) de, ikiyüz yıldan beri devamlı olarak gerileyen ve toprak kayıp eden Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtaramamıştır. Birinci Dünya savaşında (1914-1918) müttefikleriyle birlikte yenilen Osmanlı İmparatorluğu'na galiplerin zorla kabul ettirdikleri (30 Ekim 1918) Mondoros mütarekenamesiyle imparatorluk fiilen tarihe karışmıştı. Fakat, gerileyen ve yenilen imparatorluklar bile, bir günde ortadan kalkmazlar. Bu durumda imparatorluğun çoğunluğunu ve temelini teşkil eden Türk milletine varlığını kurtarmak ve yeni bir millî devlet kurmak gibi bir tarihî vazife düşüyordu. Ancak, *MUSTAFA KEMÂL PAŞA*'nın (1881-1938) (Atatürk) liderliğinde Anadolu'da başlıyan (19 Mayıs 1919) *Millî Kurtuluş ve Kuvayı Milliye* ihtilâlinin başarısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun büsbütün silinmesini sağlayabilirdi. Başka bir deyimle, düşmanlar tarafından toprakları paylaşılan ve bu suretle tarihe karışan imparatorluğun son izlerini ortadan kaldırmak görevi Türk Milletine düşüyordu. Bu vazifeyi Türk milleti kendi eliyle yapmalıydı. İstilâcıların çıkarları, istilâ altındaki İstanbul'da bir peyk, bir gölge Osmanlı beyliği yaratmak ve yaşatmaktı.

Bu bakımdan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışını (23 Nisan 1920), aynı zamanda İstanbul'da yere serilen imparatorluğun cenaze merasimi, büyük zafer (30 Ağustos 1922) den sonra 1 Kasım 1922'de şahsî saltanatın resmen kaldırılmasını da imparatorluğun ve Osmanlı hanedanının toprağa gömülmesi gibi kabul etmek fikrindeyim. Yalnız kendi gücü ile istilâcıları Anadolu ve doğu Trakya'dan kovmaya muvaffak olan (1919-1922) Türk Milleti, ancak Osmanlı İmparatorluğu büsbütün ortadan kalktıktan sonra kahraman evlâtlarının kaniyle *Türkiye Cumhuriyeti*'nin kurabilmiştir. (29 Ekim 1923).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi yapısını düzeltmek ve varlığını kurtarmak için yapılan çeşitli islahat ve ihtilâller, imparatorluğun kesin olarak batması, Anadolu'da ve Trakya'da yeni bir Türkiye'nin doğuşu gibi dünya çapında olaylar, yalnız Türklerin değil, bütün dünyanın da çok yakından izlediği olaylardır. İslâ-

hat, ihtilâller, karşı ihtilâllerden son Osmanlı yıkıntıları üstünde genç ve millî birliğini gerçekleştirmiş egemen, özgür ve lâik bir Türkiye cumhuriyetinin doğuşu gibi dünyada bir benzeri daha olmıyan ikiyüz yıllık yakın tarihimiz, bütün ulusların yararlanacakları ibret dersleriyle doludur. Hiçbir Millet, bu olayların sırlarını çözmeyi, başarısızlık ve başarı sebeplerini bilimsel metotlarla objektif olarak incelemeyi ihmâl edemez.

İşte, Londra üniversitesi *Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu* Tarih profesörü B. Lewis, *Modern Türkiyenin Doğuşu* adlı 511 sahifelik 1961 yılında basılan İngilizce eseriyle, faideli olduğu kadar çok güç olan bu ödevi tam bir başarı ile yapmış bulunmaktadır. Eserin sonundaki bibliyografyadan anlaşıldığına göre, yazar, yüzden fazla Osmanlı ve Türk ve 150 kadar yabancı bilimsel ciddî eserlerden yararlanmıştır. Profesör Lewis'in incelediği ikiyüz elli yıllık tarih safhaları için Türkçe ve yabancı dillerde ayrı ayrı çok değerli monoğrafiler vardır. Bununla beraber, İngiliz tarihçisinin yaptığı gibi Karlofça andlaşmasından (1699), 1950 yılına kadar geçen süre içindeki tarihî, iktisadî ve sosyal olayların teferruatından ziyade sonuçlarını ve tepkilerini tek bir kitap içinde objektif olarak toplayan yabancı dilde bir kitap henüz yoktur. Eser, bir kaç ay, hatta bir kaç yıl içinde, şuradan buradan toplanmış, acele çırpıştırılmış, halk kütlesi için yazılmış (vulgarisation) ve okunduktan sonra bir tarafa atılıp unutulacak bir netelikte değildir. Tersine, bütün bir öğrenim ve öğretim yılları boyunca sabırla, dikkat ve aralıksız incelemeler sonucunda meydana gelmiş, bütün aydınları ele aldığı her konuda tatmin edecek bilimsel karakterdedir. Her ileri sürülen fikir için verilen sahife altı notları okuyucuya şahsî araştırma ve kontrol imkânı da vermektedir. Her halde, kitap yakın Osmanlı ve Türk tarihi konusunda bilgi edinmek isteyecek batılı aydınlar ve bütün bilim adamları için güvenilir bir kılavuz olarak tavsiye olunabilir. Profesör B. Lewis, bu kitabı çıkarmadan önce, bu konu ile ilgili bir çok monoğrafiler de yayınlamıştır ki başlıcaları şunlardır: Türkiye'de tarihçilik ve millî uyanış MEA, IV, (1953), 218-27. Fransız inkılâbının Türkiye üzerindeki etkisi, *Journal of World History*, 1, (1953) 105-25. Bir islâm cumhuriyeti kavramı, W I, N.S. IV (1955), 1-9 ve Türkiye'de demokrasi, MEA X (1959), 55-72 ve Osmanlı İmparatorluğunda tahrir ve her çeşit kayıt defterleri hakkında toplu ve geniş bilgi veren İngilizce "Defter" adlı makale, İslâm Ansiklopedisi. Osm. Arşivleri, Archives Vol. IV. No 24 1960.

Tanıtmağa çalıştığım kitap kronolojik bir sıraya göre aşağıdaki konuları kapsamaktadır:

Giriş: *Türk Medeniyetinin Kaynakları* 1. Memleket. 2. Türkçe. 3. İslâm.

I. BÖLÜM (KISIM)

Doğuşun Evreleri (Merhaleleri).

II. *Osmanlı İmparatorluğunun Gerilemesi.* Bu fasılda Osmanlı müesseselerinin Sitvatorok (1606), Karlofça (1699), Küçük Kaynarca (1774) andlaşmalarından, 1793 yılına kadar gerileme sebepleri üzerinde durulmaktadır.

III. *Batı Etkisi.* İlk batılılaşma denemeleri. Askerlik dışındaki yenilikler. Fransız ihtilâlinin getirdiği fikirler. Türk tepkisi.

IV. *Osmanlı İslâhâtı*: Bayraktar Mustafa Paşa, II. Mahmut, Yeniçerilerin kaldırılması, askerî islâhat, eğitim, Hükûmet ve idarede islâhat, dil problemi, merkezîyetçilik, nüfus sayımı, derebeyliğin kaldırılması, vakıf, ulaştırma ve yayım, encümenler ve nezaretler, sosyal ve kültürel değişiklikler, islâhat ricâli, Mustafa Reşit Paşa, Abdülmecit: Gülhane hattı humâyunu, adlî islâhat, maliye, Reşit Paşa'nın düşmesi ve islâhatın duraklaması, Reşit Paşa: ikinci safha, vilâyet eşrafı toplantısı, eğitim, kanun ve adâlet, Reşit Paşa'nın düşmesi: 1852, Âli ve Fuat Paşalar: 1856 fermanı, adlî islâhat, malî bozukluklar, Abdülaziz: irtica, 1867. Fransız notası: Yeni islâhat, adâlet ve eğitim, sonuçlar.

V. *İhtilâl Tohumları*: Edebî hareket, yeni vasıta: Basın, teşkilâtli muhalefet: Genç Osmanlılar, Midhat Paşa ve kanunu esasi (Ana Yasa), Genç Osmanlıların sonu.

VI. *İstibdat ve Aydınlanma*: Eğitim islâhâtı, adlî ve kanunî islâhat, ulaştırma, basın ve yayım, ilk ihtilâlciler, teşkilâtli muhalefet, kanunu esasi ihtilâli.

VII. *İttihat ve Terakki*: Genç Türkler iktidarda, genç Türklerin icraatı, fikir ve kültür hareketleri.

VIII. *Kemalist Cumhuriyet*: Mustafa Kemâl, Lozan andlaşması, siyasal islâhat, şeriatçiliğe karşı mücadele, kanun islâhâtı, suikast ve bastırma, lâikleştirme: Yazının lâinceleştirilmesi, demokrasi denemeleri, iktisadî gelişme, Rus etkileri, devletçilik, son yıllar.

IX. *Mustafa Kemâl'den sonra Cumhuriyet*: Demokrasinin gelişmesi, sosyal değişiklik, seçim.

II. BÖLÜM (KISIM)

Değişikliğin görünüşleri.

X. *Cemaat ve Millet*: İslâm'da birlik ve bağlılık, Panislâmizm, Türkçülük, yurtseverlik, dinî azınlıklar, Baba yurdu Anadolu.

XI. *Devlet ve Hükûmet*: Devlet Başkanı, Bakanlar ve Bakanlıklar (Nazırlar ve Nezaretler), sivil idare, kabine, parlâmentolar ve partiler, vilâyet idareleri, belediye idareleri.

XII. *Din ve Kültür*: Lâiklik, tarikatlar, dinî islâhat, uyanış ve yeniden doğuş, yazı ve dil, bilim, edebiyat ve sanat.

XIII. *Aydınlar ve sınıflar*: Eski düzenin çökmesi, eşraf, âyan ve derebeyleri, ziraî değişiklik, Avrupa faaliyetleri, Hıristiyan orta sınıfı, Müslüman irtica, sanayi, genç Türkler: Toprak kanunları, iktisadî milliyetçilik, içtimai değişiklik: Yeni aydınlar, ihtilâlciler: Kemalist halkçılık, devletçilik, harb yılları, demokratik muhalefet: 1945-50, kanunî islâhat, işçiler ve köylüler.

XIV. *Sonuçlar*: Türk ihtilâli.

Bibliyografya, indeks ve haritalar.

Yukarıda ayrıntılı olarak belirtmeye çalıştığım gibi, yazar, kitabımın birinci bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi, çökmesi ve yeni Türkiye'nin doğmasıyla ilgili "*Başlıca olayları ve süreçleri kronolojik sıra ile açıklamakta ve onsekizinci yüzyıl başlarından 1950'de Demokrat Partinin iktidara geldiği güne kadar, arka arkaya*

yapılan islahatı, irtica ve ihtilâlleri" incelemektedir. İkinci bölüm, "Türkler arasında birlik ve bağlılık kavramının, hükümet nazariye ve tabikatının, din ve kültür, ekonomik ve sosyal düzende vukua gelen değişikliklerin" tartışılmasına ayrılmıştır. Son fasılda da "Türk inkılâbının karakteri ve uygulanma derecesi" hakkında bazı genel sonuçlar çıkarılmağa çalışılmıştır.

Ana çizgilerini belirttiğim eserde, yazarın ileri sürdüğü görüşlerden bir iki örnek vermeyi de faydalı buldum: 1— "Kuruluşundan çöktüğü günlere kadar Osmanlı İmparatorluğu, İslâmîliğin ilerlemesi, yahut savunulması" yolunda batı hıristiyanlığı ile devamlı Harb halinde idi. İmparatorluk toprakları "Memaliki İslâmiye", orduları "Asakiri Müslimin", hükümdar da "Padişahı İslâm, yahut Halife-i Müslimin" adını taşıyordu. Memleket ve Millet için "Türkiye ve Türk" adı ilk defa olarak Türkiye büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyetle resmen kabul edilmiştir (S. 3 ve 13).

2— Batı Hıristiyanlığındaki fikir hareketlerinden İslâm dünyası üzerine gerçek tesiri olan ilk büyük hareket, Fransız ihtilâli olmuştur. Rönesans ve Reformasyon gibi daha önceki fikir hareketleri müslümanlar arasında hiçbir etki ve ilgi uyandırmamıştır (S. 41).

3— Topçuluk ve Matbaacılıktan başka, bilgi ve fikir alanında Batı etkisi pek azdır. Bunda, hıristiyan dünyasından gelen her şeyin müslümanlarca nefretle karşılanması müessir olmuştur. Top, saat ve baskı makineleri gibi faydalı icatlar yapmış olmalarına rağmen, Avrupalılar barbar ve karanlıklar içinde gerçekleri görmekten aciz "Kâfir" sayılıyorlardı. Kâfir Avrupalıların tarih, felsefe, bilim ve edebiyatları müslümanlar için hiçbir değer taşımaz (S. 52). Bu inanç, Fransız ihtilâli ile ortadan kalkmış ve ilk defa olarak büyük fikirler hareketi "Darül harb" denilen hıristiyan Avrupa'yı, müslüman ülkelerinden ayıran demir perdeden girmeye başlamıştır (S. 53). Bu yeni fikirler: Özgürlük (Hürriyet), Eşitlik (Müsavat) ve Milliyetçilik gibi üç sözle özetlenebilir (S. 54). Fransız ihtilâli fikirleri, müslüman Türkler arasında 1792-1807 yılları arasında, III üncü Selim'in askeri islahatı ile girmeye başlamıştır.

4— Tanzimatçılar, II. Mahmud'un, sert ve yıkıcı bir çabuklukla düzlediği yerde bir yapı kurmaya çalıştılar. Fakat, pek alışmadıkları bir düzene, bilmedikleri malzeme ve acemi, gönülsüz işçi, yabancı ve güvenmedikleri ustabaşlarla çalışmak durumunda kaldılar. Bununla beraber başarıları büyük olmuştur. Ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda, Türkiye, modernleşecek veya yok olacaktı. Bütün kusurlarına rağmen, onlar, daha sonra gerçekleştirilen asrileşmek için gerekli temeli atmışlardır. Türkiye'nin önünde yalnız bir yol vardı: Türkiye, çabuk veya ağır, doğru veya dolambaçlı yollardan yürüyebilir, fakat, asla geri gidemezdi (S. 124, 125).

5— Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, Batıyı gören bir çok Türkler: "Avrupa kuvvetlenir ve ileri giderken İmparatorluk niçin gerilemektedir ve Avrupa'nın başarı sırrı nelerdir?" sorusu üzerinde ciddi olarak durmuşlardır. II. Mahmut ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşa bu tılsımın sadece sanayi, bilim, fabrika ve mekteplerde olduğunu sandılar. Fakat, bu tılsım istenilen sonucu vermeyince, onun tam uygulanması için daha başka sırlar olmalıydı. Bazı genç Türkler Avrupa'nın

gerçek gücünün, Osmanlılardan çok farklı olan *Batı yaşayışında ve hükümetinde* olduğunu anlamaya başladılar. Bu idare, meşrutî ve parlâmanter hükümetten başka birşey olamazdı. Bu konuda, ilk araştırma yapan Viyana sefiri (1837) *Sadık Rifat Paşa* (1807-56) olmuştur. Bu zat, oniki sahifelik muhtırasında "*Avrupa'nın ilerleme ve refahım*" bazı siyasi şartlara bağlıyordu. Ona göre, *Avrupa'nın refah ve ilerlemesi, can, mal, ırz emniyeti gibi nimetlerin ancak, hürriyet haklarının doğru olarak uygulanmasıyla sağlanabilmiştir.* Sadık Rifat Paşa ve Paris elçiliği başkâtibi Seyit Mustafa Sami Bey *Bilim ve Hürriyet arasındaki* münasebeti araştırırken *hürriyetin, kanun karşısında eşitlik ve güvenlik, vatandaşın hükümetin keyfi ve kanunsuz hareketlerinden korunmasında olduğunu* belirtmişlerdir. Aynı düşüncede olan Tanzimatçılar da yeni kanunlar, yeni mahkemelerle, vatandaş hükümetin ve memurların keyfi hareketlerine karşı korumaya çalışmışlardır (S. 130).

Yeni islâhat hareketi, önce hükümet kararlarıyla değil, *Ibrahim Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal* gibi şair ve yazar olan Genç Osmanlılar tarafından ortaya atılmıştır (S. 132-42).

6— *Liberal ve meşrutî fikirlere*, berrak olmamakla beraber, ilkönce Sadık Rifat Paşa'nın yazılarında raslanır. Abdülmecit ve Mustafa Reşit Paşa da bunun etkisi altında kalmışlardır. 1860 yıllarında, ilk defa olarak, hükümet icraatının tartışıldığı ve bir meşrutî islâhat programının belirdiği görülür. Bu fikirler, *Tasvirî efkâr, Muhbir, Hürriyet, Ulum, İttihat* gibi dışarda basılan gazetelerde savunuluyor ve tanıtılıyordu. Mehmet beyin Hüseyin ve Vasfi Paşa ile birlikte Cenevre'de yayınladıkları *İnkılâp* gazetesiyle Türk siyasi edebiyatına yeni ve tehlikeli bir söz ve bir kavram girmiş oluyordu (S. 152).

7— Mustafa Kemâl'in liderliğinde başarılan (1919-23) *Son Türk Millî Kurtuluş hareketi*, Rus müdahalesine karşı değil, Batıya karşı yöneltilmiştir. Fakat, bu mücadeleyi, önceliklerden daha köklü, daha azimli ve başarılı bir *Batılılaşma* hareketi takip etmişti. Atatürk ihtilâlinin çok önemli bir görünüşü vardı. Bu, *Türklerin, Osmanlığa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son teb'ası olan milletlere karşı ayaklanması idi.* Bu mücadeledeki başarı, Anadolu'ya, eski zamanlarda hiç görmediği bir önem vermişti. Anadolu, millî duygunun gerçek bir merkezi olmuştu. Türkler için, Atatürk ihtilâlinin getirdiği en önemli yenilik, hükümette, cemiyette ve kültürde Avrupa yaşama yolunun kabul ve uygulanması olmuştur. Hiç şüphe yoktur ki, *Batılılaşma ihtilâli, Türk millî hayatının geniş ve önemli alanlarında artık geri dönüşmeyecek bir tarzda gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. 1950 seçimlerinden sonra bir çok hayal kırıklığı olmuş ve Türk demokrasisi bir çok güçlüklerle karşılaşmıştır. Bununla beraber güçlükler ve gerilemeler arasında bile durum ilerisi için cesaret vericidir* (S. 473-480).

Kitap 27 Mayıs-1960 İhtilâlinde önce yazılmıştır. Ancak, pek kısa ve eksik olarak bir kaç noktasını açıklamaya çalıştığım eserde ileri sürülen son tahmin ve görüş için değerli İngiliz tarihçisine hak vermemek mümkün değildir. Bu güzel kitabın eksikliği yor mu? Başlıcası, sonunda bir kronoloji cedveli olmayışıdır. Metinde, kimi kronoloji ve olay yanlışları da göze çarpmaktadır. Örneğin : Damad Ferid'in çekilmesi 2 Ekim 1919 olarak gösterilmiştir (S. 245). 1 Ekim ola-

çaktır (bk. Jäschke, Dünya harbindenberi Türkiye ve T. B., Atatürk Anadolu'da S. 84). Amasya'da, M. Kemâl'in temsilcileriyle Salih Pş. arasında konuşmalar yapıldığı yazılı (S. 245), bu konuşmalarda M, Kemâl'in kendisi bulunmuştur. Yunanlıların 1920 ve 1921 as. hareketleri ve sonuçları, iç ve dış politika bakımından yeteri kadar işlenmemiştir. II. İnönü savaşını kazanan İsmet Pş. Albay olarak gösterilmiş. (S. 248). Doğu Trakya'nın Türkler tarafından tamamiyle işgali barış andlaşmasının imzasına bırakıldığı yazılı (S. 249). Gerçekte, Doğu Trakya, Mudanya mütarekesinden hemen sonra Türk birlikleri tarafından (8000 Jandarma) işgal olunmuştur (bk. T. B., Trakya'da Millî Mücadele S. 451). Vahideddin, 12 Kasım 1922 de değil, 17 Kasımda kaçmıştır. Bununla beraber, bir kaçını verdiğim bu küçük eksikler, kitabın çok sağlam ve bilimsel niteliğini gölgelendirmez kanısındayım.

TEVFİK BİYİKLİOĞLU

K İ T A P L A R D A N H A B E R

Archaeologische Übersichtskarte des Alten Orients, Mit einem Katalog der wichtigsten Fundplätze. Hermann Böhlau Weimar 1959. Verfasst von einem Kollektiv der Abteilung Frühgeschichte des Orients, Archäologisches Seminar, Martin - Luther - Universität Halle-Wittenberg.

Eser, Eski Doğunun arkeolojik haritasıdır, ve Halle-Wittenberg Üniversitesinde Doğu'nun İlk Tarihi bölümünden bir komisyon tarafından, HEINZ MODE'nin başkanlığında işlenmiştir. Bir cep içinde bulunan haritanın tespit edilmiş olduğu büyük forma'daki ciltte, ilk mülâhazalar, kısaltmalar, transkripsiyon üstüne mülâhazalar yer almaktadır. Bundan sonra, haritada gösterilen yerler: Mısır, Filistin, Suriye, Güney Arabistan, Irak, İran, Küçük Asya, Kıbrıs, Girit, Sovyet Rusya'dan Kırım, Kafkasya, Asya bölgeleri, Güney-Doğu Asya (Hind birliği vb.)'da bulunan buluntu yerleri üstünde bilgiler verilmektedir. Harita, zaman bakımından, tâbaşlardan, Hellenizm'in ilk yıllarına kadar olan zamanı kapsamaktadır. Mahiyeti, popüler olmakla birlikte bilim'de de kullanılacak niteliktedir.

GÜNDÜZ ATALIK, *Mimarî Tenkid'de Metod araştırması yolunda bir deneme*. (İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesine sunulan doktora tezi). Kutulmuş matbaası İstanbul 1961.

Tez, beş bölümden meydana gelmiştir. 1. Bölümde plâstik sanatlar arasında mimarlık'ta tenkidin bağımsızlığını belirtmek amacıyla plâstik sanatlarda tenkit probleminin bugünkü durumu incelenmekte; 2. Bölümde mimarlıkta tenkit'te "toplum bilimlerinin verileri"ne dayanan bir kriterium öne sürülmekte; 3. Bölümde bazı çağlarda kriterium'un geçer olup olmadığı incelenmekte; 4. Bölümde, önce söylenenlerin ışığı altında çağdaş mimarlığın temel problemleri ele alınmakta; 5 inci ve sonuncu Bölümde ise Sonuca varılmaktadır.

Eserin sonunda zengin bir bibliyografya ile, 7 planşta toplanmış 40 resim bulunmaktadır.

PAUL ASTRÖM, *The Middle Cypriote Bronze Age*, Lund 1957

Orta Kıbrıs Tunç çağını inceleyen bu önemli eserde ele alınan konular şunlardır: Mimarlık (Din yerleri: Aios Iakovos, Paleoskoutella; Lâik mimarlık: Kalopsida, Nitovikla; Tahkimat: Nitovikla; Mezarlar). Çanak-çömlek (beyaz boyalı, kırmızı perdahlı, siyah "slip"li, beyaz boyalı ve kırmızı perdahlı, monokrom, kırmızı "slip" ve beyaz boyalı vb. . . vb. . . malzeme). Türlü sanat ve zenaatlar (Demir, kurşun, bronz, gümüş-kurşun, gümüş, altın, terracotta, alçı, fayans, taş, elbise, kemik, boy-

nuz). Göreli(nisbî) kronoloji. Dış münasebetler. Mutlak kronoloji, Eserin başına metin-içi resimlerin listesi ile metin - dışı çanak-çömlek resimlerinin listesi konmuştur. Eserin sonunda, bibliyografya, mezar grupları indeksi ve genel indeks bulunmaktadır. Büyük itina ile papier couché üstüne basılmış ve resim bakımından çok zengin olan bu önemli eser, İsveç Kıbrıs araştırma ve kazı seferinin genel raporunun dördüncü bölümünü teşkil etmektedir.

GORDON CHILDE, *What happened in History*, Max Parrish London. 1942.

Büyük İngiliz bilgini Gordon Childe'in bu eseri, Prehistorya ve İlk çağlar üzerine sentetik bir görüş vermektedir. Kitabın bölümleri, eserin ne ölçüde önemli olduğuna tanıklık etmektedir. Bu bölümler şunlardır: Arkeoloji ile Tarih, Paleolitik çağın vahşiliği, Neolitik çağın barbarlığı, Bakırçağı'nın yüksek barbarlığı, Mezopotamya'da şehirci devrim, Mısır ile Hind'de erken Tunççağı uygarlığı, uygarlığın yayılması, Tunççağı uygarlığının en yüksek noktasına erişmesi, Erken Demir çağı, Demir çağında din ve bilim, eski uygarlığın en yüksek noktaya erişmesi, eski acunun gerilemesi ve sukutu. Kitap, notlar ve indeks ile sona ermektedir. Ayrıca da 4 harita vardır.

IBN al - AZRAQ al - FÂRIQÎ, *Tarikh al - Fârnk*, B.A.L. AWAD Editeur.- Revised by: M.SH. GHORBAL.- Cairo General Organisation for Government Printing Office 1959.- (Studies on Al-Fâriqî's Work, together Edition of the Section on the Marwânid Dynasty. Edited for the first time from the Manuscripts of Cambridge Oxford and London).

Bu metin, yazarın Tarih-i Meyyafarikîn (Silvan) ve Amîd (Diyarbakır) adlı eserinde bulunan Mervan'lı sülâlesinin tarihine ait bölümden başka bir şey değildir. Metin bir eleştirimli yayın (édition critique)dir. Gayet zengin notlar ve ilâveler katıldığı gibi, Arapça ve İngilizce olarak yazar ve eseri üstüne geniş bilgi verilmektedir. Verilen bibliyografya da zengindir. Metni asıl yayınlayan Prof. Awad, ilmi redaksiyonu üzerine alan ise, Prof. Şefik Ghorbal'dır.

ALBERT GABRIEL, *Une Capitale turque, Brousse, Bursa*. I. Texte, II. Planches. Ouvrage publié sous les auspices du Ministère Turc de l'Instruction Publique par l'Institut Français d'Archéologie de Stamboul; avec le concours du Centre National de la Recherche scientifique. Paris E. de Brocard - 1958.

Başlığında da söylendiği gibi, Türk Millî Eğitim bakanlığının himayesinde ve Fransız Millî Araştırma merkezinin yardımıyla İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü tarafından yayımlanan bu eserin 1. cildinde büyük bilgin ALBERT GABRIEL, bibliyografya verdikten sonra, Bursa ile ilgili seyyahlardan, arkeolojik yayınlardan, epigrafiden, Bursa plânlarından bahsetmekte, sonra alfabe sırasıyla İndeksi, anonim

yayınları, kolektif yayınları, transkripsiyonları ele almaktadır. Bundan sonra şu bölümleri görüyoruz; Tarih ve Topografya, Anıt-binaların envanteri, Saray, Ulu Cami, Orhan'ın vakıfları, I. Murad Hüdavendigâr'ın Çekirge'deki vakıfları, Yıldırım Bayezid camii ve yakınındaki binalar, I. Mehmet Çelebi'nin vakıfları, II. Murad vakıfları ve yakınlarındaki binalar, Türlü camiler. Medreseler, Tekkeler, Türbeler, Hanlar ve Çarşılar, Köprüler, Çeşmeler, Evler, Sonuç. Birinci cilt 143 resimle süslenmiştir

Plânlara ayrılmış olan II. cilt, dosya şeklindedir. Siyah-beyaz plâんların sayısı, (bıs (tekerrür)ler ve a markalı bir plânla birlikte) tam 100'dür. Renkli plânları 10'dur. Bursa şerefine dikilmiş bir anıt olan bu mükemmel eser, büyük boyda olup, hem metni, hem resimleri ve krokileri büyük bir dikkat ve itina ile hazırlanmıştır.

G. S. GHURYE, *Family and Kin in Indo - European Culture* (University of Bombay Publications. Sociology Series, No 4. -) Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press 1955.

Bombay Üniversitesi yayınlarının Sosyoloji serisinde çıkmış olup, kültür sosyolojisi üzerine olan bu eser, Hind Aryen kültüründe, Yunan kültüründe, Lâtin kültüründe akrabalıkları incelemektedir. Bu incelemelerin sonunda yazar *General* başlığı altında, vardığı genel sonuçları bildirmektedir. Bundan sonra, türlü kavim ve kültür çevrelerinde türlü akrabalık münasebetlerine verilen adların, çok tafsilâtlı ve ilgi çekici bir tablosu bulunmaktadır. Bunun arkasından, zengin bir bibliyografya (her bahis sonunda da ayrıca birer bibliyografya vardır), İndeks ve Bombay Üniversitesi Sosyoloji bölümünün yayınlarının listesi gelmektedir.

G. E. VON GRUNEBaum, *İslam, Essays in the Nature and Growth of a Cultural tradition*. Routledge and Kegan Paul Ltd. London. Second Edition, 1961.

Bu kitap, yazarın türlü dergilerde, bu arada Fuad Köprülü armağanında, çıkmış olan yazılarını bir arada toplamaktadır. Yazıların başlıkları şunlardır: Giriş: İslâm uygarlığının profil'i. İslâm'da kültür bilincinin (şuurunun) başlaması. Arab kültürü. Kur'an. İslâm'ın, edebiyatında görüldüğü şekilde, ruhu. İslâm dünya görüşü ve islâm bilimi. İslâm'da idare (hükümet). İslâm şehrinin yapısı. İslâm ile Hellenizm. Firdevsi'nin tarih anlayışı. Bugünkü İslâm'da kendini tefsir denemeleri. İslâm'da batılılaşma ve kültür intikali teorisi.

Kitabın sonundaki zeyl'de 27 not vardır. Bunu, İndeks takip etmektedir.

THEA ELISABETH HAEVERNICK, *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel-und Spätlatenezeit auf dem europäischen Festland*. Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts zu Frankfurt a.M.-Rudolf Habelt Verlag Bonn 1960. (mit einem Beitrag von PAULA HAHN-WEINHEIMER).

Keltlerden kalma cam bilezikler ile cam gerdanlık tanelerini ve bunların Avrupa'da Latèn devrindeki durumunu inceliyen bu kitap, bir girişten sonra, bu cam bileziklerle tanelerin tekniği üzerinde durmakta, ondan sonra beher şekil ve yapının gruplandırılmasına geçmekte, sonra da zaman ve kültür bakımından bu nesnelere gruplandırmaktadır. Eser, aslında bunların tahlilî ve kritik bir kataloğudur. Bu arada (sa. 221) Ankara'da bulunmuş olup, E. Chantre, Mission en Cap-padoce (1893, 94, 98)'da bahsi geçen bir parça da zikredilmektedir. Kitabın sonunda, bir buluntu yerleri İndeksi, 135 tane de levha bulunmaktadır. Levha 1 - 17 parçalara, Levha 18-35 buluntu yerlerini gösteren haritalara ayrılmıştır.

CHARLES and BARBARA JELAVICH, *Russia in the East 1876-1880* (The Russian- Turkish War and the Kuldja Crisis as seen through the Letters of A.G. Jomini to N.K. Giers). Doğu Avrupa Tarihi üzerine incelemeler, Cilt VI. Leiden E. J. Brill 1959.

Jomini ile Giers'in mektuplarına dayanılarak Rusya'nın Doğu politikasının önemli bir yönünü aydınlatmaya uğraşan bu kitabın 2 bölümü vardır. Birinci bölümde bahsi geçen mektupların Rusya ve Osmanlı devleti: 93 savaşı ve sonuçları üzerine olanları. İkinci bölümde ise Rusya ile Çin: Kulça meselesi üzerine olanları yayınlanmıştır. Zeyilde başka mektuplar da yayınlanmıştır. Mektuplar Fransızca, çıkarılanların Giriş'i İngilizcedir.

Kitabın içinde zamanın büyüklerinden biriki kişi ile mektuplaşanların resimleri ve İndeks vardır.

HENRY and RENÉE KAHANE - ANDREAS TIETZE, *The Lingua Franca in the Levant*. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin. University of Illinois Press. Urbana 1958.

İkinci başlığından da anlaşıldığı gibi, eserde Türkçede İtalyan ve Yunan (Rum) menşeli deniz terimleri ele alınmıştır. Her terimin eski harflerle yazılışı verildikten sonra, türlü kaynaklar bildirilmekte ve nerelerde kullanıldığı üzerinde uzun uzadıya durulmaktadır.

Kitabın Giriş'inde "Türkler ve deniz" başlıklı bir etüt vardır. Burada Türklerin denizle ilk temasları, sonra, Osmanlı İmparatorluğunun bu hususta Bizansın varisi olduğu, 1500 ile 1600 arasında Türk deniz imparatorluğu, daha sonraları Osmanlıların deniz kudretinin gerilemesi üzerinde durulmaktadır.

Asıl kitap, sa. 47'den 599'a kadardır. Burada, yukarıda denildiği gibi, kelimele-rin açıklaması verilmektedir. Zeyilde Kaynakları, başvuru eserleri, iki indeksi buluyoruz.-

BERNARD LEWIS, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, London-NewYork-Toronto 1961.

Bu kitabın konusu, Yeni Türkiye'nin eskisinin içinden nasıl çıktığı, nasıl fıskır-dığıdır. Kitabın başında Türk uygarlığının kaynakları ve özü üzerinde giriş mahi-

yetinde bir incelemeden sonra, kitap iki ana bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde başlıca olaylar kronolojik sırada anlatılmaktadır. Bu, sadece, Türkiye'nin hikâye şeklinde anlatılmış bir tarihi değil, Türkiye'nin geçirmiş olduğu türlü değişmelerin ekspozesidir. İkinci bölümde ise, değişmenin dört cephesi tafsilâtlı olarak ele alınmaktadır: Millet ve cemaatte değişme, devlet ve hükümette değişme, din ve kültürde değişme ve, son olarak, münevverlerde değişme. Sonuç: Türk devrimi. Eserin sonuna seçilmiş bir bibliyografya, indeks, haritalar konmuştur. - Eserde 8 planş vardır.

L.A. MAYER, *Islamic Woodcarvers and their works*. Albert Kundig Jönev 1958.

Bu eserde, İslâm'da marangoz, doğramacı, heykeltci gibi ağaç ve tahta üzerinde çalışan usta ve işçilerin adları görülmektedir. İlk uzunca bir Giriş'te, Ağaç işçisinin tanımı verilmekte, sonra ağaçların özellikleri, mimar ve marangozlar, imzalar (işaretler) üzerine incelemeler yapılmaktadır. Ondan sonra, her sanatçının hangi eseri ile tanınmış olduğu ve hangi eserlerde zikredildiği kaydedilmektedir. Sonra bu ustalar münasebetiyle adları geçen hattatların listesi, anıt ve koleksiyonların listesi, ayrıca çok geniş bir bibliyografya, ve papier couché üzerine basılmış 12 Levha gelmektedir.

GEORGE T. SCANLON, (Editor and Translator) *A Muslim Manual of War (Tafrîj al Kurûb fi- Tadbir al Hurûb)*. The American University at Cairo Press 1961. Eserin Arabca aslını yazar: UMAR IBN İBRAHİM AL-WAS[AL - ANSARI].

Bu kitap, Arabca bir Harb el-kitabının İngilizceye tercümesi ile birlikte yayındır. Eserin ancak iki nüshası vardır. Biri, İstanbul'da Fatih Kütüphanesinde, öbürü Amerika'da Princeton Üniversitesi Yahudah koleksiyonundadır. Eserin meydana gelmesinde her iki nüsha kullanılmıştır. İkinci nüsha sayesinde ki müellifin adını öğreniyoruz. Birinci nüshadan da öğreniyoruz ki yazar, bu kitabını Memlûk Sultanı Farac bin Berkuk'un saltanatında (801-810 H./1399-1411) yazmıştır.

Editör ve tercümcenin Giriş'i, İslâm'da harb işlerine değgin literatür üzerinde durmaktadır. Bu hususta esaslı Arabca el-yazmalarını bildirmektedir. Eser, Doğuda Haçlı Seferleri sırasında harb hakkında ne gibi görüşlerin hâkim olduğunu bir kere daha göstermektedir. Arabca metin, kitabın sonuna konmuş, bir de Arabca harb terimlerinin lûgatçesi katılmıştır.

KAJ BIRKET - SMITH (translated from the Danish by: ROY DUFFEL), *Primitive Man and his Ways*. Pattern of Life in some native societies. Odhams Limited, London 1960.

Danimarka'da *Fjoerne Folk* başlığıyla 1957 de çıkmış olan bu eserin İngilizce tercümesi 1960'da yayımlanmıştır. Eser, ilkel toplumların hayat esaslarını incelemektedir. Başlıca bölümleri şunlardır: Önsöz, Çevre ve kültür, Avusturalya yerlileri, Ova Hintlileri, Laponlar, Tuareg'ler, Powhatan ile Pamlıko, Maori'ler,

İntibak ve kültür gelişmesi. Eser, kısa olmakla birlikte, toplumbilimci (sosyolog) için faydalıdır. Kitabı asıl ilgi çekici kılan, içindeki, metin-içi yahut dışı 47 resimdir.

TARIK ZAFER TUNAYA, *Hurriyetim İlâni, İkinci Meşrutiyetin siyasi hayatına bakışlar*. (Müşahedeler ve Tezler. Siyaset ilmi serisi I.) Baha Matbaası - İstanbul 1959

Yazar, eserinin başında, kitabın amacını şöyle anlatır: Eski harfleri okuyamayan. Osmanlıca'yı anlamayan bugünkü nesle memleketimizdeki ideolojik hareketlerin gelişmesini anlatmak; bu hareketleri, zaman unsuru içinde mukayese ve değerlendirmeye imkânını vermek; çok bol; fakat çok dağınık vesikaları aramaktan, şehir dolaşmaktan bir toplumun gençliğini kurtarmak.

Denilebilir ki, yazar bu amacına ulaşmıştır. Çünkü meydana gelmiş olan küçük kitapta, son tarihimizin en önemli hareketlerinden biri olan 1908'de Hürriyetin ilâni ile İkinci Meşrutiyet çağı, sade bir dille ve açık fakat ciddi bir şekilde aydınlatılmıştır. Kitabın sonunda İkinci Meşrutiyet çağının en önemli olaylarını gösteren ve 1908'den 1922'ye kadar giden, gence de yaşlıya da çok faydalı bir kronoloji ile, zengin bir bibliyografya vardır.

ŞEREFETTİN TURAN, *Kanunî'nin oğlu Şehzade Beyazîd vak'ası*. Ankara Üniversitesi D.T.C. Fakültesi yayınları No 80. Türk Tarih Kurumu basımevi Ankara 1961.

Yazarın D.T.C. Fakültesinde verdiği habilitasyon tezi olan bu tarih eserinde şu meseleler ele alınmaktadır: İlk, meselenin mahiyeti ile eldeki kaynakların eleştirilmesinden sonra, Bayezid'in isyanını hazırlayan âmiller, Bayezid'in Selim'e ve babasına karşı cephe alışı, İç-savaşa doğru (Bayezid'in hazırlığı ile Selim'in telâşi ve Kanunî'nin müdahalesi), Konya savaşı, Bayezid'in İran'a ilticası ve öldürülmesi, Hâdisenin doğruluğu, iç karışıklıklar, Bayezid vak'asının sebep olduğu idarî değişiklikler.

Kitabın sonuna konan Ek'lerde hepsi birden 15 sayıda olan belgeler (Mektuplar, arızeler, mersiyeler v.b.) buluyoruz. Kitap bibliyografya ve iki İndeks ile sona ermektedir.

SEMAHAT TURAN, BEHİRE ABACIOĞLU (hazırhyanlar), *Tiyatro Bibliyografyası*. Ankara Üniversitesi D.T.C. Fakültesi Tiyatro Enstitüsü yayınları No 1. Türk Tarih Kurumu Bakımevi Ankara 1961.

1928 ile 1959 yılları arasındaki zamanı kapsayan bu tiyatro bibliyografyası şu eserleri içine almaktadır: Tiyatro sanatı ile ilgili eserler (Genel eserler, Karagöz ve Ortaoyunu üzerine eserler, Tiyatro yazarları bibliyografyası). Oyunlar (Türkçe oyunlar; türlü dillerden çevrilmiş oyunlar; yazarı bilinmeyen oyunlar v.b.). Opera librettoları ve Opera üzerine Kitaplar. Dizinler (Yazar adları, eser adları, Eserlerin orijinal adları).

CARL M. WHITE (Editör), *Amerikan Kütüphanecilik tecrübeleri*. Kütüphanelerin Mazisi, Tipleri ve Kütüphanecilikte bugünkü davranış.-Ankara Üniversitesi, D.T.C. Fakültesi yayınları: 134, Kütüphanecilik Enstitüsü yayını: 3. Ankara, Güven matbaası 1961.

Kütüphanecilik ve özellikle Amerikan kütüphaneciliği üzerine yazılmış yazıların bir dergisi olan bu kitapta şu yazılar vardır: CARL M. WHITE, Önsöz ve Amerikan Kütüphaneciliğinin tarihi ve sosyal yapısı. CARL M. WHITE, Meslekten yetmiş Kütüphaneci. İKBAL ARGON, Dewey Onlu tasnifi. ABDÜLKADİR SALGIR, The Library of Congress. BERİN U. YURDADOĞ, Üniversite Kütüphaneleri. İLHAN KUM, Halk Kütüphaneleri. SOLMAZ İZDEMİR, Okul ve Çocuk Kütüphaneleri. WERNER B. ELLINGER, Hukuk Kütüphaneleri.

CARL M. WHITE (Editör), *Modern Kütüphaneciliğin Esasları*.

Birleşik Amerika Devletleri, İngiltere, Batı Almanya ve Danimarka'da kütüphanecilik nazariye ve tatbikatının özeti. Ankara Üniversitesi, D. T. C. Fakültesi Yayınları: 133. Kütüphanecilik Enstitüsü yayını: 2. Ankara, Güven matbaası 1961.

Türlü konferansçının kütüphanecilik üstüne söylediklerini derlemiş olan bu küçük kitapta aşağıdaki yazılar vardır: C.M. WHITE, Önsöz. CARL M. WHITE, Mukayeseli kütüphaneciliğe giriş. SUUT KEMAL YETKİN, Zamanımızda Kitap ve Kütüphaneler. LUCILE MORSCH, Amerika'da Halk kütüphaneleri. LUCILE MORSCH, Amerika Birleşik Devletlerindeki İlim ve Araştırma Kütüphaneleri. BEDRETTİN TUNCEL (Millî Eğitim Bakanı), Zamanımızda Kitap ve Kütüphaneler, (İkinci Konferansçının takdimi). LIONEL Mc COLVIN, İngiliz Halk kütüphaneleri. LIONEL Mc COLVIN, İngiliz Kütüphane sistemi. HÂMÎT DERE-Lİ, Zamanımızda Kitap ve Kütüphaneler, (Üçüncü Konferansçının takdimi). RUDOLF JUCHHOFF, Almanya'da Üniversite ve Araştırma Kütüphanelerinin yaşayan gelenekleri. RUDOLF JUCHHOFF, Alman Kütüphane sisteminin şimdi ve gelecek gelişmesindeki davranışı. ETHELYN MARKLEY, Zamanımızda Kitap ve Kütüphaneler: Seri konferansların sonu. ELISE MUNCH - PETERSON, Kopenhag Halk kütüphaneleri teftiş dairesinde Kütüphaneci.

1961 YILININ İLK YARISINDA TÜRK TARİH
KURUMU KÜTÜPHANESİNE GELEN
KİTAP VE PERİYODİK ESERLER

A. KİTAPLAR

- ABBOTT, G. F. : *Turkey, Greece and Great Powers. A study in friendship and hate.* London 1916 Robert Scott. 384 S. 2 hr. 8° (A. 11/4900)
- ABDURRAHMAN-I TALİ : *İstoriya Abulfeyz-Hana. Perevod : A. A. Semenova.* Taşkent 1959 İ.A. Nauk Uzbekskoy SSR. 176 S. 8° (A. 11/4798)
- ABRAHAM, J. JOHNSTON : *My Balkan log.* London 1921 Chapman & Hall. 311 S. 8° (A. 11/4498)
- Actes du Dixième Congrès International des Orientalistes.* Session de Genève 1894. Leide 1895/97 E. J. Brill. 8° (A. 11/4564)
- Actes du Huitième Congrès International des Orientalistes, tenu en 1889 à Stockholm et à Christiania.* Leide 1891/93. 8° (A. 11/4565)
- Actes du Sixième Congrès International des Orientalistes, tenu en 1883 à Leide.* Leiden 1884/85 E. J. Brill. 8° (A. 11/4563)
- Actes du XXe Congrès International des Orientalistes. Bruxelles 5-10 Septembre 1938.* Louvain 1940 Bureaux du Muséon. 392 S. 8° (B/4305)
- AŞAR, DR. : *La Politique européenne en Perse. Quelques pages de l'histoire diplomatique.* Berlin 1921 Librairie Orientale "Iranschähr". 276 S. 1 hr. 8° (A. 11/4904)
- ALİ-SAMİ : *Persepolis (Takht-ı Jamshid).* Shiraz 1958 Musavi Printing Office. VI + 96 S. 56 pl. 1 kr. 8° (A. 11/4896)
- ALKAËVA, L. O. : *Oçerki po istorii Turetskoy Literaturi 1908-1939 gg.* Moskova 1959 İAN SSSR. 220 s. 8° (A. 11/4749)
- al-ANSARİ, UMAR İBN İBRAHİM AL-AWSİ : *A Muslim manual of war being Tafrij al-kurub fi tadbir al-hurub. Edited and translated by: George T. Scanlon.* Cairo 1961 Cairo Press. VIII + 130 + 97 S. 2 pl. 8° (A. 11/4855)
- Archäologische Übersichtskarte des Alten Orients mit einem Katalog der wichtigsten Fundplätze.* Weimar 1959 Hermann Böhlhaus Nachfolger. 64 S. 1 hr. 4° (B/6366)
- ASTRÖM, PAUL : *The middle Cypriote bronze age.* Lund 1957 Hakan Ohlssons Boktryckeri. XVIII + 307 S. 15 pl. 4° (B/4394)
- ATABİNEN, REŞİT SAFFET : *Esquisse d'une histoire rationnelle d'Attila dans les Gaules.* 31 S. 8° (A. 11/4706)
- ATALIK, GÜNDÜZ : *Mimari tenkidde metod araştırması yolunda bir deneme.* İstanbul 1961 Kutulmuş Matbaası. X + 70 S. 8° (A. 11/4857)
- ATKINSON, R. J. C. : *Stonehenge and Avebury and neighbouring monuments, an illustrated guide.* London 1959 Her Majesty's Stationery Office. 63 S. resimli. 8° (A. 11/4578)
- AYNİ, MEHMED ALİ : *Un Grand Saint de l'Islam Abd-Al-Kadir Guilâni 1077 - 1166. En collaboration F. I. Simore-Munir.* Paris 1938 Librairie Orientaliste Paul Geuthner. 257 S. = Les Grandes Figures de l'Orient Tome VI. (A. 11/4610)

- BABINGER, FRANZ : *Mahomet II le conquérant et son temps 1432-1481. La grande peur du monde au tournant de l'histoire*. Paris 1954 Payot. 636 S. 8° (A. 11/4735)
- BABINGER, FRANZ : *Mehmed der Eroberer und seine Zeit. Weltstürmer einer Zeitenwende*. 2. bs. München 1959 F. Bruckmann. XII+592 S. 8° (A. 11/4805)
- BACON, EDWARD : *Digging for history. A survey of recent world Archeological discoveries 1945 - 1959*. London 1960 Charles Black. VI+320 S. 58 pl. 8° (B/4374)
- BALKANLI, REMZİ : *Mukayeseli basın ve propoganda. Suçlar, dávalar, kanunlar, kararlar*. 2 Cilt. Ankara 1961 Resimli Posta Matbaası. 996 S. 8° (A. 11/4874)
- BALTA, PROF. DR. TAHSİN BEKİR : *Türkiye'de yürütme kudreti*. Ankara 1960 Ajans-Türk Matbaası. 55 S. = A.Ü.S.B. Fakültesi Yayınları No: 114 - 96, İdarî İlimler Enstitüsü Yayınları No: 10.100 üncü yıl Yayınları No: 35. 8° (A. 11/4822)
- BANESCO, PIERRE : *Les Minorités Nationales dans l'Europe Nouvelle. Önsöz : Etienne Fournol*. Paris 1935 L'Europe Orientale. IV+160 S. 8° (A. 11/4893)
- BAREILLES, BERTRAND : *Un Turc à Paris 1806-1811 Relation de voyage et de mission de Mouhib Effendi, Ambassadeur extraordinaire du Sultan Selim III, d'après un manuscrit autographe*. Paris 1920 Editions Bossard. 106 S. 8° (A. 11/4709)
- BEAULIEU, MICHÈLE : *Le costume antique et médiéval*. Paris 1951 Presses Universitaires de France. 124 S. = Que Sais-Je? 8° (A. 11/4839)
- BEAULIEU, MICHÈLE : *Le costume moderne et contemporain*. Paris 1951 Presses Universitaires de France. 128 S. = Que Sais-Je ? 8° (A. 11/4848)
- BELDICEANU, NICOARA : *Les actes des premiers Sultans conservés dans les manuscrits Turcs de la bibliothèque Nationale à Paris, 1-Actes de Mehmed II et de Bayezid II du Ms. Fonds Turc ancien 39*. La Haye 1960 Mouton et Co. 194 S. I hr. = Documents et Recherches III. 8° (A. 11/4758)
- BELDICEANU, N.: *La Campagne Ottomane de 1484 : Ses préparatifs militaires et sa chronologie*. Revue des Études Roumaines V-VI'dan ayrı basım. Paris 1960 S. 67-77. 8° (A. 11/4817)
- BENEDIKT, HEINRICH : *Der Pascha-Graf Alexander von Bonneval 1675 - 1747*. Graz - Köln 1959 Hermann Böhlau Nachf. 216 S. 8° (A. 11/4808)
- Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress München 1958*. München 1958 In Commission bei C.H. Beck. 525 S. 18 pl. 8° (A. 11/4715)
- V. *Türk Tarih Kongresi*. Ankara 12-17 Nisan 1956. *Kongreye sunulan tebliğler*. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi. XXIV+795 S. 51 pl. = T.T.K. Yayınlarından IX. seri- No. 5. 8° (A. 11/4713)
- EL-BİTLİSİ, ŞEREF HAN : *Şerefnâme. I. Cilt. Arapçaya çev: Muhammed Ali Avni. Önsöz: Yahya el-Haşşâl*. Kaire. 48+539 S. 8° (A. 11/4202)
- BLASKOVICS, JOSEF : *Some notes on the history of the Turkish occupation of Slovakia K Dejinàm Turecké okupace na Slovensku. K istorii K Turetskoy okkupatsii V Slovakiu*. Acta Universitatis Carolinae-Philologia I. S. 41-57'den ayrıbasım. 8° (A. 11/4759)
- BOMBACI, ALESSIO : *Ancora sul trattato Turco-veneto del 2 Ottobre 1540*. RSO XX'den ayrı basım. Roma 1944 Tipografia del Dott. Giovanni Bardi. 9 S. 8° (A. 11/4754)
- BOMBACI, ALESSIO : *Diplomi Turchi del R. Archivio di Stato di Firenze*. RSO XVIII'den ayrı basım. S. 199-217 5 pl. 8° (A. 11/4756)
- BOMBACI, ALESSIO : *Le fonti Turche della battaglia delle Gerbe (1560)*. RSO XIX'dan ayrı basım. Roma 1946 Giovanni Bardi. 112 S. 8° (A. 11/4757)

- BRULEY, EDOUARD - E. H. DANCE : *Bir Avrupa tarihi? Çev: F. Reşit Unat. Önsöz: Prof. Fehmi Yavuz.* Leyden 1960 A.W. Sythoff. 88 S. = Avrupa'ya bakışlar A serisi, kültür no: 3. 8° (A. 11/4865)
- CARLISLE, EARL OF : *Diary in Turkish and Greek waters.* London 1854 Longman. XI+353 S. 8° (A. 11/4792)
- CAULAINCOURT, DUC DE VICENCE : *Mémoires du Duc de Vicence, grand écuyer de l'Empereur.* Önsöz.: Jean Hanoteau. Paris 1933 Plon 8° (A. 11/4909).
- CAVAIGNAC, EUGENE : *Les Hittites.* Paris 1950 A. Maisennouve. 122 S. 1 hr. 8° (A. 11/4742)
- CHESNEY, COLONEL : *The Russo-Turkish campaigns of 1828 and 1829 with a view of the Present state of affairs in the East.* London 1854 Smith, Elder. XXIII + 448 + 16 S. 2 hr. 8° (A. 11/4787)
- CIANO, GALEAZZO : *Kont Cianono'nun hâtraları. Türkçeye Çev.: Zübeyir Aker.* 1946 Vatan Matbaası. 182 S. 8° (A. 11/3380)
- COLLAS, M. B. C. : *La Turquie en 1864.* Paris E. Dentu. XI+480 S. 8° (A. 11/4916)
- CONTENAU, DR. G. : *La civilisation D'Assur et de Babylone.* Paris 1937 Payot. 260 S. 8° (A. 11/4910)
- Cosa 11. the temples of the Arx.* Roma 1960. 380 S. 30 pl. 11 lv. = Memoirs of the American Academy in Rome. 4° (B./4399)
- DAHLMANN, HELLFRIED - DR. PHIL. WOLFGANG SPEYER : *Varronische Studien II.* Wiesbaden 1959. 57 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1959 Nr. 11. (A. 11/896)
- DALSAR, FAHRI : *Türk sanayi ve ticaret tarihinde Bursa'da ipekçilik.* İstanbul 1960 Sermet Matbaası. XIV+510 S. = İ. Ü. Yayınlarından No. 856, İktisat Fakültesi No: 116. (A. 11/4712)
- DALYA, V. : *Poslovitsi Russkogo naroda. Sbornik.* Moskva 1957 GİHL. 1019 S. 8° (A. 11/4854)
- DE GONTAUT-BIRON, R. : *Comment la France s'est installée en Syrie (1918-1919).* Paris 1922 Librairie Plon. 350 S. 8° (A. 11/4914)
- DE VANE, WILLIAM CLYDE - T. D. YOUNG : *The meaning and function of the humanities in our time. The encouragement of the humanities in southern colleges.* 1958. 15 S. 8° (A. 11/4652)
- DEMIRCIZADE, PROF. E. M. : "Kitabi-Dede Gorgud" *Dastanlarının dili.* Bakı 1959 APİ. 164 S. 8° = Azerbajan SSR Maarif nazirliği. (A. 11/4866)
- DIACONU, GH. - N. CONSTANTINESCU : *Cetatea Scheia monografie arheologica.* 1960 Editura Academiei republicii populare Romîne. 168 S. 2 lv. Biblioteca de Arheologie III. (B/4349)
- DIDERICHSEN, PAUL : *Rasmus rask og den grammatiska tradition.* Kobenhavn 1960 Kommission hos Ejnar Munksgaard. 251 S. 1 rs. = Historisk-filosofiske Meddelelser udgivet af det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. bind 38, Nr 2, 8° (A. 11/4761)
- DIKAIOS, P. : *The Excavations at Vounous-Bellapais in Cyprus 1931-2.* Oxford 1940 John Johnson. 174 S. 30 pl. 4° (B./4397)
- DIKAIOS, P. : *A guide to the Cyprus Museum.* Nicosia 1953 The Cyprus Government Printing Office. XX+207 S. 36 pl. 8° (A. 11/4883)

- DRIAULT, EDOUARD : *Şark mecmuası. Müt: Nafiz*. İstanbul 1328. 519 S. 8° (A. 11/4917)
- DUFAYARD, CHARLES : *L'Asie Mineure et l'Hellénisme*. Paris 1919 Librairie Félix Alcan. 103 S. 8° (A. 11/4895)
- ELLIOT, C. B.: *Travels in the three great empires of Austria, Russia and Turkey. 2 vol.* London 1838 Richard Bentley. 8° (A. 11/4778)
- EL-ENBARİ, EL-İMAM EBİ'L-BEREKET ABDURRAHMAN : *Kitabu Esrârî'l-Arabiyye*. Dımeşk 1957. 496 S. 8° . (A.11/4802)
- ENGİN, DR. ARIN : *Atatürkçülük savaşımızda Türk kültürü, geçmişbilimi, Eti tarihi*. İstanbul 1961 Sıralar Basimevi. 224 S. = Atatürkçülük kültür Yayınlarından Sayı: 17. (A. 11/4875)
- Die Ephesosgrabungen. Ihren Förderern und Freunden als Dank und Bitte*. Anno 1961. 8 S. 4° (B/4380)
- ERNST, HANS : *Die mamlukischen Sultansurkunden des Sinai-Klosters. Herausgegeben, übersetzt und erläutert*. Wiesbaden 1960 Otto Harrassowitz. XXXIX + 353 S. 8° (A.11/4803)
- ETİ, USMAN : *Diyarbakir*. 1937. Diyarbakir Matbaası. 88 S. 8° (A. 11/4753)
- Europa Aeterna, Eine Gesamtschau über das Leben Europas und seiner Völker, Kultur, Wirtschaft, Staat und Mensch, Band 1*. Zürich Metz Verlag. XVI + 388 S. 1 pl. 4° (B/4316)
- Exposé de l'état actuel de la société arabe de gouvernement et de la législation qui la régit*. Alger 1844 Imprimerie du Gouvernement. 169 S. 8° (A. 11/4891)
- FAWCET, RAYMOND : *What was their life? Byzantium*. London Gawthorn Press. 47 S. 1 Planş. 8° (A. 11/4768)
- FIELD, HENRY : *Bibliography: 1926-1958 Nos: 1-458*. 1958. 91 S. 4° (B/4347)
- FIMIANI, RAFFAELE : *L'Italia nella luce di Roma. Manuale di storia per le classi inferiori dei ginnasi volume primo Roma Antica*. Milano Carlo Signorelli. 126 + 184 + 128 S. 8° (A. 11/4618)
- GABRIEL, ALBERT : *Une Capitale turque Brousse, Bursa. 2 Vol.* Paris 1958 E. De Boccard (C/400)
- GABRIELI, FRANCESCO : *The Arab revival*. London Thames and Hudson. 178 S. 8° (A. 11/4806)
- GABROVEC, STANE : *Prazgedevinski Bled. The prehistory of Bled*. Ljubljana 1960 91 S. 2 lv. 21 pl. = Academie Scientiarum et Artium Slovenica Classis 1: Historia et Sociologia dela-opera 12 Sectio Archaeologica. 8° (A. 11/4719)
- GADSBY, JOHN : *Trip to Sebastopol, out and home, by way of Vienna, the Danube, Odesa, Constantinople and Athens. 2. Basım*. London 1858 Gadsby. 184 S. 8° (A. 11/4767)
- GALABOV, GALAB D. - HERBERT W. DUDA : *Die Protokollbücher des Kadiamtes Sofia*. München 1960 Verlag R. Oldenbourg. VIII + 462 S. = Südosteuropäische Arbeiten 55. 8° (A. 11/4811)
- GARBUZOVA, V. S.: *Skazanie o melike Danişmende. İstorko-Filologičeskoe issledovanie*. Moskva 1959 İVL. 189 S. 8° = A.N. SSSR İnstitut Vostokovedeniya. 8° (A. 11/4770)
- GHURYE, G. S.: *Family and kin in Indo-European culture*. Oxford University Press. 254 S. = University of Bombay Publications, Sociology Series No. 4. (A. 11/4876)
- GIYASEDDİN ALİ : *Dnevnik pohoda Timura v İndiyu*. Moskva 1958 İVL. 208 s. = Akademiya Nauk SSSR. İnstitut Vostokovedeniya. 8° (A. 11/5608)

- GORCEIX, SEPTIME : *Bonneval Pacha, pacha a trois queues une vie d'aventures au XVIIIe siècle*. Paris Plon. 241 S. 8° (A. 11/4733)
- GORDLEVSKIY, V. A.: *Akademik V. A. Gordlevskiy. İzbrannie socineniya. Tom I. İstoriçeskie rabota*. Moskva 1960 İVL. 551 s. 1 pl. 8° (B/4331)
- GORKY, MAXİM : *On literature selected articles*. Moscow Foreign Languages Publishing House. 396 S. 8° (A. 11/4772)
- GÖKOĞLU, A. BAHA : *Batı ve doğuda telgrafçılık nasıl doğdu*. İstanbul 1935 Bozkurt Basımevi. 72 S. = Türk telgraf ve posta tarihine ait tetkikler 11. 8° (A. 11/4751)
- GRAC, A. D.: *Arheoloğičeskie raskopki v Leningrade*. Moskva 1957 İAN SSSR. 29 s. 28 pl. 8° (A. 11/4748)
- GREKOV, B. : *Kiev Rus*. Moscow 1959 Foreign Languages Publishing House. 684 S. 8° (A. 11/4795)
- GROLIER, ERIC DE: *Histoire du livre*. Paris 1954 Presses Universitaires de France. 134 S. = Que Sais-Je ? 8° (A.11/4843)
- GROUSSET, RENÉ : *L'Empire des steppes. Attila, Gengis Khan, Tamerlan*. Paris 1939 Payot 639 S. 8° (A. 11/4912)
- GRUNEBaum, G. E. VON: *İslam, essays in the nature and growth of a cultural tradition*. London 1961 Kegan Paul Ltd. XV + 266 S. 8° (A. 11/4850)
- GUBOGLU, MIHAİL : *Paleografia și diplomatica Turco-Osmana studiu și album*. Romine 1958 Editura Academiei Republicii Populare. 351 S. 3 pl. rs. 1 lv. 2° (C/402)
- GUÉRAUD, O. - P. JOUGUET : *Un livre d'écolier du IIIe siècle avant J.-C*. Le Caire 1938 Imprimerie de l'Institut Français d'Arch. Orientale. 60 S. 10 pl. = Publications de la Société Royale Egyptienne de Papyrologie. Textes et Documents 11. (B/4343)
- GUGGENBÜHL, DR. GOTTFRIED : *Quellen zur allgemeinen Geschichte der Neuesten Zeit*. Zürich 1939 Schulthess & Co. XII + 403 S. 8° (A. 11/4738)
- GUSEV, N. N.: *Lev Nikolaevič Tolstoy. Materialı k biografii s 1828 pe 1855 god*. Moskva 1954 İAN SSSR. 718 s. 22 Pl. 8° (A. 11/4605)
- GUTHRIE, MATTHEW - MARIA GUTHRIE : *A tour, performed in the years 1775-6, through the Taurida or Crimea, the ancient kingdom of Bosphorus, the once-powerful republic of Tauric Cherson, and the other countries on the north shore of the euxine, ceded to Russia by the peace of Kainardgi and jassy by Mrs. Maria Guthrie described in a series of lettres to her husband, the editor Matthew Guthrie*. London 1802 Nichols and Son. XXIV + 446 S 3 pl. 2 kr. 4° (B/4272)
- GÜNTEKİN, DR. BASRİ : *Le Monde Turc et sa Mission Historique. Des la "Premiere Humanité de langue Turque" Jusqu'a nos jours*. Leipzig 1929 Breitkopf. 191 S. 1 hr. 8° (A. 11/4908)
- GÜTERBOCK, H. G. - H. OTTEN : *Keilschrifttexte aus Boghasköi 10. Heft (Texte aus Gebäude K, 1. Teil)* Berlin 1960. 55 S. 2° (C/363)
- HAAS, ERNST, B.: *Consensus formation in the council of Europe*. Los Angeles 1960 University of California Press. 70 S. = U.C.P. in political science Volume: 11. 8° (A. 11/4650)
- HACKER, DR. PAUL : *Prahlada. Werden und Wandlungen einer Idealgestalt. Beiträge zur Geschichte des Hinduismus. Teil 1: Die Entstehung der Legende; die Prahlada-Legenden des Visnupurana und des Bhagavatapurana. Teil II - Weiterentwicklungen nach dem Bhagavatapurana Nebenentwicklungen*. Wiesbaden 1959. 253 S. = Akademie der

- Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozial-wissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1959 Nr. 9-13. 8° (A. 11/896)
- HALL, H. R.: *La Sculpture Babylonienne et Assyrienne au British Museum*. Paris 1928 G. van Oest. 54 S. 60 pl. = *Ars Asiatica* XI. 4° (B/4319)
- HANFMANN, GEORGE M. A.: *Excavations at Sardis*, 1958. BASOR 154 (1959)'dan ayrı basım. S. 5-35 8° (A. 11/4124)
- HANFMANN, GEORGE M. A. - AXEL VON SALDERN : *Exploration of Sardis*. The News Bulletin Institute of International Education May (19561)'den ayrı basım 6 S. rs. 8° (A. 11/4930)
- HANGILDİN, V. N.: *Tatar tele grammatikası. (Morfologiya hem sintaksis)*. Kazan 1959 Tatarstan Kitap Neşriyatı. 642 s. 8° = SSSR Fenner Akademiyase Kazan Filialı Tel, edebiyat hem Tarih İnstitutu. 8° (A. 11/4747)
- HERRMANN, ALBERT : *Historical and commercial atlas of China*. Cambridge 1935 Harvard University Press. 112 S. = Harvard-Yenching Institute Monograph Series volume: 1. 4° (B/4348)
- HIGOUNET, CHARLES : *L'écriture*. Paris 1955 Presses Universitaires de France. 136 S. = Que Sais - Je ? (A. 11/4844)
- Hindistan'ın Cumhuriyet Bayramı. Ocak 26. 1961* İstanbul Zühal Koll. Şti. 47 S., hr. 4° (B/4361)
- Histoire de Constantinople depuis le règne de l'Ancien Justin, jusqu'à la fin de l'Empire. Traduite sur les originaux grecs par Mr. Cousion*. Paris 1685 Librairie Ordinaire du Roi. 8° (A. 11/4783)
- Histoire de Tamerlan, empereur des Mogols et conquérant de l'Asie*. 2 vol. Paris 1739 Hipplyte-Louis Guerin. 8° (A. 11/4794)
- Histoire Générale des civilisations. Publiée sous la direction de Maurice Crouzet. 7 Cilt*. Paris 1956/59 Presses Universitaires de France. 8° (A. 11/4345)
- Histoire Générale des Sciences 2 vol*. Paris 1957-58 Presses Universitaires de France. 8° (A. 11/4342)
- Historia e Letersise Shqipe 2. vol*. Tirane 1959 Mihal Duri. 8° (A. 11/4644)
- Hochbelastbare Wasserstoff-Diffusions-Elektroden für Betrieb bei Umgebungstemperatur und Niederdruck. High drain Hydrogen-diffusion-electrodes operating at ambient temperature and low pressure*. Wiesbaden 1959. 235 S. = Akademie de Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1959 Nr. 8. 8° (A. 11/897)
- HOUGEN, BJORN : *Fra samling til museum. Oprinnelsen til Samlingen of nordiske Oldsager*. Oslo 1961 Universitetets Oldsaksamling. 13 + 16 S. 8° (A. 11/4935)
- HOURTICQ, LOUIS : *Histoire de la peinture*. Paris 1947 Presses Universitaires de France. 128 S. = Que Sais-Je ? 8° (A. 11/4847)
- HOURTICQ, LOUIS : *Histoire de la sculpture*. Paris 1949 Presses Universitaires de France. 128 S. = Que Sais-Je ? 8° (A. 11/4837)
- Humanistic script of the fifteenth and sixteenth centuries*. Oxford 1960 Bodleian Library. 8 S. 12 pl. 8° (A. 11/4934)
- İNB AL-ANBARİ : *Nuzhat al-alibba fi tabakat al-udaba. (Biographies des grammairiens et des philologues arabes) Publié et annoté par Dr. Ibrahim al-Smarrai*. Baghdad 1960 al-Ma'arif. 354 S. 8° (A. 11/4765)

- IBN ŞEDDAT, İZZETTİN EBU ABDULLAH : *el-A'lakü'l-Hatîre. Tarih-i Medinet-i Dimişk. Neşreden: Sami Dehan.* Dimişk 1956. 55+473 S. 4° (B/3592)
- IORGA, NIKOLAUS : *Geschichte der Rumänen und ihrer Kultur.* 1929 Verlag Drotleff. IV+374 S. 8° (A. 11/4897)
- EL-ISFİZARÎ, MUİNÜDDİN MUHAMMED EL-ZEMÇİ : *Ravzat-ül cennet fi Evsaf-i Medinet-i Herat* (897-899 A.H.). Tehran 1960. XLVII+529+XVIII S. 3 pl. = Tehran University Publications No: 574. 8° (A. 11/4886)
- İstoria Romînei 1. Comuna, primitiva, sclavagismul, perioada, de trecere la feudalism.* Romine 1960 Editure Academiei Republicii. LXXI+888 S. 9 hr. 8° (A. 11/4860)
- İstoriya Diplomatii. Tom 1.* Moskva 1959 GİPL. 896 S. 8° (A. 11/4776)
- İstoriya Kazahskoy SSR. Tom 11.* Alma-Ata 1959 İ.A.Nauk Kazahskoy SSR. 20 pl. 2 Hr. 735 S. 8° (A. 11/4796)
- İstoriya Tatarskoy ASSR. Tom II. (Ot velikoy oktyabrskoy sotsialitiçeskoy revolyutsii do naşih dnei).* Kazan 1960 TKİ. 584 S. = Akademiya Nauk SSSR. Institut Yazıka, Literatürü i İstorii. 8° (A. 11/4797)
- IVANOV, P. P.: *Oçerki po istorii Sredney Azii (16-seredina XIX v).* Moskva 1958 İVL. 15+246 S. 8° (A. 11/4607)
- IWAO, SEIICHI : *List of the foreing office records preserved in the public record office in London relating to China and Japan.* Tokyo 1959 Toho Gakkai. 256 S. 8° (A. 11/4877).
- JÄSCHKE, GOTTHARD : *Zum Proplem der Marne-Schlacht von 1914.* Historische Zeitschrift Heft 190/2, April (1960)'dan ayrı basım. München 1960. S. 311-348 8° (A. 11/4852)
- JELAVICH, CHARLES - BARBARA JELAVICH : *Russia in the East 1876-1880. The Russo-Turkish war and the Kuldja crisis as seen through the letter of A. G. Lomini te N. K. Giers.* Leiden 1959 E.J. Brill. XII+173 S. 1 pl. 8° (A. 11/4804).
- JERNINGHAM, HUBERT E. H.: *To and from Constantinople.* London 1873 Hurst and Blackett. IX+365+15 S. 8° (A. 11/4780)
- JOBERT, AMBROISE : *Histoire de la Pologne.* Paris 1953 Presses Universitaires de France 128 S. = Que Sais-Je ? 8° (A. 11/4836)
- JOHNSON, MAJOR E. C.: *On the track of the crescent. Erratic notes from the Piraeus to Pesh.* London 1885 Hurst and Blackett. XVI+32+16 S. 5 pl. 1 hr. rs. 8° (A. 11/4788)
- KÄĞİTÇİ, MEHMED ALİ : *Afyon.* İstanbul 1960 Vakit Matbaası. 88 S. 8° (A. 11/4716)
- KAJDAN, A. P. *Derevnya i Gorod v Vizantii. IX-X vv. Oçerki po istorii vizantiyskogo Feodalizma.* Moskva 1960 İ.A. Nauk SSSR. 432 S. 8° (A. 11/4799)
- KARAHOCA, AMAÇ : *Doğu Türkistan "Çin Müstemlekesi".* İstanbul 1960 Fakülteler Matbaası. 32 s. 8° (A. 11/4725)
- KASIM, HASAN : *Zionism, as it stands.* New Delhi. 31 S. 8° (A. 11/4820)
- KASTELIC, JOZE : *Slovenska Nekropola na bledu. Porogile e izkopavanjih. Leta 1949 in 1951.* Ljubljana 1960. 42 S. I lv. 8 pl. = Academia Scientiarum et Artium Slovenica Classis 1: Historia et Sociologia de la -Opera 13- Sectie Archaeologica 9. 8° (A. 11/4720)
- KATZNELSON, I.: *Certains traits de l'organisation d'Etat en Nubie du VIe au IVe siècles avant notre ère.* Moscou 1960 Editions de Litterature Orientale 18 S. = XXV. Congrès International des Orientalistes, Conférences présentées par la délégation de l'USSR. 8° (A. 11/4832)

- KEELING, E.H.: *Adventures in Turkey and Russia*. London 1924 John Murray. X + 239 S. 23 pl. 2 hr. 8° (A. 11/4782)
- KOUBBEL, L.: *Al-Hamdani's Zeugniss über das Bruder-Schwester-Kondominat "Lukescha" in Afrika*. Moskau 1960 15 S. = XXV. Internationaler Orientalisten-Kongress, Veträge der Delegation der USSR. 8° (A. 11/4834)
- KIENITZ, FRIEDRICH KARL: *Türkei, Anschluss an die moderne Wirtschaft unter Kemal Atatürk*. Hamburg 1959 Weltarchiv. 148 S. 8° (A. 11/4810)
- KINROSS, LORD: *Turkey. Photographed by Yan. Descriptive commentaries and notes by Robert Mantran*. London 1959 Thames and Hudson. 302 S. 303 pl. 8° (A. 11/4825)
- KLIŠMOVIĆ, L.: *Из istorii literatur sovetškogo Vostoka*. Moskva 1959 GIHL. 294 S. 8° (A. 11/4872)
- KLITCHKOVA, VERA: *Les coutumes de Pâques dans la région de Porech (Macédoine)*. Glasnik Soc. des Musées et de l'Inst-du Conserv. de la R. P. Macédoine Vol. 1 Nr. 11'den ayrı basım. Skopje 1957. S. 153-211. 4° (B/4369)
- KORAY, ENVER: *Türkiye tarih yayınları bibliyografyası 1729-1955. 2. Basım*. İstanbul 1959 Maarif Basımevi. XII + 680 S. 8° (A. 11/4878)
- KRAEMER, JÖRG: *Das Problem der Islamischen Kulturgeschichte*. Tübingen 1959 Max Niemeyer Verlag. 69 S. 8° (A. 11/4827)
- KREUTEL, RICHARD F.: *Kara Mustafa vor Wien*. Köln 1959 Verlag Styria. 194 S. 8° (A. 11/4740)
- KÜHNEL, PROF. DR. ERNST: *Persische Miniaturmalerei*. Berlin Safari Verlag. 59 S. 4° (B/4356)
- LANTIER, RAYMOND: *La vie préhistorique*. Paris 1952 Presses Universitaires de France. 136 S. = Que Sais-Je ? 8° (A. 11/4842)
- LAUKNITSKI, PAVEL: *Le Tadjikistan Soviétique*. Moscou 1954 Editions en Langues Etrangères. 246 S. 15 pl. 1 hr. 8° (A. 11/704)
- LAVROV, V. A.: *Gradostroitel'naya kultura Sredney Azii. (s drevnih vremen do vtoroy poloviny XIX veka)*. Moskva 1950 GI. 179 s. 4° (B/4381)
- LENZEN, VICTOR F.: *The triumph of Dionysos on textiles of late antique Egypt*. Los Angeles 1960 University of California Press. 23 S. 7 pl. = U.C.P. in Classical Archaeology Vol. 5 No: 1. (B./3194)
- LÉVI, SYLVAIN: *L'Inde et le Monde*. Paris 1928 Librairie Ancienne Honoré Champion. 175 S. 8° (A. 11/4894)
- LUKINICH, EMERICO: *Contributi alla storia medievale dei Rumeni di Ungheria*. Budapest 1941. 67 S. 1 hr. = Ostmitteleuropäische Bibliothek No. 29/B. 4° (B/4342)
- Maden Tetkik Arama 25. yıl*. Ankara 1961 M.T.A. Enstitüsü Matbaası. 31 S. 4° (B/4362)
- Malazgirt Savaşı : 26 Ağustos 1071 888. Yıldönümü hatırası* Erzurum 1959, 30 S. = Atatürk Üniv. Tarihî Yıl Dönümlerini Kutlama Serisi No: 1. 8° (A. 11/4726)
- MARTENS, IRMELIN - ANDERS HAGEN: *Arkeologiske undersøkelser langs elv og vann*. Oslo 1961 Universitets Oldsaksamling 96 S. 13 pl. = Norske Oldfunn X. 4° (B/4398)
- MASSON, ANDRÉ: *Histoire de l'Indochine*. Paris 1950 Presses Universitaires de France. 128 S. = Que Sais-Je ? 8° (A. 11/4849)
- Materiali vtorogo sovesçaniya arheologov i etnografov sredney Azii*. Moskva 1959 İAN SSSR. 271 s. = Akademiya Nauk Tadjikskoy SSR. 8° (A. 11/4345)
- MATVEYEV, V. V.: *Northern boundaries of the eastern bantu (Zinj) in x century according to Arab Sources*. Moscow 1960 Oriental Literature Publishing House. 14 S. =

- XXV. International Congress of Orientalists Papers presented by the USSR delegation. 8° (A. 11/4829)
- MAYER, L. A.: *Islamic metalworkers and their works*. Geneva 1959 Albert Kundig 127 S. 15 pl. 4° (B/4355)
- MAYER, L. A.: *Islamic Woodcarvers and their works*. Geneva 1958 Albert Kunding 97 S. 12 Planş. 8° (A. 11/4762)
- Mecmua't-ül Bahriyyun*. İstanbul 1903 Bahriye Matbaası. 120 S. (A. 11/4906)
- MEINERTZHAGEN, COLONEL R.: *Middle east diary 1917-1956*. London 1959 The Crosset Press. XI+376 S. 8° (A. 11/4869)
- Les Merveilles de Cappadoce. Monastères et Eglises Rupestres*. Ankara 1951 Direction générale de la Presse, de la Radiodiffusion et du Tourisme. 57 S. 47 rs. 1 hr. 8° (A. 11/4623)
- Mevlâna*. 687. *Yıldönümü: Konya Turizm Cemiyeti Mevlâna İhtifalini Tertip Heyeti tarafından hazırlanmıştır*. Konya 1960 Yenikitap Basımevi. 32 S. 8° (A. 11/4718)
- MEZ, ADAM: *The Renaissance of Islam. Translated from the German by Salahuddin Khuda Bakshsh and D. S. Margoliouth*. 1. ed. Patna 1937 Jubilee. 517 S. 8° (A. 11/4766)
- MILJKOVIC, P. PEPEK: *L'importance des inscriptions de l'Ikone de la vierge Pelagonitissa, monastère Zrze pour l'activité de Makarié Zographe*. Glasnik Soc. des Musées et de l'Inst. de Conserv. de la R.P. Macédoine vol. 1 Nr: 10'dan ayrı basım. Skopje 1955. S. 143-149 1 pl. 4° (B/4368)
- MILLER, WILLIAM: *The Latins in the levant. A history of Frankish Greece. (1204-1566)*. London 1908 John Murray. XX+675 S. 8° (A. 11/4899)
- MILLER, WILLIAM: *The Ottoman Empire and its successors, 1801-1927 with an appendix 1927-1936. Being a revised and enlarged edition of the Ottoman Empire 1801-1913*. Cambridge 1936 University Press. XIV+644 S. 2 hr. 8° (A. 11/4786)
- MILTNER, FRANZ: *XXII und XXIII Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos*. ÖJh XLIX'dan ayıbasım. Beiblatt Sonderdruck S. 243-380 1 hr. 4° (B/4365)
- MİNOVİ, MÜCTEBA: *Camiü't-tevarih (Bibliography)*. Mecelle-i Danişgede-i Edebiyat VI, 4'den ayrı basım. 51 S. 8° (A. 11/4887)
- MİNOVİ, MÜCTEBA: *Ez hazâin-i Türkiyye*. Mecelle-i Danişgede-i Edebiyyat 11, 3'den ayıbasım. 29 S. 8° (A. 11/4384)
- Modern German book design. An exhibition arranged by Börsenverein des Deutschen Buchhandels. 1959*. University of Kentucky Libraries Margaret I. King Library Bulletin XIX. 34 S. 8° (A. 11/4723)
- MOISEEV, P. P.: *Agrarnie otnoşeniya v sovremennoy Turtsii*. Moskva 1960 İVL. 227 s. = Akademiya Nauk SSSR. Institut Vostokovedeniya. 8° (A. 11/4774)
- MOLLA, NUMAN: *Tefsir-i Kuran*. Helsinki 1959 Samaletdinin Kustannuksella 391 S. 4° (B/4321)
- MONGAIT, ALEXANDER: *Archaeology in the U.S.S.R*. Moscow 1959 Foreign Languages Publishing House. 428 S. 3 lv. 17 pl. = Academy of Science of the U.S.S.R. Institute of the History of Material Culture. 8° (B/4351)
- Monuments Archéologiques de Roumanie. Texte et Planches*. 10 S. 70 pl. 4° (B/4320)
- MORAUX, PAUL: *Une défixion judiciaire au musée d'Istanbul*. Brussel 1950. 64 S. = Koninklijke Academie van België, Klasse der Etteren en der Merele en Staatkundige Wetenschappen Verhandelingen Verzameling in-8° -Boek LIV. Aflevering 2. (A. 11/4760)

- MUNŞİ, KİRMANİ : *Nesâimü'l - Eshar*. Tahran 1959 CXVI +160 +XIV S. = Tahran University Publications No. 536. 8° (A. 11/4885)
- NAİLİ, MUSTAFA KADİM : *Divan-ı Naili-î Kadim*. Kahire 1253 Bulak Matbaası. 125 S. 8° (A. 11/2286)
- NARR, K. J. : *Die wichtigsten Lebensdaten und Arbeiten von Oswald Franz Ambrosius Menghin*. Der Schlern, 32 (1958) Festgabe für Oswald Menghin'den ayrı basım. 1958 S. 73-103 I rs. 8° (A. 11/4553)
- NAİLOV, V. M. : *Yazık Orhono-eni Seyskih Panyatnikov*. Moskva 1960 İVL. 86 s. 8° (A. 11/4689)
- NATH, RAJ MOHAN : *A clue to the Indus-Valley scripts and civilisation*. Calcutta 1959 Sadhana. 51 S. 2 pl. 8° (A. 11/4722)
- NAYDEL, M. İ. : *Isentralniy gosudarstvenniy istoričeskiy arhiv Azerbaydjanskoj SSR*. Baku 1958 Obyedinennoe İ. 190 s. = Aphivnoe Upravlenie MVD Azerbaydijanskoj SSR. 8° (A. 11/4606)
- Neue Deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet und im Vorderen Orient*. Berlin 1959 Verlag Gebr. Mann. X +365 S. 5 hr. 9 rs. 6 pl. 8° (A. 11/4642)
- NEUGEBAUR, O. : *A new greek astronomical table. (P. Heid İnv. 4144 +p. Mich 151)* København 1960 Ejnar Munksgaard. 8 S.1 pl = Historisk-filosofiske Meddelelser udgivet af det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab bind 39, Nr. 1. (A. 11/4721)
- NILSSON, MARTINI P. : *Opuscula selecta. Linguis Anglica, Francogallica Germanica Conscripta vo. III*. Lund 1960 C W K Gleerup 575 S. = Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae, Series in 8°, 11: 3. (A. 11/4714)
- EL-NİŞABURİ, EBU ABDULLAH : *Tarih-i Nişabur. Telhis el-Halife el-Nişaburî*. Tahran 1337 Küttüphanec-i İbn Sina Yayını. XL +161 +XXX S. 8° (A. 11/4888)
- NORDEN, DR. WALTER : *Das Papstum und Byzanz. Die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedervereinigung (bis zum Untergange des Byzantinischen Reiches 1453)*. New York Burt Franklin. XIX +764 S. 8° (A. 11/4764)
- NOVIÇEV, A. D. : *Krestyanstvo Turtsii v novevşee vremya*. Moskva 1959 İVL. 290 S. 8° = A. N. SSSR İstitut Vostokovedeniya. (A. 11/4775)
- OĞUZTÖRELİ, M. NAMİK : *Bir diferensiyel denklem vasıtasıyla tarif edilen bir meromorf fonksiyon sınıfı hakkında. Sur une classe des fonctions meromorphes définies par une equation différentielle*. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi. 90 S. = Atatürk Üniv. Yayınları Araştırmalar Serisi Matematik No: 1. 8° (A. 11/4730)
- OĞUZTÖRELİ, M. NAMİK : *Hartman ve Wintner' in bir teoremi hakkında. Remarques sur un theoreme de MM. Hartman et Wintner*. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi 29 S. = Atatürk Üniv. Yayınları Araştırmalar Serisi-Matematik No: 4. 8° (A. 11/4727)
- OĞUZTÖRELİ, M. NAMİK : *Tetafuksiyen katsayılı ikinci mertebeden lineer bir diferensiyel denklem hakkında. Sur une équation différentielle du second ordre à coefficient théta-fuchsien*. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi. 44 S. = Atatürk Üniv. Yayınları Araştırmalar Serisi — Matematik No. 3. 8° (A. 11/4728)
- OKÇABOL, DERVIŞ : *Türk zabıta tarihi ve teşkilât tarihçesi*. Ankara 1940 Ankara Basımevi. 355 + 8. S. 3 planş = Ankara Polis Enstitüsü neşriyatından No: 32. 8° (A. 11/4752)

- OKHETINA, N. V.: *On parts of speech classification in Zulu*. Moscow 1960 Orientale Literature Publishing House 14 S. = XXV International Congress of Orientalists, Papers presented by the USSR delegation. 8° (A. 11/4831)
- OKİÇ, TAYYİB : *İslâmiyette ilk nüfus sayımı*. A.U. İlahiyat Fakültesi Dergisi cilt VIII S. 11-20'den ayrı basım. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi. S. 11-20. 4° (B/4392)
- Opuscula Atheniensia III*. Lund 1960 CWK Gleerup. 213 S. 16 figür 14 pl. 4 kr. 8° (A. 11/4580)
- ORAL, M. ZEKİ : *Anadolu köylerinde gençler derneği yahut ahiliğin devamı*. Türk Etnografya Dergisi sayı 3'den ayrı basım. Ankara 1959 Maarif Basımevi. 9 S. 1 lv. 4° (B/4327)
- ORBELI, R. R. : *Gruzinskie rukopisi instituta vostokovedeniya. 1. basım*. Moskva 1956 İAN SSSR. 184 s. 15 Pl. 1 Harita. 4° (B/4346)
- ORGA, İRFAN : *Phoenix ascendant the rise of Modern Turkey*. London 1958 Robert Hale Ltd. 205 S. 8° (A. 11/4769)
- ORLOVA, A. S.: *Le développement des formes de grande propriété fencière à Madagascar à la fin du XVIIIe et au XIXe siècles*. Moscou 1960 Editions de Littérature Orientale 18 S. = XXV Congres International des Orientalistes, Conférences présentées par la délégation de l'USSR. 8° (A. 11/4833)
- OTTO, WALTER : *Handbuch der Archäologie im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft*. 7. Lieferung. München 1954 C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. IX+405-487 S. pl. 8° (A. I /2891)
- Outline history of the U.S.S.R. Translated from the Russian by George H. Hanna*. Moscow 1960 Foreign Languages Publishing House. 448 S. 11 hr. 8° (A. 11/4800)
- Oxford regional economic atlas, the Middle East and North Africa*. 1960 Oxford University Press. VIII+135 S. 4° (B/4370)
- ÖZ, TAHSİN : *The Topkapı Saray Museum. 50 masterpieces: Turkish Press* 31+48 S. 12 pl. 1 kr. 1 plan. 8° (A. 11/3244)
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT : *Das Dichten in der Dichtung Stefan Georges*. Erzurum 1959. 63 S. = Atatürk Üniver. Yayınları Araştırmalar serisi - Edebiyat ve filoloji, No. 1 8° (A. 11/4729)
- PAULME, DENISE : *Les Civilisations Africaines*. Paris 1953 Presses Universitaires de France. 124 S. = Que Sais-Je ? 8° (A. 11/4838)
- PEDERSEN, JOHANNES : *Kitab tabaqat al-şüfiyya. Texte Arabe avec une introduction et un index*. Leiden 1960 E.J. Brill. 97+590 S. 8° (A. 11/4807)
- PEKER, RECEP: *Recep Peker'in inkılâp dersleri notları*. Ankara 1936 Ulus Basımevi. IV+117 S. 8° (A. 11/3394)
- PERCY, EARL: *Highlands of Asiatic Turkey*. London 1901 Edward Arnold. X+338 S. 6 pl. 1 hr. rs. 8° (A. 11/4789)
- PIOTROVSKIY, B.B.: *Karmir-Blur. Rezultati rabot 1951-1953 gg.* 3. cilt Eravan 1955 İAN. Armyanskoy SSR. = Arheologičeskie raskopki v Armenii No. 5. 4° (B/4288)
- PIRENNE, JACQUELINE : *Paléographie des Inscriptions Sud-Arabes, contribution à la chronologie et à l'histoire de l'Arabie du Sud Antique. Tome I - Des origines jusqu'à l'époque himyarite*. Brüssel 1956. 337 S. 19 pl. 4° (B/4372)
- Polevie issledovaniya Horezmskoy ekspeditsii v 1944 - 1956 gg.* Moskva 1959 İ. A. Nauk SSSR. 212 S. = Materialı Horezmskoy Ekspeditsii Vıpusk 1. 4° (B/4383)

- POTEKHIN, I. I.: *On feudalism of the Ashanti*. Moscow 1960 Oriental Literature Publishing House 10 S. = XXV International Congress of Orientalists Papers presented by the USSR delegation. 8° (A. 11/4830)
- PRAWDIN, MICHAEL: *L'Empire Mongol et Tamerlan*. Önsöz: Georges Montandon. Paris 1937 Payot. 289 S. 1 tb. 8° (A. 11/4915)
- Presidents and Near-Presidents. An exhibit of manuscripts and documents relating to presidents of the U. S. and unsuccessful candidates for the office*. 14 S. 4 tb. = University of Kentucky Library Bulletin Number XXI. 8° (A. 11/4924)
- PRICHETT, W. KENDRICK: *Marathon*. Los Angeles 1960 University of California Press. S. 137-175 8 pl. = U.C.P. in Classical Archaeology Volume: 4 No: 2. 4° (B/3194)
- Le procès "Bloc des Droitiers et des Trotskistes" Antisoviétique*. Moscou 1938 Imprimé en U.R.S.S. 849 S. 8° (A. 11/4903)
- PROTOPOESCOU-PAKE, E. - N. CORNÉLIUS MATEESCOU: *Deux outils de silex paléolithiques de Vadastra*. Anthrepozoiikum 8, (1958), 7-16'dan aryrıbasım. Praha 1959 Nakladatelstvi Ceskoslovenske Akademie Ved. 10 S. 2 kr. 8° (A. 11/4583)
- PUGAÇENKOVA, G. A.: *Puti razvitiya arhitekturi Yujnogo Turkmenistana pori rabovladieniya i feodalizma*. Moskva 1958 İAN. 491 s. 8° (A. 11/4322)
- Questions d'Histoire 1*. Paris Les Editons de la Nouvelle Critique. 185 S. 8° (A. 11/4731)
- RAMSAY, PROF. W. M.: *Anadolu'nun tarihî coğrafyası*. Çev.: Mihri Pektaş. İstanbul 1960 Millî Eğitim Basımevi. 560 S. 10 lv. 4 hr. 8° (A. 11/4923)
- RASONYI, LÁSZLO.: *Les noms de nombre dans l'Anthroponymie turque*. Acta Orient. Hung. XII, 1-3'den ayrı basım. Budapest 1961 Akademia Nyomda S. 45-71 8° (A. 11/4920)
- RASONYI, LÁSZLO.: *Stein Aurél és Hagyatéka. Sir Aurel Stein and his legacy*. Budapest 1960 MTA Konyotara. 37 S. 1 rs. 8° (A. 11/4922)
- RATIYA, Ş. E.: *Meçet Bibi-Hanım v Samarkande. İssledovanie i opıt restavratsii*. Moskva 1950 Gİ. 108 S. 4° (B/4386)
- ER-RÁVENDİ, MUHAMMED B. ALİ B. SÜLEYMAN: *Râhat-üs-sudûr ve âyet-üs-sürûr*. (Gönüllerin rahatı ve sevinç alâmeti). Çev. Ahmet Ateş. Önsöz: Muhammet İkbâl, 2. cilt. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi = T.T.K. Yayınlarından 11. Seri, No: 14. 8° (A. 11/355)
- RAVENNI, ANGELO: *La guerra Russo-Turca (1877-1878)*. Roma 1929 Edizioni Tiber. 231 S. 8° (A. 11/4901)
- RAVN, O. E.: *A catalogue of Oriental cylinder seals and seal impressions in the Danish National Museum*. Kobenhavn 1960 Nationalmuseet. 35 S. 4° (B/4364)
- REE, THOMAS: *The negotiations of Sir Thomas Ree, in his embassy to the Ottoman porte from the year 1621-1628*. London 1740 Samuel Richardson. LXIV + 828 S. 2° (C/401)
- Une réforme praticable en Turquie. Athènes 1853* Imprimerie D'André Coromélas. 34 S. 8° (A. 11/4890)
- Republic of Iraq; basic in information, Permanent Mission of Iraq to the United Nations*. 27 S. 1 pl. 8° (A. 11/4814)
- RICHARDOT, COLONEL: *Nouveaux mémoires sur l'Armée Française en Egypte et en Syrie, ou la vérité mise au jour*. Paris 1848 De J. Corréard. 480 S. 8° (A. 11/4791)
- RICHÉ, PIERRE: *Les Invasions Barbares*. Paris 1953 Presses Universitaires de France. 128 S. = Que Sais-Je ? (A. 11/4840)

- RONART, STEPHAN AND NANDY RONART : *Concise encyclopaedia of Arabic civilization. The Arab East*. Amsterdam 1958 Djambatan. 589 s. 8° (A. 11/4763)
- ROSTOVITZEFF, MICHEL I. : *Tableaux de la Vie Antique*. Önsöz: Dr. Robert Bouvier. Paris 1936 Payot. 213 S. 8° (A. 11/4911)
- ROUSSEAU, PIERRE : *Histoire de la terre ; l'homme avant l'histoire*. Paris 1949 Nouvelles Latines. 220 S. 8° (A. 11/4732)
- RUBINÇIK, YU. A. : *Sovremenniy persidskiy yazık*. Moskva 1960 İVL. 138 s. 8° (A. 11/4691)
- RYCKMANS, JACQUES : *L'Institution Monarchique en Arabie Méridionale avant l'Islam. (Ma'in et Saba)*. Louvain 1951 Imprimerie Orientaliste. XXIV + 388 S. 8 pl. = Bibliothèque de Muséon vol. 28. 4° (B/4371)
- Le sanctuaire de Sinuri près de Mylasa*. 2 vol. Paris 1945/59 E. De Boccard. = Bibliothèque Arch. et Hist. de l'Inst Français d'Arch d'Istanbul VII-VIII". 4° (B/2688)
- SCHRÖTER, DR. PHIL. ROBERT : *Studien zur varronischen Etymologie*. 1. Teil. Wiesbaden 1959 Verlag. S. 777-887. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1959 Nr. 12. 8° (A. 11/896)
- SENGER, M. - N. SALİH : *Mehmet Akif. Toplayanlar: M. Sencer - N. Salih*. İstanbul 1937 Bozkurt Basımevi. 35 S. 8° (A. 11/3838)
- SENIOR, NASSAU W. : *A journal kept in Turkey and Greece in the autumn of 1857 and the beginning of 1858*. London 1859 Longman. XI + 372 + 24 S. 2 hr. 8° (A. 11/4785)
- Şerhünaslıg İnstitutunun elmi eserleri*. 1 cilt. Bak. 1959 Azerbaycan SSR Elmler A. Neşr. 241 S. 4° (B/4376)
- SEVGEN, NAZMI : *Anadolu Kaleleri 1. cilt*. Ankara 1959 Doğuş Ltd. Şti. Matbaası. 373 S. res. 8° (A. 11/4826)
- SEVİM, DR. ALI : *Cimri olayı hakkında birkaç not*. Belleten XXV, 97 (1961)'den ayrı basım. Ankara 1961 T.T.K. Basımevi. S. 62-74. 8° (A. 11/4818)
- SEVİM, DR. ALI : *Sultan Melikşah devrinde Ahşa ve Bahreyn karmatilerine karşı Selçuklu seferi*. Belleten XXIV, 94 (1960)'dan ayrıbasım. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi. S. 210-232. 8° (A. 11/4817)
- SEYYİD KASIM REŞTİYA : *Afganistan der karni nezdehum*. 1329. XII + 256 + XIV S. = Encümeni Tarih Yayınlarından No. 19. 8° (A. 11/4499)
- SHAPIRO, HARRY L. : *Man, Culture, and Society*. New York 1956 Oxford University Press. XIII + 380 S. 13 Resim. 8° (A. 11/4641)
- SICHERL, DR. MARTIN : *Beiträge zur Kritik und Erklärung des Favoinus Eulogius*. Wiesbaden 1959. 45 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1959 Nr. 10. 8° (A. 11/896)
- SINANOĞLU, PROF. SUAT : *L'Humanisme á venir*. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi. 258 S. = A.Ü.D.T.C.F. Yayınları - 6. 8° (A. 11/4707)
- SPENCER, EDWARD : *Travels in European Turkey in 1850*. 2 vol. London 1851 Colburn and Co. 8° (A. 11/4781)
- SOREL, ALBERT EMILE : *L'Indépendance Grecque et l'Europe*. Paris Typographie Plon Nourrit, 424 S. 4 rs. 1 hr. 8° (A. 11/4892)
- SOURDEL, DOMINIQUE : *L'Islam*. Paris 1955 Presses Universitaires de France. 128 S. = Que Sais-Je? 8° (A. 11/4846)

- SOURDEL, DOMINIQUE : *Le vizirat 'Abbaside de 749 a 936 (132 à 324 de l'Hégire)* 2 vol. Damas 1959/60. 8° (A. 11/4523)
- Sovremennaya Turtsiya. Moskva 1958 İVL. 292 s. 2 Hr. = A. N. SSSR. İstitut Vostokovedeniya. 8° (A. 11/4686)
- SVERÇEVSKAYA, A. K. - T. P. ÇERMAN : *Bibliografiya Turtsii* (1917-1958). Moskva 1959 İVL. 190 S. 8° (A. 11/4687)
- SVORONOS, NICOLAS G. : *Histoire de la Grèce moderne*. Paris 1953 Presses Universitaires de France. 126 S. = Que Sais-Je ? 8° (A. 11/4845)
- ŞENYÜREK, MUZAFFER : *The molar of an Archidiskodon from Akdoğan*. Belleten XXV, 99'dan ayrı basım. Ankara 1961 T.T.K. Basımevi S. 339-353. 8° (A. 11/4921)
- ŞUVALOF : *Tarih-i Timurbaş. Cilt 1 : Büyük Petro asrında Rusya Devletinin ahvali memaliki beyanundadır*. İstanbul 1270, 304 S. 8° (A. 11/4905)
- TAESCHNER, FRANZ : *War Murad I. Grossmeister oder Mitglied des Achibundes*. Oriens vol. VI'dan ayrı basım. Leiden 1953 E. J. Brill. S. 23-31 1 pl. 8° (A. 11/4750)
- TALAS, DR. CAHİT : *İçtimai iktisat*. Ankara 1961 Ajans-Türk Matbaası. XXII + 541 S. A.Ü.S.B. Fakültesi Yayınları Sayı: 118-100, Maliye Enstitüsü Yayınları Sayı: 16, 100 üncü yıl Yayınları Sayı: 40. 8° (A. 11/4821)
- TAUER, FELIX : *Rudolf Dvorak zum hundertsten Geburtsjahr und vierzigsten Todesjahr*. Archiv Orientalni 28 (1960)'dan ayrı basım. S. 529-546. 8° (A. 11/4851)
- TESSIER, GEORGES : *La diplomatique*. Paris 1952 Presses Universitaires de France. 126 S. = Que Sais-Je? 8° (A. 11/4835)
- THEOHARIDU, GEORGIU I. : *Topographia kai politike historia tes Thessalonikes kata ton id' Aiona*. Thesalonike 1959. 51 S. 1 Hr. = Etaireia Makedonihen Spudon İdruma Meleton Kheisonesu Tau Aimou. 8° (A. 11/4293)
- THIELICKE, DR. PHIL. HELMUT : *Was heisst Freiheit*. Hamburg 1961 Universitätsverlag. 31 S. = HAMBURGER Universitätsreden 27. 8° (A. 11/4819)
- THOUVENEL, L. : *Trois années de la question d'Orient 1856-1859*. Paris Calmann Lévy. 386 S. 8° (A. 11/4743)
- TIEMANN, HERMANN : *Die Entstehung der mittelalterlichen Nouvelle in Frankreich*. Hamburg 1961. 24 S. 8° (A. 11/4873)
- TIKHOMİROV, M. : *The towns of ancient Rus*. Moscow 1959 Foreign Languages Publishing House. 502 S. 1 hr. 8° (A. 11/4773)
- TOGAN, ZEKİ VELİDİ : *60. doğum yılı münasebetiyle, Zeki Velidi Togan'a armağan*. *Symbolae in honorem Z. V. Togan*. İstanbul 1950-1955. 503 S. 22 pl. 1 lv. 8° (A. 11/4856)
- TOLSTOV, S. P. -M. G. VOROBYEVA : *Keramik Horezma*. Moskva 1959 İ. A. Nauk SSSR. 398 S. 5 Pl. 1 Hr. 5 Levha. 4° (B/4382)
- TOYNBEE, ARNOLD J. : *l'Histoire. Un essai d'interprétation*. *Bibliothèque des idées* Paris 1951 Nrf. 652 S. 8° (A. 11/4736)
- TROFİMOVA, T. A. : *Drevnee Naselenie Horezma po dannum paleoantropologii*. Moskva 1959 İ.A.N. SSSR. 176 S. = Materialı Horezmskoy Ekspedisi Vıpusk 2. (B/4384)
- Trujillo Molina, Rafael Leonidas, *Discurso pronunciado en la inauguracion del moderno hospital Dr. Miguel Brioso Bustillos en la Base Aérea Presidente Trujillo de San Isidro, el dia 28 de Diciembre de 1958*. Cidudad Trujillo 1959. 12 S. 8° (A. 11/4037)
- TURAN, SEMAHAT - BEHİRE ABACIOĞLU : *Tiyatro bibliyografyası* (1928-1959). Ankara 1961 T.T.K. Basımevi. V + 177 S. = A.Ü.D.T.C.F. Tiyatro Enstitüsü Yayınları No: 1. 8° (A. 11/4880)

- TURAN, DR. ŞERAFETTİN : *Kanunî'nin oğlu Şehzade Bayezid vakası*. Ankara 1961 T.T.K. Basımevi. VII + 237 S. = Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayınları No 80. 8° (A. 11/4879)
- Turetskiy sbornik. İstoriya, Ekonomika, Literatura Yazık*. Moskva 1958 İVL. 206 S. = A.N. SSSR. İnstitut Vostokovedeniya. 8° (A. 11/4771)
- Türk Ceza Kanunu*. Ankara 1959 Işık Matbaacılık ve Kâğıtçılık Ltd. Şti. 629 S. 8° (A. 11/4801)
- TÜRKGELDİ, ALİ FUAT : *Mesâil-i mühimme-i siyâsiyye. Hzl. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal*. Ankara T.T.K. Basımevi. = T.T.K. Yayınlarından VII. seri No: 27. 8° (A. 11/184)
- Tyrko-Mongolskoe yazıkoznanie i folkloristika*. Moskva 1960 İVL. 349 S. 8° (A. 11/4688)
- UPHAM, EDWARD : *History of the Ottoman Empire, from its establishment, till the year 1829. 2 Vols*. Edinburg 1829 Constable and Co. 8° (A. 11/4793)
- ÜNAYDIN, RUŞEN EŞREF : *Çanakkale'de savaşanlar dediler ki*. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi. 57 S. = T.T.K. Yayınlarından XVI. seri No: 3. 8° (A. 11/4828)
- VANDAL, ALBERT : *L'Avènement de Bonaparte*. Paris 1924 Librairie Plon. 8° (A. 11/4907)
- VINOGRADOFF, PROF. PAUL : *Outlines of the historical jurisprudence. Vol: 11. The jurisprudence of the Greek City*. Oxford University Press. 316 S. 8° (A. 11/4640)
- Vive la véritable unité Irakienne, publiée par l'administration des Arts et de la Culture Populaires au Ministère de l'Orientalisation*. 15 S. = Série Culture Populaire 21. 8° (A. 11/4815)
- Viyana muhasarasından sonra Avusturyalılara esir düşen Osman Ağa'nın hâtıraları. Yeni dile Çev.: M. Şevki Yazman*. İstanbul 1961 Nur-Gök Matbaası. 128 S. = Tanyeri Yayınları. 8° (A. 11/4824)
- VOS, MARCEL DE : *Histoire de la Yougoslavie*. Paris 1955 Presses Universitaires de France. 136 S. = Que Sais-Je ? 8° (A. 11/4841)
- VOUTCHKOVITCH, DOUCHANKA - TODEROVİCH : *Le dépôt de monnaies grecques du village Prilepec près de Prilep*. Glasnik Soc. des Musées et de l'Inst. de Conserv. de la R. P. Macédonie, Vol: 1 Nr. 12'den ayırbaşım. Skopje 1958. S. 213-256. 4° (B/4367)
- WALLBANK, T. WALTER - ALASTAIR M. TAYLOR : *Civilization past and present. 2 cilt*. New York Scot. Foresman and Company. 4° (B/4341)
- WARNER, CHARLES DUDLEY : *In the Levant. 2 vol*. Boston 1893 Houghton, Mifflin and Company. 568 S. resim. 8° (A. 11/4784)
- WEICKERT, CARL : *Neue Ausgrabungen in Milet*. Neue Deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet und im Vorderen Orient'den ayrı basım S. 181-196 1 tablo. 8° (A. 11/4881)
- WENKE, DR. HANS : *Das Vermächtnis einer Universität an unsere Zeit*. Hamburg 1961 Im Selbstverlag der Universität. 38 S. 8° (A. 11/4853)
- WILKINSON, H. R. : *Maps and politics a review of the ethnographic cartography of Macedonia*. Liverpool 1951 University Press. 366 S. 4 Harita 1 Planş. 8° (A. 11/4737)
- WILLIAM, COCHRAN : *Pen and pencil in Asia minor or notes from the Levant*. London 1887 Sampson Low XXIV + 464 S. 8° (A. 11/4779)
- WITTEK, PAUL : *Zu einigen frühosmanischen Urkunden*. WZKM LV + LVI'dan ayırbaşım Wien 1959 Im Selbstverlag des Orientalischen Institutes. S. 122-141 + S. 267-284. 8° (A. 11/4592)
- WOODS, H.C. *Washed by four seas, an English officers's travels in the Near East*. London 1908 Adolphi Terrace. XVI + 316 S. 60 pl. 1 lv. 8° (A. 11/4790)

- ZENKOWSKY, Serge A.: *Pan-Turkism and Islam in Russia*. Massachusetts 1960
Harvard University Press. X+345 S. 8° (A. 11/4861)
- ZOGRAF, G. A.: *Yazki İndii, Pakistana, Tseylona, Nepala*. Moskva İVL. 132 S. 1 Hr.
8° (A. 11/4690)

B. DERGİLER

- Acta Universitatis Carolinae I (1960): V. SOUCEK, *Einige Bemerkungen zum hethitischen Strafrecht*. S. 3-12. J. BLASKOVICS, *Some notes on the history of the Turkish occupation of Slovakia*. S. 14-58.
- American Journal of Archaeology LXV, 1/2 (1961): N.K. SANDARS, *The first Aegean swords and their ancestry*. S. 17-30. J. M. MACHTELD, *Archaeology in Asia Minor*. S. 37-52. T. B. MITFORD, *Further contributions to the epigraphy of Cyprus*. S. 93-152. H. MARYON, *Early Near Eastern steel swords*. S. 173-185.
- American Journal of Philology LXXXI, 4 (1960); LXXXII, 1-2 (1961).
- Anatolia IV (1959): N. ÖZGÜÇ, *Seals from Kültepe*. S. 43-53. HANFMANN-POLATKAN, *Three sculptures from Sardis in the Manisa Museum*. S. 55-65. E. AKURGAL, *Urtu medeniyeti*. S. 67-75. E. AKURGAL, *Urtäische Kunst*. S. 77-114. E. AKURGAL, *Chronologie der Phrygischen Kunst*. S. 115-121. K. BALKAN, *Inscribed bullae from Daskyleion-Ergili*. S. 123-128. R. TEMİZER, *Ankara'da bulunan Kybele kabartması*. S. 179-182. R. TEMİZER, *Un Bas-Relief de Cybèle decouvert à Ankara*. S. 183-187. A. M. MANSEL, *Osman Hamdi Bey*. S. 189-193.
- Anıt 28 (1961): M. ÖNDER, *Türk diline ferman*. S. 1-4. N. ELGİN, *Sadrazam Mustafa Reşit Paşa*. S. 5-8. T. ÜNAL, *Şehzade Mustafa'nın Ereğli'de idam edilmesi*. S. 9-22. M. ZEKİ ORAL, *Eflâtu Pınarı*. S. 23-29.
- Annual Catalogue of Australian Publication 1959.
- The Antiquaries Journal XL, 1-4 (1960).
- Arbok 1958-1959.
- Archiv Orientalni XXIV, 4 (1956); XXV, 1-2 (1957); XXVIII 2, 3, 4 (1960); XXIX, 1,2 (1961): vol. XXIX-V. SOUCEK, *Bemerkungen zur Schlussformel der hethitischen Gesetze*. S. 1-29. K. RIEMSCHEIDER, *Zu den Körperverletzungen im hethitischen Recht*. S. 177-182.
- Arbok, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens 1960.
- Asia Major VIII, 1 (1960): G. CLAUSON, *Turk, Mongol, Tungus*. S. 105-123.
- Athenaeum XXXVIII, 3-4 (1960).
- Aylık İstatistik Bülteni No. 80-85 (1960).
- Azerbaycan 10-12 (1961).
- Bayerische Vorgeschichtsblätter Heft 25 (1960).
- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 40 (1959).
- Berytus XIII, 2 (1960).
- Biblica XLI, 4 (1960); XLII, 1 (1961).
- Bibliotheca Orientalis XVII, 1-2, 3-4 (1960): R. HAASE, *Der Eigentumsübergang beim Kauf nach den hethitischen Gesetztexten*. S. 10-11. J. KLİMA, *L'état actuel des études cunéiformes en Tchecoslovaquie*. S. 13-14. E. I. GORDON, *A new look at the wisdom of Sumer and Akkad*. S. 121-152.
- The Bodleian Library Record VI, 5 (1960).

- Buletin i Universitetit Shteteror te Tiranes, Seria Shkencat Shoqerore 3 (1960):
S. N. NAÇI, *A propos du çiftlik feodal en Albanie aux s. XVII+XVIII*. S. 91-120.
- Bulletin de Correspondance Hellénique LXXXIV, 2 (1960).
- Bulletin du Musée de Beyrouth XVI (1961).
- Bulletin Critique du Livre Français 176-178.
- Bulletin of the Institute of Historical Research XXXIII, 88 (1960); Special Supplement No. 5.
- Bulletin of the School of Oriental and African Studies XXIV, 1 (1961).
- Bulletin of the Tainan Historical and Cultural Association 1 (1959); 2 (1960).
- Les Cahiers De Tunisie 28 (1959).
- Central Asiatic Journal VI, 1 (1961).
- Danish Foreign Office Journal 34, 35 (1960); Special issue.
- Dergi, VI, 22 (1960): A. BATTAL-TAYMAS, *Kazan Türklerinde millî davranışlar*. S. 26-37.
A. KAŞIN, *Çin Halk Cumhuriyetinde Doğu Türkistan'ın durumu*. S. 47-56.
- Deutsche Nationalbibliographie 3-4, 6-8, 10-11, 13-23 (1961).
- The Durham University Journal LIII, 2, 3 (1961).
- L'Ethnographie 54 (1960).
- Etibank I (1961).
- Expedition II, 3; III, 1 (1960): vol. II — R. H. DYSON, *The death of a city* S. 2-11.
vol. III — *Expedition notes*, S. 11-12. M. E. L. MALLOWAN, *Sir Leonard Woolley*.
S. 25-28. J. A. BARONE, *Patterns in Music*. S. 29-31.
- Finskt Museum LXVI (1959).
- The Florida Anthropologist XIII, 2-3 (1960).
- Germania XXXIX, 1-2 (1961).
- Glasnik, Zemaljskog Muzeja u Sarajevu, Etnologija N. S. XV-XVI (1961).
- Hamizrah Hehadash XI, 1-2 (1961).
- Hesperia XXIX, 4 (1960).
- The Historical Journal III, 2 (1960); IV, 1 (1961).
- İdare, 267 (1960); 268 (1961).
- Indian Historical Records Commission Proceedings vol. XXXV, 1, 2 (1960):
Vol. XXXV. 2 — G. BONGARD-LEVIN, *Indians in ancient Armenia*. S. 56-58.
- I.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası XXI, 1-4 (1960).
- İstanbul Mitteilungen Heft 9/10 (1959/60): *Die Ausgrabung beim Athena-Tempel in Milet 1957*. S. 1-96. A. VON GERKAN, *Zum Skenengebäude des Theaters von Priene*. S. 97-108. C. HABICHT, *Zwei neue Inschriften aus Pergamon*. S. 109-127. T. BERAN, *Hethitische Rollsiegel der Grossreichzeit*. S. 128-134.
- Izvestia na Arkeologičeskiya Institut XXIII: M. STANGHEVA, *Turkish Faience from Sofia* S. 111-133. ST. MICHAÏLOV, *Sur les Sultans et le Sarai de Varbica*. S. 145-163.
- Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte 48 (1960/61).
- Journal of the American Oriental Society LXXX, 2-4 (1960) - W.C. BENEDICT, *Urartians and Hurrians*. S. 100-103. S.M. STERN, *The coins of Thamal and of other Governors of Tarsus*. S. 217-224. M. L. DAVIDIAN, *al-Biruni on the time of day from shadow lengths*. S. 330-334. B.L. GOFF, *Observations on Barnett's, a catalogue of the Nimrud Ivories*. S. 340-346.
- Journal Asiatique CCXLVIII, 1, 2 (1960)

- The Journal of Hellenic Studies LXXX (1960): C.M. BOWRA, *Homeric Epithets for Troy*. S. 16-23. A.F. NORMAN, *The book trade in fourth-century Antioch*. S. 122-126. B.L. VAN DER WAERDEN, *Greek astronomical calendars and their relation to the Athenian civil calendar*. S. 168-180.
- Journal of Near Eastern Studies XX, 1, 2 (1961): J. L. BENSON, *A problem in orientализing Cretan birds: Mycenaean or Philistine prototypes?* S. 73-84. H. G. GÜTERBOCK, *The north-central area of Hittite Anatolia*. S. 85-97. E. S. KENNEDY, *al-Kāshī's treatise on astronomical observational instruments*. S. 98-108.
- Journal of the Pakistan Historical Society IX, 1, 2 (1961): İNAYETULLAH, *V.V. Barthold; His life and works*. S. 81-86.
- Kazak SSR Filim Akademiyasının Habarları 1, 2 (1960).
- Kırım 8-11 (1961): N. AĞAT, *Kırım paralarından birkaç örnek*. S. 135-138. M. SALGIRSOY, *Kırım Faciası*. S. 160-165.
- Kirjath Sepher XXXVI, 2 (1961).
- Letopis X (1959).
- Livres et Revues d'Italie 6, 8-11 (1960).
- Man LX, 228-254 (1960); LXI, 1-130 (1961).
- Materiale si Cercetari Arheologice VII.
- Mélanges de l'Université Saint Joseph XXXVI (1959).
- Memoirs of the Research Department of Toyo Bunko No. 19 (1960).
- Memoria, Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades 2 (1928); 2 (1930); 4 (1932).
- The Metropolitan Museum of Art Bulletin XIX, 4-9 (1961).
- The Middle East Journal XIV, 4 (1960): S. G. XYDIS, *New light on the big three crisis over Turkey in 1945*. S. 416-432.
- Mitteilungen, Deutsch-Türkische Gesellschaft E.V. 39 (1961), 39 (1961): 38-L. BUDDE, *Die Königsgräber von Amasya*. S. 1-4.
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo XVII (1961).
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung LXVII (1960).
- The Muslim World LI, 2 (1961): R. D. ROBINSON, *Mosque and school in Turkey*. S. 107 - 110.
- Ordu Dergisi No. 194-196 (1960)
- Orientalia XXX, 1/2 (1961): J. POTRATZ, *Darstellung des Menschen auf den assyrischen Reliefs*. S. 12-21. J. FRIEDRICH, *Zur Einordnung hethitischer Gilgamesch-Fragmente*. S. 90-91. H. TH. BOSSERT, *Die Entzifferung der B-L Schrift wird fortgesetzt*. S. 110-117. R. HARRIS, *The naditu laws of the Code of Hammurapi*. S. 163-179.
- Oriente Moderno XL, 11-12 (1960); XLI, 1-4 (1961).
- Orta Doğu 1 (1961): Y.K. KARAOŞMANOĞLU, *Orta Doğu'da millî mücadele hareketleri*. S. 3. Ş. S. AYDEMİR, *Ortadoğu memleketlerinin Kader Bilgisi*. S. 4-5. A. Ş. ES-mer, *Türk - Arap münasebetlerinin dünü ve bugünü*. S. 6-7. N. ERİM, *Yeni doğan bir devlet: Kıbrıs*. S. 13-15. S. YAPRAK, *Ortadoğu'nun bugünkü stratejik durumu*. S. 17-20. *Boş kalan yer (Hasan Âli Yücel için)*. S. 27-28. 27 Mayıs ihtilâli ve ötesi. S. 31-32. *Türkiye ve Sovyetler Birliği münasebetlerinde 41. yıl*. S. 34-35. Ş. S. AYDEMİR, *Amik ovasının hikâyesi*. S. 37-39.

- Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XIV, 3-4 (1960); XV, 1 (1961).
 Pakistan Postası 180, 182, 188, 190-192, 197 (1961).
 Palaeologia IX, 1/2 (1960).
 Papers of the British School at Rome XXVIII (1960).
 Praktika Tiz en Atinai Arhaiologikis Etaireias 1955.
 Problemi Vostokovedeniya. No. 3, 1960: A.D.NOVIÇEV., *Krestyanskoe vosstanie v Turtsii v naçale XV veka*. S. 55-66. T. LEVITSKIY, "*Kitab ar Raud al-mi'tar*" *Ibn-i Abd al-Mun'ima al-Himyari (XV v.) kak istoçnik svedeniy o Vostoçnoy, Tsentralnoy i Severnoy Evrope*. S. 118-128. K. PETRAÇEK, *Bratislavskaya kollektiya arabskih rukopisey i ee znajeniye dlya izuçeniya kulturni musulman Bosnii*. S. 129-136. FEN TSZYA-ŞEN-E. Tenişev: *Tri novih uygurskih dokumenta iz Turfana*. S. 137-140.
 A. P. BAZIYANTS, *Tretiy mejdunarodniy i pervyy v Rossii* S. 202 - 203. H. G. KÖROĞLU, *Unikatniy Turkmenskiy bayaz*. S. 204 - 207.
 Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland MCMLVII-MCMLVIII.
 Rassegna Storica del Risorgimento XLVII, 4 (1960), XLVIII, 1 (1961).
 Revue Danoise 16,17 (1960).
 Revue de Synthèse 17-18 (1960).
 Rivista degli Studi Orientali XXXV, 3-4 (1960): M. LİVERANI, *Karkemiş nei testi di Ugarit*. S. 135-147.
 Saeculum XII, 1 (1961).
 Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi XV, 3 (1960): S. L. MERAY, *Bazı Türk Andlaşmalarına göre hudut uyşmazlıklarının çözümleri*. S. 11-28.
 Sovremenniy Vostok 7 (1960): S. PEVZNER, *Miniatyurı "Babur-name"* S. 30. Miniatur. B. POTSHVERIYA, *Jit v Mire i drujbe*. S. 33-34.
 Ruperto-Carola XII, 28 (1960).
 Studi Etruschi XXVIII (1960).
 Studijné Zvesti Ausav c. 4 (1961).
 Suomen Museo LXVII (1960).
 Syria XXXVII, 3-4 (1960): M. J. JARRY, *Hérésies et factions à Constantinople du Ve au VIIe siècle*. S. 348-371.
 Tarih Dergisi XI, 15 (1960): B. KÜTÜKOĞLU, *Şah Tahmasb'ın III. Murad'a cülüs tebriki*. S. 1-24. M. ERDOĞAN, *Mehmed Tahir Ağa-Hayati ve meslekî faaliyetleri*. S. 25-46. H.D.ANDREASYAN, *Balatlı Georg'a göre Edirne vak'ası*. S.47-64. M. MÜNÜR AKTEPE, *Matbah Emîni Halil Efendi'ye dair bazı notlar*. S. 65-70. L.P.POTAPOV, *Göçebelerin ibtidai cemaat hayatlarını anlatan çok eski bir âdet*. S. 71-84. M. C. Ş. TEKİNDAÇ, *XIV. asrın sonunda Memlük ordusu*. S. 85-94. S. EYİCE, *İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı devri hamamları hakkında bir deneme*. S. 99-120. M. C. BAYSUN, *Mustafa Reşid Paşa'nın siyasi yazıları*. S. 121-142. M. M. AKTEPE, *Neuşehirli Damad İbrahim Paşa'ya aid iki vakfiye*. S. 149-160.
 The Tôhō Gakuhô 31 (1961).
 Toyo Gakuho XLII, 3, 4 (1959/60): XLIII, 1 (1960).
 Türk Ansiklopedisi X, 80.
 Türk Dili 113-117 (1961): *Türkçenin "Devlet Dili" olarak ilânının 684. yıldönümü*. S. 588-607.
 Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960.

- Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni VIII,3-4 (1960); IX, 1-2(1960): cilt VIII— M. CUNBUR, *Yeni Cami kütüphanesi kurulurken*. S. 3-5. cilt IX— M. CUNBUR, *XVIII. yüzyılda bir okul kütüphanesinin açılışı*. S. 1-5. Ş. EMSEN, *Osmanlı İmparatorluğu devrinde Türkiye Kütüphanelerinin tarihçesi*. S. 14-35. S. ÜNVER, *Fatih'in tuğrasıyla bir kitap vakfi hakkında*. S. 7-9.
- Türkiye Bibliyografyası 1959, 1-4; 1960, 1-2.
- Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni VII, 2 (1961).
- Türkiye Makaleler Bibliyografyası 1955, 1-4; 1959 yazar adları indeksi; 1960-II,3.
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 226 (1960), 228-231 (1961): 230- M.M.KOMAN, *Edirne ve Filibe fetihlerinin 600. yıl dönümleri münasebetleriyle Lala Şahin Paşa'nın oğlu ve torunları*. S. 8-9.
- University of Birmingham Historical Journal VII, 2 (1960).
- Ural-Altaysche Jahrbücher XXXII, 3-4 (1960): N. POPPE, *Erich Haenisch als Mongolist (anlässlich seines 80. Geburtstages)*. S. 157-160. A. GABAİN, *Festgruss zum 70. Geburtstag von Professor Julius Németh*. S. 161-163.
- Voprosi İstorii 1 (1961).
- Die Welt des Islams VI, 3-4: G. JÄSCHKE, *Die heutige Lage des Islams in der Türkei*. S. 185-202. G. JÄSCHKE, *Neues zur russisch-türkischen Freundschaft von 1919-1939*. S. 203-222.
- Yabancı Dil Eserler Bülteni III, 1-4 (1960).
- Yale Review L, 2, 3 (1960/61).
- Yeni Yayınlar V, 8, 9. (1960).
- Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 110, 2 (1961): A. DIETRICH, *Bemerkungen zur rumseldschukischen Kesik Köprü-Inschrift*. S. 310-313.
- Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte XX, 1-4 (1960).
- Zion XXV, 3-4 (1960); XXVI, 1 (1961).

Propriétaire : Ord. Prof. ŞEMSEDDİN GÜNALTAY, agissant
au nom et pour le compte de la Société d'Histoire Turque.
Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR.

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Études :	Page
İĞDEMİR, ULUĞ: Belleten a vingt cinq ans (en turc)	535
———— : Traduction française de l'article ci-dessus mentionné	539
ATLAN, DOĞ. DR. SABAHAT: Effigies d'Alexandre sur les monnaies d'Asie Mineure (en turc, avec 1 carte et 4 planches)	543
SEVİM, DR. ALİ: Souveraineté de Temürtaş sur Halep (en turc)	571
———— : Temürtaş als Herrscher von Halep (traduction allemande du précédent)	583
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İ. HAKKI: Pourparlers amicaux avec le roi de Nap- les, après la prise d'Otrante (en turc)	593
Traduction:	
JİRMUNSKIY, V. M.: (trad. KAYNAK DR. İSMAİL): "Le Livre de Korkud" et la tradition épique d'Oğuz (en turc)	609
Nécrologie :	
KANSU, ORD. PROF. DR. ŞEVKET AZİZ: Henri Breuil (en turc, avec 1 illustra- tion)	631
Muzaffer Şenyürek	633
Bibliographie :	
BİYIKLIOĞLU, TEVFİK: Bernard Lewis, <i>The Emergence of Modern Tur- key = Modern Türkiye'nin doğuşu</i> (en turc)	635
Parmi les Livres (en turc)	641
Livres et Périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société d'Histoire Tur- que durant le premier semestre de 1961	649

BELLETEN

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XXV

No. 100

Octobre 1961

ANKARA—IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 9 6